

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૮૬

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ બો.૨૨૧૬

વિષય ૬ : ૩

ખોરશેઠ

અથવા

જ્ઞાનની સરસાધ.

રચનાર

મીસીસ. જરખાનુ મેહરવાનજી કોઠાવાલા.

તે

“આગલા જમાનાનો ફિલસુફ” “નામાંકિંત નારીઓ”

“ઈંડનના ખાગની રાણી” “વેનીસના બેમુકાં માણેકા”

“શાહ અકબરનો જમાનો” “દર્યાઈ ગોહર.”

વગેરેની કર્તા.

અને આગલાં સરસ્વતીનાં ભેષ્ટ

અધીપતિ ખાનુ અને માલેક.

અમદાવાદ.

“વિજય પ્રવર્તક” પ્રેસમાં છપાઈ છે.

તા. ૧ લી જુન્યુએરી ૧૯૦૫.

કિંમત રૂ. ૧-૦-૦ પાંચેજ મફત.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

૧૯૮૬

૩-૧૩

દીખાચો.

આ પુસ્તક રચવાનો મારો મુળ હેતુ આ દીખાચાંરૂપી ખુલાસામાં દર્શાવવાનું હતું વાળખી વીચાંરૂં છું. “ખોરશેદ” જ્યારે મેં “દાવર બેકનો” થી પ્રગટ થતાં “સરસ્વતી” ચોપાન્યામાં કટકે કટકે છપાવી શ્લોક કીધી ત્યારેજ મારી નાકેસ કલમના વખાણનારાં વાંચક વર્ગ તરફથી તેને પુસ્તકના આકારમાં ખ્હાર પડેલી જોવાને આતુર માંગણીઓ ચાલુ થઇ હતી અને તે મારાં બલાં વાંચકોની મરજીને આધીન થઇ આજે હું ખોરશેદને ચોપડીના આકારમાં ખ્હાર પાડવાની રમ્મ લઉં છું.

મારી આ ન્હાની વાર્તાની “હીરોઈન” ખોરશેદ એક એવો બોધરૂપી ચીતાર છે કે દરેક માતપીતા પોતાની બેટીઓને આવી સદગુણી ઉધરેલી જોવાને ખાહેશ્મંદ બને; સંગીત કળવણીથી સંસારમાં કેવા લાભ થાય છે મંડળીમાં કેવું ગાન મહે છે અને બાળે વખત શીહા દેખાતું બાવિષય કેવું ખુલી જાય છે તે આ ખોરશેદના પાત્ર ઉપરથી સમજી શકાશે; વળી નાનુંમાય પારખ જેવાં મગરર શેઠાણીનો અહંકાર કળવણીની ખુખીઓથી કેમ નાખુદ થાય છે, પોતાની ખુખસુરતી ઉપર મુસ્તાક બનેલી શીશ્યારીખોર ફેની દુખાસની તુમાખી, યાનની સરસાઈથી કેવી દુટે છે અને એક સુંદર સ્ત્રી મેળવવા કરતાં એક ખરેખરી સદગુણી કળવાયલી બાતુને પરણવાથી સંસારમાં તેમજ મંડળીઓમાં કેવું માન છે તેનો હોમજી શેઠને મહેલો અનુભવ

એ સર્વે આ વાર્તા વાંચ્યાથી જણાશે. વળી આલાંમાય જેવી ફાશીન તરફ યાહોમ તથાતી ખરચાણુ ઓઝો સુખી સંસારનો કેવો નાશ કરે છે, ખીડીની બદીમાં ફસેલા અને પોતાની અમળુ ખાયડીનો પડ્યો એલ ઝીઝી લેનારા “હૅનપેકડ” ખાવીદો મંડળીમાં કેતી હાંસીમાં આવે છે, તેમજ નવલુ જેવી પોતાને મનસે સુધરેલીમાં ખપતી જાણુ-ઝોનો ચીતાર સમજુઝોને અચ્ચીતજ રમૂજ આપનારો થઇ પડશે.

છેવટે મારે આટલું હુમેરવું છે કે આ પુસ્તકમાં ખામીઓ ધણીખી હશે પરંતુ ચાલુ જમાનાના પારસી સંસારની ખામીઓનો કંઇક અંસ ચીતારી આ વાર્તાની “હીરોઇન” માફક યુનીવર્સીટીમાં જઇ પોંદ્યા વગર ધરગટુ સંગીન કેળવણી લેવાથી કેવો પોતાને તેમજ ખીજને ફાયદો થઇ શકે છે તેનો ખ્યાલ વાંચક વર્ગને આપવાનો માત્ર મારો હેતુ છે, અને તેમાં હું કેટલે દરજ્જે ફાવી શકીછું તેનું તોલ કરવા હું વાંચક વર્ગની નેક મુનસફી ઉપર સોંપું.

જરખાનુ મેહરવાનજી કોઠાવાલા.

અર્પણ પત્રીકા.

મહારી બહાલી બાલક બેટીઓ

દીનાર તથા રોશન

તમે બંને

“ જોરશેદ ” જેવી સંગીન કેળવણી લેવા.

યામી તેણીનાં જેવાં સદગુણી બનો

એવી દુવા સાથે

આ પુસ્તક તમને અર્પણ કરે છે

તમારી માતા

જરબાનુ મેહરવાનજી કોઠાવાલા.

૧-૧-૧૯૦૫

ખોરશેઠ.

એક પારસી સંસારી વાર્તા.

લખનાર—મીસીસ જરખાનુ મે. કોઠાવાલા,

મકરણ પેહેલું.

શરૂઆત.

માતંગરોથી વસાએલા મહાલક્ષ્મીના લતા તરફ, દરીયાવને મૂખડે આપણી આ વાર્તાનું મૂખ્ય મથક “પારખ કાસ્ટલ” નામનું ગંજાવર શુશોભીત મકાન આવેલું છે. આ મકાનની રોનક આગલા મોગલવંશી રાજાઓના મહાલની મીશાલ જોનારનું અજ્ઞયખી અને આફરીનનાં પોકાર સાથે ધ્યાન ખેંચે એવી છે. તેના ચોખ્ખાનું લીલા લહેર માંડવાઓ, અને સુંદર કારીગીરીમયી ક્યારાઓ સાથેના વી-સાળ બગીચો આંખોને ટાઢક આપતો હતો.

“પારખ કાસ્ટલ” હાલમાં તમામ ઇંગલીશ ટપ ઉપર સંગ-રાયસો છે. ઉંચા વેમખીજ ફરનીયરથી મહાલની મોટાઇ જણાઇ આવતી, તેના નાજુક ટેસ્ટથી ફરનીસ યએલા નાસ્તાના રૂમમાં આજે પારખ ખાનદાનનાં શેઠાણી નાજાંમાય પોતાના વડા સાવકા બેટા લી-

મજી શેઠ અને પોતાના ન્હાના છોકરા હોમજીઆઆ સાથે ખીરાજેલાં જણાય છે.

શેઠાણી નાનંભાય આ પારખ ખાનદાનનાં અસલ માલેક મરહુમ લવજી શેઠનાં વીધવા હતાં; તેવન અસલનાં પુરાતન ખનાજી ખાનદાનનાં એક બણેલાં અને બાહોસ બાનુ હતાં; તેવેનો દેખાવ અને ટેક મોબાવંતો અને ખરી શેઠાઈને બસ્તો હતો.

પારખ કાસ્ટલ અને તેના માલેકો માતગર અને ખરચાણુ હતા, પણ જ્યારથી મરહુમ લવજી શેઠને આ શેઠાણી નાનંભાય પરણી આવ્યાં ત્યારથી તેવણુ એકલાંએ પોતાનો કરકસરો કારભાર ચલાવવા માંડ્યો. ખાણુંની ટેંગલ ઉપરથી બાકી રહેલો એક પાંઉનો દુકડોળી આ શેઠાણીની નજરેથી દુર થતો નહી, નાનંભાયની સત્તા હેઠળ દુધનો એક ચમચો અકારત જતો નહી અને આ ધરના આવા કસરીયા કારભાર છતાં બહાર જાહેરમાં નાનંભાયનો ભપકો બારી હતો; કાંઈખી નવી ફેશીનની આગેવાની આ બાનુચીજ શહર થતી, એવણુનાં પોલકાઓ કાંઈ તો ઠંઠ પારીસથી વેત્રાઈ સીવાઈને આવતા. પણ આ બધો ખર્ચ બહારના કાંઈનો હતો. પારખ કાસ્ટલની અંદર શેઠાણી નાનંભાયનો જીંદીજ રીતનો કારભાર ચાલતો હતો, દરેક નોકરો શેઠાણીના ડોળાના દાબમાં હતા.

નાનંભાય દશ વરષ થયાં વીધવા થએલાં છે; હાલમાં એવણુની ઉંમર પુરી આઠત્રીસની બરજવાન દેખાવે સોહામણું સરોવર જેવાં સીધાં ટટાર, કાળા વાળ અને ચાલાક ચલકતી જુરી ચશ્મોથી નાનંભાયની ઝોલખ આપી શકાય.

આજે સહવારે શેઠાણીના એકરા ઉપર કરાઈતો સખ તોર

દીસ્તો હતો; તેવને આજનું “ જાગે ” પોતાના સાવકા બેટા સનમુખ ધર્યું, તે માહેલી કંઈક જાળદ વાંચ્યાથી નાજાંભાયનાં બીંગ ફરી ગએલાં લાગતાં.

જે ઝોરડામાં તેઓ બેઠાં હતાં તે નક્કર પથરનો મગજનો રાહત આપે તેવો ઠંડો ચીનાઈ કાતરકામનાં સુંદર સ્વચ્છ ફરનીચ-રથી સંગ્રાસ્યો હતો. સંગેમરમર અને રૂપાંનાં રમકડાં, રેશમના પડદા તેમજ મખમલી નરમ ગાંદીઓ, પારખ ખાનદાનની મોટાઈ જતાવતાં હતાં, ઠેકાણે ઠેકાણે ખીલેરી કુંડ અને ચાંદીના ખાલામાં સૂગંધી ગોલાઓ તરતા હતા.

નાજાંભાય જહુ મક્કમ મનનાં હતાં. જાવીસ વરસની જવાન ઉંમરની વયે તેવન જાવન વરસના લવજીશેઠ જોડે પરણી પારખ કાસટલ ઉપર રાજ કરવાને આવ્યાં. છ વરસની પરણી જીંદગી પછીથી લકવાથી પીડાતા લવજીશેઠનો અચપ્પચ આંકો આવી ગયો; ત્યારે નાજાંભાયે જોદાના હુકમ આગળ સાંતીથી ડોક નમાવી. પણ પારખ કાસટલ ઉપર હવે તેવણુ એકલાનું રાજ્ય નહતું. લવજીશેઠની પેહલી પરણેતરનો બેટો લીમજી હવે કાસટલનો શેઠ થયો હતો. આ ખીચારો લીમજીશેઠ જનમથીજ બેડોળ હતો, તેની કમર સદાની લુલી અને ગરદન એક મોહટી બેઠંગી ખુંધવાલી હતી. લીમજીશેઠ શીક્ષા એહરાનો સીકલી દેખાવનો હતો, જે નાજાંભાયને જોઈ લેતાં હમેશાં એક જાતની આશા આવતી અને તે પારખ કાસટલ ઉપર પોતાના બેટા ન્હાના હોમજીખાખાને શેઠ થએલો જોવાની હતી. તેવણુ જોતાં અને જણતાં હતાં કે ચાલતે દહાડે આ ખુંદ કદમાં વધતીજ જવાની અને તે નીચે નમેલાં ખભાંની સાંકડી છાતી ખડીનું રેહકણુ

ફરવાની, તેવણુ જણતાં કે લીમણુશેઠ લાંગા આવરવાની કસી ગુવાહી ધરાવતા હતા નહી, પણ શેઠાણીની મુખ્ય શીકર એજ હતી કે રખે તેવણુનો સાવકો બેટા પરણીને પોતા પાછળ એક તેનાજ જેવો ફરદી છોકરો વારસ દાખલ મેલી જઈ તેણીનાં બેટા હોમણનાં ન-સીબની આડે આવે !

પણ આપણે ઉપર જોયું તેમ નાજંગાય બડાં બાહોશ બાનુ હતાં, એટલે તેવણુ પોતાના સાવકા દીકરા તરફ સેહજ પણ આજુ-ગમે બતાવા જેવી નાદાની કે મુર્ખાઈ કીધી હતી નહીં, તેવને શહેરઆતથીજ પોતાના સાવકા બેટા સાથ પાષગં ચાલવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. જ્યારે લવણુ શેઠ ગુજર્યા ત્યારે લીમણુ ચૈદ વરસનો અને હોમણ માત્ર પાંચ છ વરસનો હતો. બન્ને સાવકા બાપબો વચે ખાસ્સા નવ વરસનો ફરક. લીમણુએ કોઇપણવાર રકુલનું મકાન વટીક જોયું હતું નહીં તેને શીક્ષણ આપતા એક અઢાર વયના પહ-ડેલા પારસી ગૃહસ્થ તેનાં મકાનમાંજ સદા રહેતા, પોતાના આ ઉસ્તાદ જોડે લીમણુએ શહેરે શહેર મુસાફરી કીધી હતી; એક વિદ્વાન જેટલી ચોપડીઓ લીમણુએ પોતાની ન્હાની વચે વાંચી તેનો અભ્યાસ કર્યો હતો. યુનીવરસીટીનું નામ નીશાણુ નહીં જાણેલો આ બેડોળ દેખાવનો શેઠીઓ, પોતાનાં પાકટ અને સંગીન માનમાં એક આજના બલા એમ. એ. ને બાગુ બેસાડે એવો પૂર્વીય હતો. ટુંકમાં કહીએ તો આ સદાનો સીકલી જવાન્યો ચોપડીનો કીડો હતો. તે ખસ પુસ્તકખાનાંમાંજ ઉધર્યો હતો, અને તેની મુખ્ય મોજ શેરી-કત અને ટેનીસનના અસલ વીચારોમાંજ ભમતા ફરવાની હતી, “પા-રખ કારદલ” ની આજુબાજુ વસ્તા કામદારોમાં આ લીમણુ શેઠ

એક ઉદાર અને ભક્ષા માલેક દાખલ સર્વેનો માનીતો હતો.

“હટ, હવે તો હફ થઈ ગઈ.” શેઠાણી નાનંભાઈ પોતાના હાથમાંનું પેપર પટકતાં બોલી ઉઠ્યાં.

“શું છે, માયજી?” લીમજી શેઠે પોતાની નરમ ભુરી આંખો પોતાની સાવકી મા ગમ ઉચકી પુછ્યું. “વળી કાંઈ ફળ લશ્કરીની ખજાર છે કે?”

“હાસ્તો, વળી તે શીસાદ્યો ખીજી સભા બરવાનો છે, અને તે સાંભળવા લોકો ભેગાં મલવાનાં છે.”

“લોકોને મનસે ગમત. “લીમજી હસ્યો.”

“પણ એવા આદમીઓને પેપરવાલાઓએ લાહરો નહીં અપવો જોઈએ.” નાનંભાઈ કંટાળાથી પોતા આગલની માખણની પ્યાલી દુર કરતાં બોલ્યાં. “જસ આજના જમાનામાં ગરીબોને ફળવણી આપવી એ આપણાં જેવાં માન્યરોને અપમાન કર્યા જરાખર છે. સાફ છે કે જોયો પહેલાં “ફ્રી એજ્યુકેશન” નું માથું ખાઈ જતા હતા તેઓએ હવે આટલાંથોજ ધરાવા માંડ્યુંછ. આંધ્ર જોવાની ફળ લશ્કરી બેંદકોછ તે? એનું બોલવાનું કેવું છે, ફ્રાંસમાં હોય તો એક રોયસપીયર દાખલ વીંધાઈ જાય, અને રશીયામાં હોય તો એક “નીહીલીસ્ટ” દાખલ જીવતો સાધળીરયાના દોજખની બંધીમાં પુરવામાં આવે, તેને જદ્દત બાંધીતો એ શીસાધાનાં માખણની નોંધ પરનોધ લેવાય છે.

નાનંભાઈ ધણાંજ ઉસ્કેરાયલાં દીસ્તાં, લીમજીશેઠે નરમીથી કહ્યું—“પણ માયજી, ફળનું કેહેવું કંઈ બધુંજ તુચ્છકારી કહાડવા જેવું નથી. ફળ લશ્કરી કેહછ કે જમ અમેરીકામાં ન્હાનાં મોટાં

વચે બાધળધી છે, તેમ આપણાં દરેક પારસીઓએ કરવું, માયજી, હું એનાં બોલવામાં કાંઈક વળુદ જોઉંછ.”

“લીમજી, તારા એ વીચારોથી મનેતો કમકમાટ છુટેછ, હલકાં તે હલકાંજ તે વળી આપણાં જેવાંઓની સંદ્ધમાં શોભેખી ? પણ તમને બોલતાં ઠીક આવડેછ શેઠ, કોઈ દહાડો ફળુ લશ્કરીને જાહેરમાં જવાળ આપેતો કેવું ? ” અને અહીં તેવણે મનસે ખ્યાલ કર્યો કે ફળુના ખીલડીંગ ધુમવી મારનાર ગગડાન ભર્યા બાપણ આગલ લીમજીનો ધીમે ધીરે સાહદ કેવો ખેસુર અને સુસ્ત લાગશે.

“તમે મને જાહેરમાં બોલતાં સાંભળવા માગોછ ? ” લીમજી ધીમેથી હસી બોલ્યો.

“હા, આ ફેસાદયાને જાહેરમાં જવાળ મનેતો ઠીક થાય.”

“ત્યારે આવતા બુધવારે જ્યારે ફરામજી કાવસજી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં ફળુ બાપણ આપનાર છે, ત્યારે હું એને જરૂર જવાળ આપશ.”

“જે હું મોટો હોતે તો આ ફળુ લાંબાનાં છાલ છોરાં કહારી નાખતે.” ન્હાનો હોમજી જે ચૌદની ઉમરનો હતો તે આંખ ચમકાવી બોલી ઉઠ્યો.

નાનાંમાથે પોતાના બેટાની ખહાદુરી ઉપર મગરૂરીથી જોતાં કહ્યું:—“તુંતો ખીજાં દશ વરસમાં પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થશે મહારા દીકરા, અને તુંતો હાઉસ ઓફ કોમન્સ ધુમવશે. એવાં જંગલીઓ તારી આગલ કાંઠાં ખીશાદમાં.”

“માયજી, આજે મહારા દોસ્ત જમશેદજી દમણ્યા આવનાર છે તેવનને બે દહાડા આપણે ત્યાં રાખવાનો, મહારો વીચાર છે, કેમ ? ” લીમજીશેઠ બોલ્યા.

“હા. જોમ તમારી ગરબ.”

લીમણ શેઠની સંજ્ઞાને આડે આવવાનો નાનુંભાયનો ધારો નહતો, તેવને ચુપકીદીથી ડોક્યું નમાવ્યું. લીમણ શેઠ પોતાનાં માના વીચારો પુછ્યા વગર કોઇથી હોકમ નહીં આપવાની સંભાલ રાખતા એટલે અલખતાં પારખ કાસ્ટલમાં સુત્રેહ અને સાંતી રાજ કરતાં.

પ્રકરણ બીજું.

બીજો દીવસે જગશેઠ દમણીયાએ “ પારખ કાસ્ટલ ” માં હાજરી આપી, તેવન ઘણા ફરેલને પહોંચ કહેવાતા હતા નાનુંભાયે પહેલાં તેવન સાથે ફળુ લથકરીની વાતો માંડી “ તમે ધારોછ, બાપ તેમ આ ફળુ કંઈ શીસાદયો નથી. ગરીબ લોકોતો એની ઉપર જન કહાડી આપેછ કારણ એ ગરીબોની પક્ષમાં વાજબી રીતે લડેછ. એકવાર મેં એને રસ્તે જોયો હતો શું એનો દેખાવ છે જાણે આગલા વખતોનાં આપણાં પહેલવાનોનું કદ, મીલના સંખ્યા ગોઠવવાના કામ ઉપર છે, એ કંઈ મુંઝાવનો વતની નથી. લોકો કહેછ કે સાત વરષની વાત ઉપર એ પોતાની જૈરી અને ખુચીને લઈ ધોબીતલાવનાં હાલનાં ઘરમાં આવી રહ્યો હતો, થોડા વખત પછી એની બાચડી મરી ગઈ અને એ હવે પોતાની ખુચી સાથે એકલો પડયોછ; આંધ આટલી ખજાર મેં ફળુ લથકરીની મેળવેલી છે. ” જમશેઠએ હેવાલ આપ્યો.

“ ઠીક, અને, આજે આપણા લીમણ શેઠ, તેવનને જાહેરમાં જમણ આપનાર છે, શું ધાર્યું ? ” નાનુંભાયે ચવલ કાઢી.

ફળુ લશ્કરીનું ભાષણ સાંજે પાંચ વાગે હતું. અને ત્યાં જવાની તૈયારીમાં “ પારખ ફેમીલી ” સાંજની ચાહ જલદી લેવા બેઠી હતી. અજયજી તે એ હતી કે ખુદ નાનંભાય પોતે પોતાના સાવકા બેટાનું ભાષણ સાંભળવા જતાર હતાં.

મહાલક્ષ્મીના તરોતાજગીર્ન્યા અને દમામી રસ્તા ઉપરથી નાનંભાયની જોડીની રખર ટાયર ગારીએ ધોળીતલાવતો ગીચ રસ્તો લીધો, મોહોલાના તુફાની છોકરાઓ ગાડી જોઈ હુરે કરતા માંડયું, બ્યારે એક ચીત્રા પોર્ચએ મોટેથી કહ્યું:—“ બાપરે, જોયો કે પેલો ખુંધો.”

લીમજી શેઠ તે સાંભળી મનસે ગમીની એક છૂપી હાથ ગારી, તે જાણતો હતો કે આ કુદરતની ખામી તે કુલ દુન્યાનાં ગંજે સુધરી શકવાની હતી નહીં. આ નામોશી તે સાંતીથી ખમતો હતો તેના ઉસ્તાદે તેને બડો કસરતગાજ કીધો હતો, તેના હાથ પગના અવ્યવે ખુબ ખીલવ્યા હતા. પણ આ દેખીતાં બેડોળપણું આગમ તે સર્વે જોરેમંદી રદ હતી.

આ એક જાહેર સભા હતી, અને તેથી વેળી ફળુ લશ્કરી જેવા એક એકા વક્તાની એટલે ફ. કા. ઇન્સ્ટીટ્યુટ લોકોથી ઉભાઈ જતો હતો.

નાનંભાયે આગલી બેઠકમાં જઈ લીધી તેવને પહેલાં પોતાની ખારીક ચશ્મો આખા હોલમાં ફેરવી, પણ પોતાનું જરોજરયું કોઈ ન જણાવાથી નાકનું ટીચકું ચહરાવ્યું.

પ્રેસીડન્ટની ખુરસી એક યુર્ગ મહરયે લીધી હતી, તેઓએ પેહલાં પારસીઓની મુક્લેશી ઉપર થોડુંક વીવેચન કર્યું. દુકાળ અને મરકીથી તેઓની મતી ખરાબી દર્શાવી, અને સારખાદ તેઓએ ફળુ

લશકરીની આજના ભાષણ કરતાં દાખલની ઝોળખ આપી પોતાની બેઠક લીધી કે પ્લાટફોર્મ ઉપર એક મહત્ત્વ ઉભો થયો. તેનો બાંધો કદાવર, પીલતનો તેનો દેખાવ, પેહેલવાન સમાનનો ચહેરો લાલ અને ઠંઠક અનુભવી, આંખોમાં આગાહી, અને હોઠો ઉપર તીરસ્કાર હતો. આ ફળુ લશકરી પોતે હતો.

લીમજી શેઠે તે ચેહરા તરફ એકાગ્ર ચીતે ટીક્યા કીધું. આજ વરષોની વાત ઉપર તેને આ ચેહરો કંઈ જોયો હતો, પણ ક્યાં ? શું સ્વપ્નામાં ? અરે તેના ચેહરાની એકે એક લાઘવ લીમજી શેઠનાં મગજમાં કોતરાયલી હતી પણ કેમ ? તે લીમજીને સમજવું મુશ્કેલ હતું.

મકાણર ત્રીજું.

“ હું એક દરખાસ્ત કરવા આવું છું. ” ફળુ લશકરીએ પોતાના જોરેમંદ ઉડા અવાજે કહ્યું. તેનાં આ શરૂઆતના શબ્દોને હાજર રેહલાંઓએ જોશબંધ તાલીઓના ગગડાતથી વધાવી લીધા. તે બા-હોશ વક્તાએ પોતાના હાથોની અદ્ય વાળી, પોતાની ઝલકતી ચશ-મોએ ચોપાસ જોયું.

“ તમે મને બોલતો સાંભળવા માંગો છો, રશીદા ? ” તેને પોતાના ઝઝણી ઉત્પત્ત કરનારા અસરકારક અવાજે ચલાવ્યું “ તો સાં-ભળો. ” અને પછી તે આજનાં કેહવાતા ચાલુ વખતનાં પારસી સુધારા ઉપર ઉભર્યો, તેને સુધારાનું પોકળપણું, ફેશીનની શીશીયારો, કેળવણીના મોટા ખર્ચ દેખાદેખીથી ફેશનમાં તણાઈ જનારાંઓની નખળાઈ, તથા ઘેરનાં છોકરાં ધંદી થાટે-ઈલાદીની સહ ઉપર થતી પારસી સખાવત

વગેરે વગેરે ઉપર પુષ્કળ વિચેચન કર્યું.

“ અને ખ્યાલ કરો કે શું ખોદા કદી આવો બેઠનશાસી હોય કે અમીર ઉમરાવોને અને માતખરોને ધનમાલ જાગીરને દોલત બ-
ક્ષે, અને પોતાનાં બાકીનાં બંદાઓને ભુખે મારે ? આપણે સહવાર-
થી સાંહજ સુધી કામ કર્યે, લોખંદી સંચાઓમાં તન વસ્યે, આગ-
નાં ધકધકતા જીવના જોખમે આપણે પરસેવા ઉતાર્યે, અને તે બધી
મહેનતનું ફળ માત્ર આપણા શેઠીયાઓનાં બચાં ભોગવે, જ્યારે ગરીબનાં
છોકરાં કટકો રોટીની જરૂરી હાજતમાટે ટવસે, શીશસુષી એવી છે
કે એતો ખોદાનો બનાવટ છે. નહી, નહી, મારા રશીકા ખોદાતાલાનો
કાયદો બાઈબાઈમાં છે, એકલપેટાઈમાં નથી. આહ ! બાઈબાઈ એજ
તે બારે હકતાલાનો કાયદોને કુદરતનું ફરમાન, એમ માનવીઓની સાદી
અકલ સમજાવેછે.

ખીલડીંગ ટુટી પડે, ગેલેરી નીચે આવે એવા તાલીઓના ગ-
મડાત વચ્ચે ફળુ લશ્કરી સાંતીથી સર્વેને ટીકતો ઉભો. જવાન્યા-
ઓએ ચાલુને ચાલુ આખી ગેલેરી ધમધમાવી મુકી.

આપણાં મગરર નાનંભાયને ચચરાટ બારી લાગ્યો હતો છતાં
અંદરખાનેથી તેવણુ ફળુનો ખડાદુરી અને બાહોશી વખાણ્યા વગર
રહી શક્યાં નહી.

પણ લીમજી શેઠ ? ક્યાં અને ક્યારે તેમને આ ચહેરો અને
કદી ન જૂલાય તેવી આંખો જોઈ હતી તેનાં ખ્યાલમાં સરખસર ઉ-
તરી ગયા હતા. હા અંતે યાદ આવ્યું. તે આગલી તમામ જાનના
તેની વજર સનમુખ આવી ઉભો. જ્યારે લીમજી માત્ર ચાર વરસ-
ની બાળઅવસ્થામાં હતો, ત્યારે તે પોતાનાં માતાપિતા સાથે કેશમીર

થઈ ઈરાનની મુસાફરીએ ગયો હતો. તેનાં પોતાનાં મા અને લીમ-
જી શેઠ મુસાફરીનાં જખરાં શોખીન હતાં. એક દીવસ તેઓ "જૈન-
દરદ" નદીને કાંઠે ઉભાં હતાં તે વેળા નદીને કીનાર કંઈ અસાધા-
રણુ ગડખડ થતી હતી, તે કંઈ ધારતીનો વખત હોય તેમ લીમજી-
નાં મગજ ઉપર અચપણથી છવાઈ રહ્યું હતું. નદીમાં એક ધરાણી
જવાન બચ્ચો અચબૂચ તણાઈ જતો હતો અને તેને ડુબતો બચા-
વવા કોઈથી હીમત કરતું નહતું. "અરે કોઈ આ જવાનને બચાવશે
તેને સો રૂપ્યા આપીશ." લવજી શેઠ આ દેખાવ જોઈ પુકારી ઉ-
ઠ્યા હતા. લીમજીના કાનમાં તેનાં મરહુમ બાપના આ શબ્દો ગોચા
હમણાં પણ વાગતા હતા. તેજ પહે કોઈએ માર્યો નદીમાં બૂરકો
અને શીણુરીણુ થતા ઉછલતા મોજાઓને એક હાથે દુર ઝટકાવી ક-
હાડતાં, ઉશકેરત્યાં પાણીના ધોધમાંથી રસતો કાઢતાં હાથ લંબાવી
તે આકારે પેલા ડુબતા જવાનને પોતાની બાથમાં ઝાલી લીધો. કી-
નારે આવી તે બહાદુર સખસે પેલા બેહોશ આદમીને લોકોની સન-
મુખ મેલ્યો, લવજી શેઠે કબુલેલા રૂપ્યા કહાડી આપવા તુરત પોતા-
ની ઠેળા જેથી કહાડી પણ પેલા હીમતવાન સખસે તે નાણાં ન
કબુલતાં ત્યાંથી તોરમાંજ રસતો કાપ્યો. અને તે એહરો ! આહ !
લીમજી હવે માફ કરેછ કે તે ફળુ લશકનીનોજ ડુબહુ એહરો હતો.
વર્ષો ઉપર ઈરાનમાં જોયેલો બહાદુર શુરવીર નર તેજ આ હાલનો
મીલના સંચા ગોઠવનાર સખસ હતો, કદી ન બૂલાય તેવી એ તે-
નીજ આંખો હતી.

હવે લીમજી કોઠ ઉઠી ઉભા થયા, પ્લાટફોર્મ ઉપર તેવનનો દે-
ખાવ ફળુ આગળ શેર નજદીક બકરાં સમાનનો હતો, તેના હાથ

અને પગ મઠોં મિશાલના મુસ્તકીમ અને મોટા હતા. પણ હિપ્સાં ખદનનું ખેડોળપણું તેનો જીવ જાલી તાંખનારું હતું. લોકો આ લીમજી શેઠ માટે જાણતાં હતાં કે તે એક જગરો વાંચક શીલસુદ અને બધાં દીવનો હતો, એટલે તેને તુરતજ જગ્યા કરી આપવામાં આવી.

તેને પોતાનાં નરમ સાંત ધીમા અવાજે શબ્દ કર્યું જે તે ઠઠમાર હોત્તમાં દરેક ખુણે ખુણા તુલીક સંભળાતું. “ મ્હારા દોસ્તો, હમણા જે મુદરથે તમને સગજ આપીછે તે શીલસુરીને હું એક મલનો થઈ શકતો નથી. અમેરીકા જેવી બાઈગંધી આપણુ પારસીઓમાં કદી થઈ શકવાની નથી કારણુ આપણે કંઈ સ્વતંત્ર નથી, આપણે ધરિંન વતનથી આવેલા એક મુસાફર જેવાં છીએ, અને જાવાન ખીટીશોના અમલ હેઠળ સુખ શાંતીમાં વસ્યે છીએ, આપણી આવી હાલતમાં બાઈગંધી સ્થાપવી એ તો ખ્યાલજ વાહીયાત છે. ખુદખુદતાલાએ માનવ માનવમાં દરેક રાખ્યોછે, ન્હાનાં મોટાં ગરીબ તવંગર એ તેના પોતાની સરજત છે. એ શીલસુરીને કાણુ ના પાડી શકશે ? કુદરત પોતાની જલ્દેસમાં કદી એક સરખી નથી. જુવો મ્હારા દોસ્તો હું તમારી સનમુખ ઉભોછ, શું હું કુદરતની એક જગરી ખોડ ધરાવતો નથી ? માટે શું હું તે માટે ખોદાવંદ ઉપર દોપ નાંખું ? નહીં હું મારો ખોળે સખુરીથી કપુલ રાખુંછ, અને તેમજ બાઈઓ તમારે તમારી ગરીબીનો બાર શાંતીથી ઉઠાવી લેવો જોઈએ.”

સાંભલનારાઓના આગસા ભાગે લીમજી શેઠના ખોલવાંને તાલીઓથી વધાવી લીધું. ફળુ લશકરી આ બધે વખત લીમજીના અહેસ તરફ દીકતો ખેસી રહ્યો, તેની આંખોમાં તુચ્છકાર અને હોઠ

ઉપર મરડાત જણાતો. પણ એકએક તેને ટોળાંમાં કંઈ ગડગડ થતી સંભલાઈ ને ગડગડમાં તેનું પોતાનું નામ તેમજ “ આગ ! ” નો નાશકારક ખેલ સંભળાતા લાગ્યો.

તેને તુરત પ્લાટફોર્મ ઉપરથી ઉતરી પડતાં પૂછ્યું.—“ શું છે દોસ્તો ? ” “ ઘોળી તળાવ, પાંધરીવાલાની ચેહલી ઉપર તમે રહોછ, નહીં સાહેબ ? ” એક પારસીએ પૂછ્યું.

“ હા ફળુએ કહ્યું.”

“ પાંધરીવાલાની ચાહલી ઉપર આગ લાગીછ. ”

ફળુ આ સાંભલતાંજ ઘેઝાં આદમી મીશાલ ટોળાંમાંથી આંચકા મારતો દાદર તરફ ધસ્યો. “ મારા ખોદા. અને છેક ચોથે મારે બંધ ઝોરડામાં મહારી ખુચી ” તેને અચખુચ એક સપ્સને પીઠેથી ખભાં-માંથી ઝાલી ગોલ ફેરવી પોતાસામે ઉભો કીધો. “ આંચે આગની વાત શું ખરી છે ? ” તેને દમ ખેંચી પુછ્યું. “ કોણ એ ખબર લાયું ? ક્યારે ? ”

“ અરે પાંચજ મીનીટ થઈ, બધાં ટોળાંબંધ આદમીઓ જોવા ઉતરી પડ્યાંછ, પાંધરીવારાની ચાહલી ઉપરનો મોટો ભાગતો આજે અહીં બાપણુ સાંભલવા આવ્યો હતો અને—”

ફળુ વધારે સાંભલવા ઉભો રહ્યો નહીં આગની નાશકારક ખબર આખા હોલમાં પંથરાઈ રહી હતી અને દર્યાવના મોજ મીશાલ આદમીઓ દાદર ઉપરથી ઢુટી પડવાની ઉતાવલ કરવા લાગ્યાં.

પાંધરીવાલાની ચાહલી પાંચ માળની ત્રણ ગાળાની કંઈ રજ-નોખંધ બાકુત વસાવનારી હતી. ચોથા માળ ઉપરના બે ઝોરડાઓ ફળુએ ભાડે રાખ્યા હતા જ્યાં તે પોતાની ખુચી સાથે રહેતો હતો,

જ્યારે ત્રીજે માળનાં હાથ ડોસાં આ બાપ બેટીને રાંધી ખવારતાં હતાં. આ આહલીની પાછલી બ.રીઓ તરફથી હુકર બજર દીરતું જ્યારે ફળુની ઉપલી બારોએથી દુરનો દર્યાવ અને મરીન લાઇન્સ ઉપર ફરતી ટ્રેન દીરતી.

ફળુની આજની સભા ફકર ધાસની અને ગભરાટના યુમ બ-રાડમાં સમાપ્ત થઇ. આગની વાત પ્લાટફોર્મ ઉપર ગઇ અને લીમ-જી શેઠે જાણ્યું કે પેલો શ્રીસાદ્યો સમ્પત્તિ પોતાનાં બચાંની સલામતી માટે સભા છોડી હવા ઉપર ગોચા ઉડી ગયો હતો, આપણાં શેઠાણી નાનંભાય વટીક આ વાત સાંભળી દયા ખાવા પડ્યાં. “આવા એક ખડતલ રાખશ જેવામાંથી દયાની લાગણી હોયછ કેવું અજબ જેવું.” શેઠાણી બોલ્યાં. “રખે કામના જાણુને હાંણી પોહચે.”

“માએજી, જે તમે રજા આપોતો હું તમને ધર મોકલાવી આ આગતું શું પરીણામ આવેછ તે જોવા જાઉં.” લીમજીએ કહ્યું. પછી હું બાડેની ગાડીમાં ઘેર આવીશ.

“હું તમારી સાથે રહેવશ” જમશેદજી દમણીયા બોલ્યા. “જે-મમા હુંથી રહું?” હોમજીએ મળી લીધું.

“નહી હોમજી હું તુને ધોભીતલાવ્યાં ટાળાં વચ્ચે ફરવા દેવાની નથી ખજરદાર?” શેઠાણી પુકારી ઉઠ્યાં. “અને તું લીમજી શું આવા જંગલી ઝડુંની આદમીઓ વચ્ચે જવા માંગે છે?”

“એવન મારી સાથે સલામત છેજી.” જમશેદજીએ બાંહેધરી લીધી. “તમે હોમજીને ઘેર લઇ જવો જાઇ, હમે પાછલથી આવશું.”

નાનંભાયે ઘણી બહોંસ કીધી, પણ લીમજીએ હઠ મુકી નહી. તે પોતાની મા અને ભાઈને ગારી નજદીક લઇ ગયો. હોમજીનું

જાધું ધકધ્યાન બલતાં ધરમાં બરાયું હતું. આગતો ખુંખો કાનના બ-
હેર ફાડતા અવાજ સાથે જોશજંધ કોટમાંથી ચાલી આવતો તેઓની
ગારી આગલથી પસાર થઈ ગયો ત્યારે તો તે ચટપટયા ન્હાના
પોર્ચાએ નાસીપાસીથી લગભગ રડવા માંડ્યું.

“જો માયજી જરા મને જવા દેવો.” પણ નાજંગાય એક
બોલનાં હતાં તેવણ કંઈ પોતાના શેડીયા દીકરાને ધોભીતલાવની
વસ્તીમાં ભેટાવાદે ? તેવણ ગારીમાં બેસી હોમજીને ઘેર લઈ ગયાં
જ્યારે લીમજી અને જમશેદજીએ પાંધડીવાલાની ચાલી તરફ ચલા-
વ્યું. ચાલીના એક ગાળાની તમામ બારીઓ અમીના બબૂકા ઓકતી
હતી, તેનો દેખાવ બહુજ ત્રાસદાયક હતો.

“ખુંખા આવવા આગમજ આગ પુઝકળ વધી ગએલી લાગેછ”
લીમજીએ કહ્યું.

“ખુંખાઓએ કયે દહાડે આપતી ધડીએ કામ બજાવ્યું ?”
જમશેદજી ફફરીયા.

“એતો સાઈ થયું કે મધરાતે આગ લાગી નથી એટલે અંદર
વસનારાંઓ બધાં જીવતાં જાગતાં હશે, તેઓ પોતે પોતાને બ-
ચાવો લેશે.”

“પણ બચાંઓ ?” લીમજીએ દુખી ખ્યાલથી પુછ્યું. “બેદરકાર
માતાઓ ખરકીમાં ટાહેલું કંવા બેઠીઓ હશે અને ખીચારાં ભૂલ-
કાંઓ માળપર એકલાં હશે.”

અહીં તે લોકોએ ઝેહમત કરી ટાળામાંથી રસતો કહાવ્યો. લી-
મજીનું કેહવું ખરું હતું, તે માણસાઈ પુઝામાં ઢગલાજંધ બચાંઓ
જીવતાં સપડાયલાં હતાં. તેઓની માતાઓ ઘેલી દીવાની જેવી દોડતી

ફરતી ત્યારે એક મદ્દ કાઢનીખી મદ્દ ગાંગ્યા વીના બેઘડક તે બ-
લતી બાંધણીમાં ચાહોમ ધર્યો.

“ઓ કાઢ એને જીવોરે.” લોકોએ આંગણી ટાંકી ફળીનું કદાવર
બદન બતાવ્યું તે એક જીવ ઉપર આવેલા બેઘડા મીસાલ આ બા-
રીએથી પેલી બારીના કટેરાપર કુદતો ઉપરને ઉપર ચઢતો ગયો;
પોતાનાં એથે માળે સુતેલાં બાલકને બચાવવા તે તપતાં બલત્રાં અને
ધુમરી આપનારા ધુમારા વચ્ચે બીન દેહસત આગલ વધ્યો. લોકની
નજર ફળી ઉપર ચોંટી બેઠી હતી.

“હવે એકજ માળ વધારે રહ્યોછ.” કાઢ ટોળાંમાંથી બોલ્યું
એકજ વધારે ઉપલા કટેરાને ફૂદી પડવાને અજમાયસ બાકી રહી
હતી, પણ તે પેલા કટેરાને પકડે તે આગમજ તેની સામેની નાશ
પામતી બારીએથી ધુંગા અને બલતાના મોટા મોજાએ ધસી આવી
તેને પોતાનાં ઇજીપ્શીયન જેવા શીલા અંધકાર પડખામાં ઘેરી લીધો,
તેજ પક્ષે જે બારીને અહીંગી તે ઉભો હતો, તે કરરર હુસ સાથ
જમીન દોસ્ત થઈ ગઈ. લોકોનાં ટોળાંએ બચબીત શીકરોના કમકમાટ
છુટે એવા કલ્લા પુકારો કીધા, અને ફળી લશકરીનું પેહલવાની તન
તે ત્રણ મજલાની ઉંચાઈથી તેઓની વચમાં તદન લીમજી શેઠના પગ
નજદીક પછઠાઈ પડ્યું.

કંઈ પણ મદદની ગરજ રહી હતી નહી. તે કેહવાતા ફેસાફ-
માની ગરદન બાગી ગઈ હતી. અફસોસ કે ને બીચારો એક હાથ
પણ માર્યો વગર તે કીરતારની હજુરમાં કુચ કરી ગયો.

મકરણ ચોથું.

જ્યારે તે ઉશકેરાયલું ટોળું ફળુ લશકરીની આસપાસ અફસોસ કરતું હતું અને તેઓ ડાકટરની સાહચર્યની અરજ કરતાં રડતાં એકઠાં મથ્યાં હતાં, ત્યારે બલાંદીલનો લીમણ પોતાનો કોટ કહારી નાખી તે બલતી બાંધણી ઉપર ચઢી ઉભો હતો, લોકોની અભયખીનો પાર ન રહ્યો ફરેક બારીઓ ખખીને ખાખ થઇ ગઇ હતી, અને તેવાં મકાનમાં જવું એ મોહતને મલવા જવા બરાબર જણાતું હતું પણ લીમણ શેઠ હોઠ ટાપટ ખીડી પોતાના વીચારોમાં મજબુત જણાતો.

આનીગમ જમશેદજી દમણયાનું લોહી પાણી ઉડી ગયું, અરર, આતો કાંટાનું કટેસર થઇ ગયું તેવણુ લીમણને કંઈ કહે તે આગમજ તે કસરતખાજ ખ્હાદર પણ બેડોલ જવાન ગોયા મહોતને બેટવાને ઉડી આ-લ્યો, ટોળાંએ જ્યારે લીમણની આ નાદાની કાં ગાંઝાઇ બરી અજમાયસ બોધ ત્યારે તેઓ દેહસ્તથી બંધાઇ ગયાં, પણ જ્યારે એક ફેસાફયાની બેટીને બચાવનાર દાખલ પુદ “ પારખ કારટલના ” માલેક લીમણ શેઠને તેઓએ આલખ્યો, ત્યારે શું તેઓની અભયખીનો પાર !

તેનું બેડોળ શરીર એક લોખંડી સભ્યા ઉપરથી ખીજા ઉપર ગોલાંટ ખાતું અને ત્યારેજ તેઓએ જણાયું કે આ દેખાઇતો ખૂંચો એક બડો તાલીમખાજ કસરતી હતો. ફળુ કરતાં જુદીજ રીતનો રસતો તેને લીધો હતો અને લગમગ હવાઈ કુદકા ગારી તે ખુંટી, દાંઝ, મોખ, સલીયા જેની આધારની ચીજો શોધી પકડતો અને તે ચોંકે માળની બારીએ આખાદ જઇ પુગ્યો કે નીચેનાં ટોળાંમાંથી ઉપકારના ઉમરાનો શુંગલાતો પોકાર સંભલાયો.

“ જલદી સીહડી ગોઠવો । પડોસનાં છાપરાંપર ટેકાવો । ”
ટોળાંમાંથી પુકારો ઉઠ્યા.

એક પછી એક હેગતથી ઠંડા મારી ગએલાં બચ્ચાંઓને પ-
ડોસનાં છાપરાં ઉપર ઉતારવામાં આવ્યાં; પણ શું તેઓને બચાવનાર
બહાદર જે મોહત સાથે હાથોહાથ લડ્યો હતો તે શું પોતે બચવા
માંગતો નહીં હતો ? લીમજી વધારે ઉડાણમાં તે બલતી બાંધગીમાં
ઉતર્યો હતો. લોકોની આંખો ઇતેજરીથી બારીએ ઠીચી ગઈ હતી.
અંતે ચોઠે માળે લીમજી શેઠનો આકાર પોતાના હાથમાં એક બાલક
સાથે આવી ઉભો, આ જીવશ્વેષ બહુકામાંથી કેમ બચવું તેનો ગોચા
તે એક પલ ખ્યાલ કરવા ઉભો.

જખરી ઇતેજરીની પાંચ દશ મીનીટ અને લીમજીશેઠ ફળુ
લશકરીની પાંચ વરપની બુચી સાથે લોકોનાં ટોળામાં સલામત
ઉતરી આવ્યો.

“ બોદા તમારો મહેરબાન, શેઠ. ” કેટલાક પારસીઓ ખરાં
જીમરથી બોલ્યા.

“ મરી જઈરે શેઠજી, તમે નહીં હોતે તો આ બચ્ચાંનું શું
થતે ? ” એક ડોસાંએ આવરણ લીધા. લીમજી શેઠની ચોપાસ હવે
એણું જમાવ થવા લાગ્યું. તેના બાળેલા લોકોએ ઝડપતા હાથો લઈ
કેટલાંકોએ પોતાની આંખમાં દાખ્યા. ગોચા માતબરો તરફનું તેઓનું
જીતુન હવે નીકલી ગયું હતું “ શાખાશરે એ ધર્મી સકર્મી નર !
ખરેખરો કાઠ અમીરજીદો છે ” ધોબીતલાવના પારસીઓ પણ લી-
મજીશેઠ ઉપર શ્રીદા થઈ ગયા.

“ આપરે લીમજીબાઈ હું તો એવો બીહીધો કે હવે હું નાનુંમાનને
શું જવાબ આપશ, પણ તમને વાગતો વાલું હશે ? ” જમશેદજીએ

આમ કેહતાં લીમજીનાં બદન ઉપર હાથ ફેરવી જોયા.

“ નહીં કંઈ દમ જેવું નથી લાગું. ” લીમજી હવે ટાળાં તરફ ફર્યો. “ અરે દોસ્તો, એમાં એટલું બધું શું છે અલખત તમેામાંનાં કોઈથી એતો કરી શકતે. ”

આ મુજબ લાયકી ગતાવી તેને પેલાં બાલક સહીત એક બાડેની ગાડી તરફ ચલાવ્યું. ફળુની બુચી તદ્દન શીકો ધુજતી પોતાના બચાવનારના હાથને વલગી પડી હતી. તેણીના બુચકલા એહરા ઉપર અસાધારણ મોટી કાલી આંખો હોવાથી તેણી ધણી વીચીત્ર લાગતી હતી. જમશેદજી દમણુયા લીમજીની પૂઠે ચાલ્યા.

“ તું આ બચ્ચાંનું શું કરશે લીમજી ? કોઈ આશ્રમ ધરમાં મોકલાવશે કેની ? ” જમશેદજીએ પૂછ્યું.

“ એણી કોઈથી એવાં બાડેનાં કે ધર્મનાં મકાનમાં જનાર નથી એતો મારાં પોતાનાં મકાનમાં આવશે. ” લીમજીએ કહ્યું.

“ ત્યારે તું ફળુ લશ્ચકરીની છોકરીને પારખ કાઢતલમાં ” લખ જવા માંગેછ ? પણ નાનુંમાય તે માટે શું કહેશે ? હું જેવો હોંડતો એને અહીંનાં લોકોનેજ સોંપું. ”

“ મેં એને આગમાંથી બચાવીછ તે ચુલામાં નાખવા માટે નહીં, સમજીયા જમશેદજી બા એણી મારી પોતાની મત્તા છે. ”

આ વખતે તેઓ ગાડીમાં ગોઠવાઈ ચુક્યાં હતાં, લીમજીએ પોતાનો મરમ કોટ તે બચ્ચાંને ઓધાઈ જે ળીચાઈ માત્ર એક કુરતાં અને સરવાલ ઉપર હતું. હવે ગારીએ ‘ પારખ કાઢતલ ’ રસ્તો ધર્યો.

“ મારા બાવાજી કહાં છે ? ” પેલી બુચીએ રડતાં પૂછ્યું, લીમજીએ તેને ખોળાપર ઉઠાવી લીધી પણ તેની ગમે એટલી સમજાવત

છતાં તે ખુચીએ ચાલુ પોતાના બાપની હાજરીને માંગ્યા કીધી. જ-
મશેદજી મનસે આ રરતી પીડા માટે ધુમ ફૂર્યા, ધોલીતલાવથી
મહાલક્ષ્મી પોંહયવાને જે ખારસો વખત નીકલી જતો તે અરસામાં
તેવને એક લાંબી ખેંચી કઢાડવાનો મનસુખો કીધેત્રો પણ પેલાં બ-
ચ્ચાંના ચાલુ બકબકારા અને ધીમાં ડચકાંથી તેવનનો વીચાર હવામાં
ઉડી ગયો.

આ બધો વખત લીમજીની આંખો આગલ મરહુમ ફળુનોજ
દેખાવ આવી ઉભો હતો, તે ફેસાદ્યો સખ્સ જે માતખરોને ધીક્કા-
રનાર હતો જે ખોદાને ગેરઈનસાફી માનનારો હતો તે બેલ બેલ-
તામાં માઢીનો ઢગ થઇ પડ્યો. ફળુને માન આપનાર અને તેના
વીચારોને મલતા થનાર ધણા હતા, પણ તેના મોહત ઉપર રડનાર
તો માત્ર આ પાંચ વરષની નીરદોષ ભૂલકી-માત્ર આ બાલકીજ હતી.

ન્યારે ગાડી “પારખ કાસ્ટલ” જઈ પોંહચી ત્યારે રાતના દસ
વાગ્યાનો અમલ થવા આવ્યો હતો. દરીયાવનાં પાણી સાંત હતાં
અને પારખ કાસ્ટલની બભૂકદાર રોશણીનો સોનેરી પડછયો તે
બીજોરી પાંણીને આફતાખી ઝલકાટ આપતો. ગાડી થોમતાંજ મહા-
લની સંગેમરમરની સીંહડીએ નાજાંભાય અને હોમજી આવી ઉભાં.

“જમશેદજી સું થયું ? મેતો ધાર્યું કે તમે લોક પાછા ફરવા-
નાજ નહીં ઉતા.” નાજાંભાય જરા ફરરીને બોલ્યાં “તમે કેવા ભુખા
થયા હશે.” પણ તેટલાં તેવનની નજર કાલા કાટમાં લપેટાયલા
પેલાં ન્હાના બચ્ચાં તરફ ખેંચાઈ કે તેવણ ચોક્યાં.

“ઓ લીમજી આંચ કાણુ ?”

“પેલા પ્રીસાદયાની મોરી જમશેદજીએ ઉમરો કહ્યો આખા

રસ્તે રરી રરીને અરધી થઇ ગઇછે બલતી ચાહલીમાંથી તમારા બહાદુર બેટાએ એને બચાવી છે. નાનંગાચ તમોએ તમારા બાપા નોબલ બેટા માટે મગર થવું જોઇયે. ”

“તે શું પેલા લશ્કરીની છોકરીને આગમાંથી બચાવી ?” નાનંગાએ અખચળીથી ફાટી જતા સાહદે લીમજના મેસમાં લપટાયલા હાથ, અને બરેલા પોશાક તરફ જોતાં પુછ્યું. “પણ તે કેમ ?”

જમશેદજીએ ખરો હેવાલ આપ્યો. શેક્ષણી ગંભીર એહેરે બોલ્યાં “પારખ ખાનદાન સદાનું બહાદુર ગણાયલું છે.” અને અહીં નાનંગાએ લીમજનાં ખમાં ઉપર હાથ મેલી ટોંગાઇને તેનાં કપાલ ઉપર એક કીસ લીધી.

“લીમજ, એક ધોબીતણાબ્યાં ફેસાદયાનાં પોર્ચને બચાવવા તે તારી સુનાં જેવી જાંદગી જોખમમાં નાખવી ન હતી. નાનંગાએ નરમીથી કહ્યું. “કાંય નહી ફળુએ પોતેજ પોતાનાં બચ્ચાંને બચાવ્યું ?”

“તેને ખીચારાએ પોતાથી બનતું કર્યું, પણ તેમ કરવા જતાં તેને ખીચારાએ પોતાનો જીવન ખોલ્યો.” જમશેદજીએ કહ્યું.

“ફળુ શીસાદયો મરી ગયો ?” નાનંગાએ દયાથી કમકમી પૂછ્યું.

“હા માયજી, તે ખીચારો હવે આપણુ જેવાં માતખરો ઉપર બખાલા કહાડવાને જીવતો રહ્યો નથી અને આ તેનું નાચારેસ બાલક છે.”

“પણ લીમજ તું એ છોકરીને અહીં શા વાસ્તે લાયો ? ત્યાંજ કાઢને તેવાંઓને ત્યાં સોંપી આપ્યેકની ! ”

“અરે મેંખી એમજ કહ્યુંતુરે પણ બલા આદમી સગજે કાઢ્યું ને ” જમશેદજીને કરકી લાગી હતી તેથી તેવન ખાણનાં

ખોરડા તરફ જોતાં નાંખતી કરવા માગી. ટેબલ તૈયાર હતી નાનંગમાય સદા ચાંદીનો સેટ વાપડતાં જેનો ઝકઝકાટ, અને ખાણાંનો બહેકાટ નાખનાં શીશરાંને ખુશ્તાં કરતો.

“એક પાંચ વરસની તદ્દન નાવારેસ બુચીને કોણુને હસ્તક સોંપવી જોઈયે વાઈ !” લીમજીએ પુછ્યું.

“કાંય વળી કોઈની બરબાડુતને સોંપતે એ નાહણાં ધોખીતલા-બ્યાંનું અહીં શું કામ છે ?” નાનંગમાય સુગમ ઉઠ્યાં.

“જ્યાં સુધી હું જીવશ ત્યાં સુધી આ બાલક પારકાંનું ઘેર જોશે નહીં,” લીમજી શેઠે ઠડાવથી જણાવ્યું. તેને ત્યાં ઉમેલા એક બુઝર્ગ બજારચી રસતછ તરફ ફરી હુમેયું “રસતછ, શેઠાણીની કારમારણ બચુંને મોંઠલ. માયજી હું તમારી બચુંને કંઈ કામ સોંપુ ?”

“તમુને ગમે તેમ કરો.” નાનંગમાયે કાને હાથ મુક્યા. જમ-શેઠજીનું ધકધ્યાન આ બધો વખત ખાણામાં બરાયલું હતું, તેવન તરેલા કટલેસનો સોહરમ જેંચતાં તે બુચી તરફ કડવા અણુગમાથી જોવા લાગ્યા કે તે જો એમ વચ્ચે ડુડી નીકલી નહતે તો તેવનનાં પેટની પુંજ શહર ચમચુકી હતે.

બચું આસરે પાંત્રીસની ઉમરની સારા ખચાસની અને મેહનતુ દેખાવની હતી. તેણી નાનંગમાયનું દરેક કામ કરતી, આજે હોકમ મહ્યાથી તેણી હસ્તી આવીને લીમજીશેઠની હાજરીમાં ઉભી.

“બચું, લીમજીશેઠ તારા હાથમાં આંય બચ્ચાંની સંભાલ મુકવા માગેછ.” નાનંગમાય બોલ્યાં. “આજે રાતે તો તું એને તારાં બીજાણાંમાંજ સુવાડજે, પણ પહેલાં એને નહંવાડીને એનાં આપ બાલ બધા રેત્રી નાખ.”

“કાંય માયજી એ ખુચીને કંઈ સહીયડ ગોવડં નથી આયું!”
“ગમે તે હોય, પણ મને આંય ઝરી જેવાં લટીયાં જેવા
નહી ગમતાં.”

ખચુંના હાથમાં ખુચીને મુકવા જતાં પેલો ગરમ કોટ સરી પડ્યો અને સુફેદ સુરવાલ નીચેથી તે ખચ્યાનાં ઉંઘાડા પગ સર્વેને ખુલ્લા દીસવા લાગ્યા.

“કેતું બદસુરત પોરું!” મોટે ઘેરનાં નાનુંભાય કમકમ્યાં.

“ચાલ ખચું લઇજી એને ખાણું તાહરે પરેજી.” જમશેદજીએ ઘેરના ઘણી માફક હોકમ ચલાવ્યો.

તેઓ સર્વે હવે ખાણું ઉપર ગેહાં. ચીકીન રોસ્ટ અને બેન્ગના કટલેસ જમશેદજીને વીધેશ લાવતા દેખાયા, કારણ તેવન આજે ટેમલ ઉપર અડધી ડબ્બન પરોણાઓની ગરજ સારતા હતા ! તેથી ઉલટુંજી લીમજી આજની તેની અજાગ્યેજ ઝેહમત ઉપર વીચારમાં ખાણું ચંચેરયા કરતો હતો અને નાનુંભાયનો મીઝસ હાલમાં ઠેકાણું નહતો. ફળીનું ખચું લીમજીનાં હાથમાં જેતાંજ તેવનનું મગજ તપી આવ્યું હતું પણ “પારખ માસ્ટલ ” ઉપર લીમજીની પુરેપુરી સત્તા હોવાથી તેવન પોતાની ખુલ્લી ખદગી બતાવી શકતાં નહી. આવી રીતે જ્યારે સૌ પોત પોતાનાં કાગમાં મશગુલ હતાં ત્યારે ટેબલને છેડે માસ્ટર હોમજી જેઠીના પદનો ધાણું કહારતો હતો.

ધડિયાલમાં અગ્નીઆરની ટકોરી પડી. “અગ્નીયાર!” નાનુંભાય ઉઠી ઉભાં થયાં. “હોમજી તારેતો ત્યાસું સ્થા જવું હતું, ચાલે સાહેબજી ” અને તેવન પેલા બે મહસ્થાને શેકહેન કરી પોતાના નાના દીકરાના ખમાં ઉપર લાડથી હાથ મુકી ઓરડાની

ખહાર નીકલ્યાં.

“ લીમજી ખરો ખહાદુર છે, હં ! મમાં. ” હોમજીએ પોતાની માને કહ્યું. “ શું એની હોંમત હોસે, અરે હું ઇચ્છું કે ખીજાં બધા આદમીઓ માફક એની પીઠ સીધી હોતે. ”

“ હું તો ઇચ્છું કે એનું બેજીનું સીધું હોતે. ” શેઠાણી બ-ખાલ્યાં “ કે એ પેલાં શીસાદ્યાં પોચાને અહીં લાવતે નહી. ”

“ પણ એ બચ્ચાંનું શું કરશે ? એક મફતની રકુલમાં મુકશે કે માછું ઘોભીતલાવપરજ મોકલશે ? ”

પણ લીમજીશેઠે એ બે માહેલું એકબી કીધું નહી.

નાનંભાય ગમે એટલાં ખર્ચાં. ફર્યાં, ખીજવાયાં, પુષ્કળ નામરજી બતાવી અને તે ફ્રસાદ્યાનાં બચ્ચાંને તદ્દન તુચ્છકારી કહા-ર્યું, પણ લીમજીશેઠ એકના બે થયા નહી તેવન પોતાના વીચારમાં મુસ્તકીમ રહ્યા.

“ નહીં માયજી, ગઈ રાતે ઘરે આવતાંજ મેં ગરીમાં નક્કી કી-ધું કે હું ફળુ લશકરીની બુચીને મારી પોતાની દીકરી તરીકે પા-લીને ઉધારસ, આજથી એ મારી પોતાની કરી લીધેલી દીકરી છે. હું કોઈ દહારોળી પરણવાને નથી કોમળી બચ્ચાંનાં પવીત્ર હોઠે મને બાપનાં મીઠાં નામથી બોલાવશે નહી, પણ હું તેવાં નીરદોષ બચ્ચાંનાં ખ્યાર માટે તરસું. તમે જાણોજ માયજી કે હું પૈસે પુર-છતાં કેવી એકાંત જીંદગી બોગવું, હું સારો દહાડો લાયબેરીમાં જીવું માટે મને એક નીરદોષ બચ્ચાંની મીઠી સોહબતની ઘણી જ-રૂર છે. ” લીમજીએ નરમ દીલજીત સાહદે પોતાની દલીલ કરાવી. ”

“ પણ તુને બચ્ચું કરી લેવું હોય તો કોઈ-કેવળ બુ-બાદનું લે ? ”

આ જંગલી દુકતાંથી તું જલદી કંટાળી જશે. એવાં એક અમળુ નજીસ પોચાંથી જલદીજ ધરાઈ જશે.” એ નાનંભાયની તકરાર હતી.

“ નહી હું એને આપણા ખરની ફળવણી આપશ, ” લીમજીએ કહ્યું. “ માયજી મારે કહેવું જોઈએ કે છેલ્લાં મેં ડાક્ટર હોરમજશાહની સલાહ લીધી હતી ત્યારે તેવને મને કહ્યું કે મારી ગમે એવી ખેડોળ હાલત છતાં હું લાંબી ઉમર કહારસ. ”

લીમજીના આ ખેલવાથી નાનંભાયનો ચહેરો રૂ જોયો શીઝો મારી ગયો. સારાં નસીએ તેવન પોતાના સાવકા ખેડાથી દુર ખેડાં હતાં. જેને પોતાની સાવકીમાંના મોહડાં ઉપર થએલા ફેરફાર જોયા વીનાં આગળ ચલાવ્યું.

“ અને ત્યારે એક લાંબી જીંદગી પાસ કરતાં એક વહાણી ખેડીની હાજરીની મને ધણી ગરજ રહેશે. તેથીજ હું આ ખચ્ચાને મારાં તરીકે ઉધારવા માંગું છ કે મારી ખુઝર્ગી વખતે એ મને ધણી કામ આવે. ”

“ અને તારા પાછલા દીવસોની સગવડ માટે તું એક ફેસાવાની છોકરી તરફથી વક્ષી રાખેછ ? ” નાનંભાય ફર્યા. “ હલકાંએ વચ્ચે ઉધરેલી, ઝનુની લોહીની જંગલી છોકરી તરફથી ? ”

“ ફળવણીની અસર ઉપર મને પક્ષો ભરપો છે. એ ખચ્ચાનું કપાલ વિદ્વાનોનાં જેવું પોહણું છે, એની આંખ કેરી ચલકતી અને ચમ્પાક છે. ચાલતે દહાડે એજ ખચ્ચું ધણું ફેરવાઈ જશે. ”

“ તું સદા ખુશસુરતીનો વખાણનારો હું અજાણ થાઉં છ કે આવાં વાંદરાં જેવાં ખચ્ચાંએ તારું કેમ ધ્યાન ખેંચ્યું ? ” તેવન હરેક રીતે તેનું જન ફેરવવા માંગતાં હતાં.

“ માયજી, ગુસ્સે ના થાવો, હું એ મારા વીચારોથી કદીબી પાછો ફરનાર નથી. પણ તમને હું ખાત્રી આપું છ કે માઈ એ બચ્ચું નમારા રસ્તા વચ્ચે આવશે નહી. તમેતો જાણુશોબી નહી કે તે આ મકાનમાં રહેછ, મારા ઓરડામાંની બાજુના બે ઓરડાઓ હું મારી ખુચી માટે તૈયાર કરાવવા માંગુછ. હું એને માટે એક ચંચલ પારસી છોકરી રાખશ અને જ્યારે મને લાવશે ત્યારે હું મારી પાલકને મારા ઓરડામાં રમવા લઈ જઈશ, એટલે કોઈની રીતે એ તમારી આડે આવી શકશે નહીં. ”

“ ચાલો ઠીક છે, આય તમારું મકાન છે લીમજીશેઠ, અને અહીં જો તમે ગમે એટલાં ઘોબીતલાવ્યાં પોર્ચાંઓને લાવી બરવા માંગતા હોવો તો મારેથી કંઈ તમારી સામે થવાવાનું નથી. ” નાનું-માય બખાલ્યાં.

“ હું ઇચ્છું છ કે એક એવોબી દહારો આવશે કે જ્યારે તમે મારી પાલક બેટીને ચાહતાં શીખશો. ”

“ કદી નહીં લીમજી, એટલું તો ખાત્રીથી યાદ રાખજે કે બીજાં પાંચ વરષ નહીં જશે કે તુંજ આ તારી નવી મુખાપથી પરતાશે. ”

“ તેનો હવે જોવાનું રહ્યુંછ. ” લીમજી હસ્યો, “ પણ માયજી, હું એમ પુછું કે તમારાં ધ્યાનમાં કોઈ સારી ખુશમીઝાઝી છોકરીછ? ”

“ હા, બચુની બત્રીજી છે તે સારી છે. ”

ઠીક ત્યારે તેને બોલાવશો ! ” નાનું-માયે હાંક મારી, ધટતા હુકમો આપ્યા. તેવને મઠ રાત પછીથી તે બચ્ચાંને જોયું હતું નહી. તે ખુચી હાલ તુરતતો બચુના ઓરડામાં હતી, આ મહેલની બુંદમી તે ગરીબ બચ્ચાંને રૂચતી જણાતી નહી તે અમરનારડચાં ખાઈ

ખોલતી. “ બાવાજી કહાં છે, મને બાવાજી પાસ લઇ જવો ” બસ આંબજ તેની મુખ્ય ફર્યાદ હતી અને લીમજી તેને કદીથી પાકરો જવાજ આપી શકતો નહીં.

“ મારા બાવાજી કહાં છે ? ”

“ તું તેવણુને કાઢ દહારો જોશે દીકરા. ” લીમજી તેણીને પટાવીને કહેતો.

“ કહારે ? આજે ? ” તેણીએ પુછ્યું.

“ નહીં દીકરી આજે નહીં, તેવનતો લાંબી મુશાકરીએ ગયા-છ, કાઢ દહારો આપરેથી ત્યાં જમ્યું, ત્યારે તું તેવનને જોશે. ”

“ ચાલો આપરે ત્યાં આજેજ જમ્યે. ”

“ નહીં, આજે નહીં જવાય. ” લીમજીએ લાચારીથી કહ્યું.

“ નહીં બસ આજેજ. ઓ મારા બાવાજી, અંહ ! અંહ ! અંહ !”, અને તે નીરદોષ ભુલકું, લીમજીના ખોળાપરથી ઉતરી દરવાજા તરફ નહાડું.

લીમજીએ પાછલથી તેણીને ઉચકી લીધી. પોતાની ચલકતી કાલી આંખો લીમજીશેઠ તરફ ઉંચકી તેણીએ ખેચતાણુ કરતાં પાછું કાઠલુદીથી કહ્યું “ હું મારા બાવાજી પાસ જવા માંગુંછ. ”

એક પાં કલાક સુધી લીમજીએ તેને સમજાવી, તેટલાં તેણી કંઈક સાંત થવા પામી. લીમજી શેઠ તેને ગમવા લાયક લાગ્યા હોય તેમ તેણી હવે તેવનના ખોળા ઉપર ખેસી પોતાની તારા જેવી ચલકતી આંખોએ તેના ચહેરા ગમ ટીકવા માંડ્યું.

“ તારું નામ શું દીકરા ? ”

“ મારું નામ ખોરશેઠ. ”

“ ખોરશેઢ, કેવું સુંદર નામ. ”

“ હા મારા બાવાજી કહેતા હતા કે હું તેવનનો રોશણ ખોર-
શેઢ હતી. ” તે નહાની બુચી અજબ જેવાં ડાપણથી બોલી.

“ તું મારો રોશણ ખોરશેઢ થશે ? તું મારાં આંચ મોટાં ઘેરમાં
રહી, મારી સાથે બાગમાં ને બોટમાં ફરવા આવશે ? ” લીમજીએ
સમજાવી.

તે નહાની બુલકડીએ લીમજીનાં બોળા ઉપર ઉભી થઈ ટીંગા-
છને બારીની બહાર જોયું. સાંમેનો બોહોળો રૂપેરી દર્યાવ સૂગંધી
ઝાડપાનની મીઠી લીલા, અને મોટા જુરા ટેકડાઓ તરફ પોતાની ચા-
લાક અશમ પલકારામાં ફેરવી લઇ તેણી લીમજીશેઢ ગમ જોઇ બોલી
“ નહી, હું તમારી સાથે નહી રહેવાની હું તો મારા બાવાનીજ
સાથ રહેવશ. ”

આ બાલકડીની ચીવટ વફાદારી ઉપર લીમજીએ સંતોષની
હાથ મારી તેને ઘણી સાંતીથી ખોરશેઢને સમજાવ્યું કે તેણીનાં પી-
તાની મુશાફરીનો કશો છેડો નહતો. વરષો સુધી તેઓનો મેલાપ બ-
નવા જોગ નહતો અને તે બધો વખત તેણી લીમજીશેઢને હસ્તક
રહેનાર હતી.

“ હવે હું તુંને મનુછ કે ? ” લીમજીએ તેને ગળે લગાડી પુ-
છ્યું, આ પછી બુચી ખોરશેઢ ઘણી ઝેહમતથી પોતાનાં ડચકાં અ-
ટકાઓ, ગોચા તેણીએખી લીમજીશેઢ માફક કંઈ ગજબુત ઠાવ કી-
ધો હોય તેમ હવે તેણી શાંત થઈ. બાગમાં ઉતરી તે શેઢમાં પો-
તાની પાલકને બોટમાં સેહલ કરાવી અને જ્યારે તેઓ કારટલમાં
પાછાં ફર્યા ત્યારે તે બાલકડીના શીકા ગાત્રપર સેહજ સુરખી આ-

વેલી જણાઈ.

તેજ ખપોરે કારભારણુ બચુની બત્રીજી નજી લીમજીશેઠને મ-
લી. તેણીનો હરનો ચેહરો શેઠને તુરત પસંદ પયો, એટલે ખોરશેઠની
સંભાલ માટે નજીમાઈ નક્કી થયાં.

લીમજીશેઠે હોકમ કીધો કે આજથી તેની પાલક બેટીને ઘર-
માં બધાંએ ખોરશેઠ બાનુને નામે બોલાવવી, તેવો બચુની મદદથી
ખોરશેઠ માટે બે ઓરડા તૈયાર કરાવ્યા અને તે નાજંગમાયના ઓર-
ડાથી બનતાં સુધી દુર રાખ્યા હતા. લીમજીશેઠે નજીને તરેહવાર
હોકમ આપ્યા પોતાની પાલકને કેવો ખોરાક આપવો કેમ રાખવી,
કેવાં કપડાં પહેડાવવાં વગેરે—

“ આજે ખપોરે તું કપડાંની ખીદી ગાટે મોતી કથ્યાણુને ત્યાં
જાજે ” શેઠે ગજવાંમાંથી નોટોના ટુકડા કઢાડી આપતાં કહ્યું “અને
મારી બુચીને લાયકના સરસ ફ્રોક ખરીદી લાવજે, બનતાં સુધી ખો-
રશેઠબાનુને ખુશા બહુ અને ગોલાથી કે બદામી ફ્રોક પહેરાવજે. ”

બચુ જણી પછવારેજ ઉભી હતી તેણી અહીં વચ્ચે પુરાઈ.

“ પણ મકુંજે શેઠજી, આંધળીયારાં છીંતનાં કુરતાંપર ઉધરેલાં
બચ્ચાંને કથ્યાણુ મોતીને ત્યાંનાં મોઢા મદમ લોક જેવા ફરાક
કંઈ બાજે ! ”

“ આ છીંટ કે ખાદીવાલાં કુરતાંતું બચ્ચું આજ પગીથી
“ પારખ કાસ્ટલ ” ના શેઠની બેટી છે, સમજી, મારા હોકમ પ્રમાણે
કરજે. ” લીમજીએ ફરજાઈથી કહ્યું.

“ વાઈ રે મઈ, મારી કહાં ના છે, પણ શેઠજી બદામીને ગોલા-
ખીસી જલદી મેળેક થઈ જશે, તેનાં થાને કંઈ શ્રેલખાક બદ રાંમ

કે ઘેરા લીલો—

લીમજીએ કંટાલીને બવાં ચહરાવ્યાં. “એને કીમ રંગનો આજે કેસ પેહલાવજે અને ઇંગ્લેન્ડના બચ્ચાં પેહરેછ તેવા રંગીન પટાખી ખાંધજે. મારી હાજરીમાં એને એક પોપટી જેવી બનાવી લાવજે.” અને લીમજીશેઠે બચુના હાથમાં સોની નોટ મુકી “શેઠાણીનો ખાસ દુકાનેજ જજે.”

“વાઈજી.” અને ખહાર નીકળી બચ્ચાંએ દાંત કહાડવા માંડ્યા. “ઓવચ જેવાં-કાટક, શેઠનું તો દહારે દહારે છેકજ જતું જાયેછ, મુઠું ઉધારપગ્યું ધાબીતલાવ્યું દુકતું તે મદમ લોકના ફરાકમાં તે કેવું લાગશે. ઓજીયાં જુની આંખે નવાં કાટક જેવાં પરેછ.”

મકરણ પાંચમું.

તે દીવસે ફળુ લશ્કરીની લાસ ઉપર જુરી બરાઈ ત્યારે લીમજીશેઠ હાજર હતા. તે મોટાં મકાનમાંથી દરેક જન સલામત રહેવા પામ્યા હતા, બ્યારે માત્ર એજ પીલતન સપ્તે પોતાની બેટીને બચાવવા જતાં પોતાનો કાજમરો જન ખોહયો હતો. ફળુની આગલી જીંદગીની શાહદત આપનાઈ કાઢ હતું નહીં. મરનારને એક પાડોસી દાખલ ત્યાં ઓલખનારાં અને ચાહનારાં ધણાં હતાં, પણ તેઓને તેની આગલી પાછલીની કશી ખબર નહોતી, લીમજીશેઠે મરનારની ન્હાની ખુશીને પાલક કરી લીધી હતી એ વાત પાધડીવાલાની ચાહલી વારાંઓએ જાણીને ધણાં ખુશી થયાં. લીમજીશેઠેને ખર્ચે છેલ્લે ફળુને સેવટની આસ-

મધાહે પોંહચાડવામાં આવ્યો જે પાયદસ્તમાં ખુદ પારખ ઠાસ્ટબના માલેકે ભાગ લીધો.

વખત વહેતો ગયો. ન્હાની ખોરશેઠે પોતાના પીતા માટેના સવાલો હવે કંઈક પડતા નાખ્યા હતા. તેણી લીમજીશેઠની હાજરીમાં ઘણી સુખી દેખાતી, તેણી લાયબ્રેરીમાં બેસી રહી રંગીન ચીત્રોની ચોપડીઓ ઉઠાવતી, અને તેણીનો ધર્મપીતા પોતાનાં વાંચણમાંથી તેણી ઉપર ખુશાલીથી જોતો.

નજીની માવજત હેઠળ તેણી ઠીક ઉધરતી હતી, પણ આ કુમલાં બેજાંમાંથી એકજ વાત ખસ્તી નહતી. ગમે એવી ખુશ ખુશાલીમાં એકાએક તેણીનાં ચેહરા ઉપર વાદલ ચહડી આવતું તેણીની ચલકતી આંખોમાંથી આંજું ખરી પડતાં અને તેણી લીમજીશેઠના ગુઠણ ઉપર હાથ મેળા પુછતી.

“ શું બાવાજી પાછા નહી આવવાના ?” અને લીમજી દુપથી ચોંકતો. ખરી વાત “ મોહત ” તે આ બાલક શું સમજે ?

પણ તેની સાધારણ બચ્ચાંઓ કરતાં ઘણી ઠાવકી અને ચપ્પાક હતી. તેણી તરેહવાર જીગાસુ સવાલ પુછતી, “ પેલું કાંય ?” અને “ આ કેમ ?” એ દરેક બાળત ઉપર તેણીના સવાલ હતા. લીમજી જે એક વિદ્વાન જેવો પુસ્તકોનો ઉંડો અભ્યાસી હતો, તે બાળ વખત પોતાના માનીતા ટેનીસન કે શેરીડને બાળુ મેળા આ બાળકનાં આતુર બેજાંમાંથી ઉપજતા વીચારોને સવાલોનો ખુલાસો આપતો.

ફળુ લશ્કરીએ પોતાની બાલકીને જે થોડું ધણું શીખવ્યું હતું તેણીની કુમલી વય તરફ જોતાં ધણુંજ હતું મરનારે તેણીને ધરાવ

અને ત્યાંના વતનીઓ માટે શીખવ્યું હતું જ્યાં તેણી ધણું જાણતી અને લીમજી તેણીની સમજ શક્તી ઉપર હેરાત રહેતો.

એ મીસાલ ફળુની ન્હાની યુચી ખોરશેઠ એક મહીનો પારખ કાર્ટલમાં રહી પણ તેણીએ એકબી દીવસ નાજંભાયને દીઠાં હતાં નહીં. શેઠાણીનો વીચાર હોમજીને કેમધીજની યુનીવર્સિટીમાં મોકલવાનો હતો અને તે માટે તેવન હોમીને લઘ લંડન સીધાયાં હતાં. મરહુમ લવજીશેઠની હૈયાતીમાં નાજંભાય એવાર વેલાતની સફરે જઈ આવ્યાં હતાં એટલે આ ત્રીજવાર તેવનને કોઈ સાથીની અગત્ય નહતી.

પોતાના લાડકા દીકરાને લંડનમાં ઠર પાડ્યા પછી તેનાથી છુટું પડતાં શેઠાણીને બહુજ ભારી લાગ્યું તેણીએ હોમજી સાથે બ-વિષયની વાતો ચલાવી.

“ જોની દીકરા ! શેઠયા બાપના વડાખેટાઓનાં નસીબ હમૈશાં પૂંજેલાં હોયછ.” નાજંભાય બોલ્યાં “ જ્યારે ન્હાના દીકરાઓએ પોતાનાં ભેજંના બળથી નામના મેળવવી જોઈએ. ખેટા તું એક ચીતે શીખજે, અને યુનીવર્સિટીમાંથી નામના મેળવી રજદવારી સવાલોમાં આગેવાન ભાગ લેજે. મારી મુખ્ય હોંસ તુંને પાલોમૈટનો મેમ્બર થ-એલો જોવાની છે તું તારાં નસીબનો કારીગર બનજે.”

“ માયજી.” હોમજી પોતાનાં માતાની લગોલગ આવી ધીમેથી બોલ્યો. “ મને એટલી બધી ફકર જંગલ કે મહેનત કરવાની શું અગત છે ? ધણાંકે કેહછ કે હું દુંક વખતમાં “ પારખ કાર્ટલ ” નો શેઠ થવા પામશ. બીચારા લીમજીની તખીયતનું કહાં ડેકાણું છે, અને એ લાંબો વખત ટકે એમ લાગતું નથી.”

નાજંભાયના હોઠો ફીક્ક મારી ગયા. “ જે ક્યુષએ તુંને પારખ

કાસ્ટલનો શેઠ થવાની આધાડી આપી હશે તે તારો દુખ્મન છે” તેની કાવડી બાહોશ માગે કરડા અવાજે કહ્યું “યાદ રાખજો હોમજી, સીવીલ સરબ્યન ડાક્ટર હોરમજશાહે આપરા લોમજીને કહ્યું છે કે એ ઘણી મોટી ઉગર ભોગવશે.”

“હું એ સમજીને ઘણો ખુશી છું.” પેત્રો ખુશસુરત છોકરો ભોળામ્માં બોલી ઉઠ્યો મારો લોમ ઘણો કદરદાન બાપ છે પણ માયજી, હું જરૂરજ કેમચીજમાં નામનાં મેળવીશ. અરે તમારા હોમજીને તો પારસીઓમાં પહેલો સીનોયર રંગલર થવા ગમેછ, કેમ ખુશી થયા કેની મમા ?”

આ તેઓની છેલ્લી મુલાકાત હતી. પોતાના ખુશસુરત બહાવા બેટાને ભેટતાં, આ માતાની આંખોમાં જીદાઈ કરતાં નાસીપાસીનાં આંસુઓ વધારે હતાં.

ડાક્ટર હોરમજશાહનાં મતથી તેવણની આશાઓ ધુર મક્કી ગઈ, તેવણ જાણતાં કે આવા વીચારો પાપી હતા પણ એક માતાનો પ્યાર સદા એકલપેટો હોયછે. તેવણ હોમજીને છોડી હિંદુસ્તાન પાછાં ફર્યા, પણ ત્યાં ન્હાની ખોરશેદ સાથે પાટલો કેમ ફાવશે ?

મકરણ છંદુ.

બ્યારે નાજ્મમાય હિંદુસ્તાન પાછાં ફર્યા ત્યારે અંપોલો બંદર ઉપર લોમજી તેવણને લેવા આવ્યો હતો. તેવને પોતાના સાવકા બેટામાં ઘણો ફરહાર જોયા તેના સદા શીકા ગાલ ઉપર રતાસ અને ચેહરો હસ્તો હતો.

“ ડાક્ટર હોરમજશાહનું કેહવું ખરૂંજ ઠડશે ” તેવન મનસે
 બળાડ્યાં. “ ગરીબ મારો હોગજી. ”

“ ઓહો લીમજી, કેમ કંમ તમેતો હવે રાતા માતા દીસોછ ? ”

“ હા માયજી, હું ખહારની કસરત ધણી લેઉંછ. ”

“ ઠીક ત્યારે તો ખહારની કસરત સદા લેવાની હું તમુને બ-
 લામજી કહુંછ. ” અને અહીં તેવન તાણી તોડી દર્યાં, ગારીમાં આ-
 ખો વખત તેવન ચુપ હતાં, લીમજીની પાલક બેટી ગાટે કશા સ-
 વાલ તેવને પુછ્યા નહી. જોકે જંગ કાસ્ટલ નજદીક આવતો તેમ
 તેવન ખોરશેદનો ખ્યાલ વધતોજ કરતાં. તે પોરીને ખાતરજ લીમજી
 ખહાર બાગમાં વધારે ફરતો હતો દરીયાવની સેહલ કરતો હતો અને
 તેથીજ તે વધારે તંદરસ્ત અને સુખી જણાતો અને તેથી હોમજીનું
 નસીજ શેઠાઈથી દુર થતું હતું. નસીજ સાથે લડવા જેનાં નાનું-
 ગાય બેવકુફ તો નહતાં પણ ફળુ લશ્કરીની છોકરીને ધીક્કારવાનો
 તો તેવને મનસે પક્કો કસદ કીધો હતો.

ખીજી સહવારે નાનુંગાય સાંમેનાં દર્યાવની ખારી લેંહકી આ-
 ખતાં ઉભાં હતાં તેટલાં તેવને દુરની ગોલાખની વાડીમાં બે આ-
 કાર જોયા.

લીમજી અને તેની ખુચી બંને સાથે ફરતાં હતાં, ખોરશેદે સુ-
 રેદ રેશમી ક્રોક પેહડ્યો હતો, કમરે ખુલા ગોલાખી રંગનો પટો હતો,
 અને હાથમાં તાનું કુટતાં ગોલાખની કળીઓ હતી, લીમજી તેનાં
 માથા ઉપર નરમીથી હાથ પસવારતો ચાલતો હતો. નાનુંગાય ચુ-
 રસાની આંખે ધીક્કાર અને ખીજવાટથી તે જોતાં ઉભાં.

“ કેવું બેહુદું ! એક પારકી અબણ બીખારડી પોરી તે આ

“ પારખ કાસ્ટલ ” ના લીમજી શેઠની બેઠી ! અરે એ જરા મારી તરફ ફરેતો હું એનું કોહું જોઉં. ”

અડધા દલાક પછી બોટમાં ફરી લીમજી અને ખોરશેદ ધરમાં આયાં. ખોરશેદ નમસ્કારપણે દોડતી એકલા અમાસી ઉપર આવી; સામાંજ નાજાંમાય ઉમાં હતાં તેવને નજદીક આવી તે બાલકીને ખામાંમાંથી પકડી તેણીના નાનુક ચેહરા ઉપર પોતાની બારીક નજર ફેરવી.

“ નહી, બોદાનો ઉપકાર કે એનામાં ખુશસુરતી જેવું જરાખી નથી. ” નાજાંમાય મનસે બોલ્યાં “ શીફો ચલ્યાં જેટલો ચેહરો તેની ઉપર આંચ આવી મોટી કાલી આંખનો ધુવડના ચેહરાનો ખ્યાલ આપેછ, ખ્યેર ! ચાલતે દહાડે એ ખુશસુરત નીકસે તેવું તો નથી લાગતું પણ એો માય એની આંખ ! ”

અને ખરેખર નાજાંમાય પણ તે આંખ જોઈ હેસ્ત રહ્યાં. તે બાલકના ચેહરા ઉપર એક વિધવાંની આંખો હતી, નાજાંમાય ઉપરું અદેખાડના આવેશમાં બોલ્યાં ખરાં પણ તેવનને દીક્સે એટલું તો કમુલવાની ફરજ પડી કે કુલ દુન્યાંની ખુશસુરતીને ટકર મારે તેવી તે રોશણુ ઝમકતી સીતારા જેવી ચશમો હતી.

“ તાઈ નામ શુંરે ? ” તેવને કરડામથી પુછયું.

“ ખોરશેદ ” તેણીએ સાંતીથી ઉપર જોતાં કહ્યું. નાજાંમાયના શેઠાઈના તોરવંતા દેખાવ કે તેવનનાં બચાંના ચીઘાની બોયા તે બાલકને કશી તુંબા નહતી.

“ ખોરશેદ ? ” શેઠાણી ઠકાથી હસ્યાં. “ લીમજી શેઠે તુંને એ નામ આપ્યું કે ? ”.

“ નહીં મારા બાવાજી મને ખોરશેઠ કેડતા હતા તમે જાણો છો તેવન કહ્યાં છે ? ” તે ખુચીએ અચખુચ નરમીથી પુછ્યું.

નાનુંભાય જવાબ આપવાની અણી ઉપર હતાં તેટલાં નજ-દીકમાંથી લીમજી શેઠ આવીને ઉભા. “ ઓહો તમે મારી ખોરશેઠ સાથે વાતે ઉભાં છો. ” તેવને ખુશ મીઝાએ કહ્યું “ જોઈ નજની સં-જાલ હેઠળ એ કેવી મજની ઉધરીછ. ”

“ નજીએ જોઈએ તે કરતાં વધારે એનો ભપકો કીધોછ. ” નાનુંભાય તે રેશમી ફ્રોક તન્દ તીસ્કારથી જોઈ બોલ્યાં.

“ ઓ એને તો હું મારી પરી બનાવવા માંગુછ. ચાલ દોર ફીકરા, નાસ્તો લેવા જ અને પછી બપોરે મારી આગળ શીખવાની વખતે આવજો. ” લીમજીએ વાંકો વલી જ્હાલથી તે ભૂલકીને કીસ લીધી કે તે બચ્ચું દોડ્યું.

લીમજીના વીચારો પાછા ફેરવવા એ સાંગા દર્યાવનાં પાણીને પાછા હટાડવાં જોટલું મુશકેલ હતું તે નાનુંભાય જાણતાં હતાં.

લીમજીના શીક્ષક એક ખુઝરંગ પારસી હતા, તેને લીમજી ઉમ-રમાં આવ્યા પછીથી નાનુંભાય રૂબરૂ આપવા માંગતાં હતાં કારણ તે ખુદા મહસ્થની અસલ ચીજવટાઇ અને શીક્ષકુરી તેવનને રૂમતી હતી નહીં. પણ લીમજીએ પોતાના ઉસ્તાદ વીકાજી વિદ્વાનને પોતાને મકાનેજ રાખ્યા અને એ હજારનું તેવનનું વર્ષાણુ પણ ચાલુજ રહ્યું. ત્યારથી નાનુંભાયને પોતાના સાવકા બેટાના દૃઢ વિચારોનો અનુભવ મળ્યો હતો, તે વખતે લીમજીએ પોતાની મા સાથ તકસર કીધી હતી કે “ આસ ઉસ્તાદ વીકાજી મારી સાથે મારી જીંદગી તુલીક રહેશે, એવો પોતાની આખી જવાની પારખ કાઢતલમાં કહારીછ.

તો ખુલાખો પણ અહીંજ ખસાસ કરશે. ” અને ત્યારથીજ વીકાળ વિદ્વાન “ પારખ કાસ્ટલ ” માંજ ઠરીઠામ થયા હતા. તે ઉસનાદળી ચોપડીનો કીડો હતો આખો દીવસ લખતાં અને વાંચતાં તેવનનાં ખભાં વાંકાવળી જવાથી તેવન વગર ખુધે ખુંધા હતા. તેવન ખીચારા એકમાર્ગી હતા વનસપતિ વિદ્યાના તેવન ખાં હતા, અને એરીસટોટલનો પોઠો જમત્રમાં મારી તેવન ઝાડના છાંયામાં બેઠા બેઠા તરેહવાર રસાયણી પ્રયોગો ઉપર ભેળું અને કલમ કસતા. વનસપતિ વિદ્યાની શોધવાળું તેવને એક પુસ્તક રચ્યું હતું પણ તે છપાવવાની તેવનની હોંમત થતી નહીં. તેવનનાં વક્તતાં પાણી થયાં તે વખતે એકદમ આટલું નામાંકિત પુસ્તક ખહાર પાડી હો હા કરી મુકી નામના મેળવવી એ તેવનની સાંત તંદુરસ્તીને માફક આવતું નહીં થઇ પડશે એવી તેમને ફકર હતી ! તેવા માનપાનના ભારથી દળાઇ જઇ નહીં હતા વહેણા ગરી જાય એવી તેમને ધાસ્તી હતી ! તેથી તેવને તે પોતાનું મહાભારત પુસ્તક મેળી છાંડ્યું હતું કે મુલાખાદ પોતાનું નામ તો જગ-જાહેર થશે ! ખુદ એરીસટોટલની સંદેશમાંજ તેવનનું નામ વપડશે ! ! અને તે ઉપરથી તો તેવનના ઓલખીતાઓએ તેવનને વીકાળ વિદ્વાનનું નામ આપ્યું હતું.

તેવન “ પારખ કાસ્ટલ ” માં પોતાના ઓરડા તરફજ જાસ એકલા રહેતા.

મગરૂર શેઠાંણી નાનંભાય સનમુખ તેવન કદી દેખાવ દેતા નહીં, કેમકારે જ્યારે કોઇ કેળવાયલા મહસ્થો નાનંભાયની ટેબલે ખાણું લેવા આવ્યા હોય ત્યારે શેઠાંણી ખાસ ધનન કરી વીકાળને ટેબલપર બોલાવતાં અને આજે હવે તેવને તેજ ખુઝર્ગ મહસ્થની સલાહ લેવા

ધારી, લીમજીનો વીચાર પેલાં પારકાં બાલક તરફથી ફેરવવા માટે તેવને વીકાજીને પોતાની પક્ષમાં લેવાને વાળખી વીચાર્યું. નાનુંભાય તુરત તે શીલસુદના ઓરડા તરફ ગયાં વીકાજી પોતાના હાથમાં એરીસટોટલનો પોઠો લઈ કપાલે કરચલો ચઢાવી હોઠે આંગલો ટેકવી ધીમે કદમે અગાસી ઉપર હેરીયું લેતા હતા ત્યાં નાનુંભાય આવી ચઢ્યાં.

“ ઓહો માસ્ટર, મેં છેલાં તમને જોયા તે કરતાં તો તમે ધણા તંદરોસ્ત દેખાવોછ.” નાનુંભાયે વાતની શરૂઆત કીધી.

“ હાજી, બાઈસાહેબ તમારી મેહરબાનીથી સેવક હાલમાં બા-ગબગીયામાં લટાર ઝાઝી મારેછ, હું ને મારો એરીસટોટલનો પોઠો, અને લીમજી શેઠને તેવણીની—”

“ પેલી ન્હાની અમણ દુકતી. ” નાનુંભાય વચ્ચે બોલી ઉઠ્યાં.

“ બાઈ સાહેબ મારા એરીસટોટલના કસમથી કહુંછ કે એ બુચી અસાધારણ ચંચલ છે, અમણ શું એ તો અફલ હુંશીયારીમાં બલા સોક્રેટીસને બાળુ બેસાડશે. મારો એરીસટોટલ મશલ આપી ગયોછ કે—”

“ હોસે તે છોકરી લુચ્છી પક્કી હોસે બચ્ચાંમાં જે લુચ્ચાઈ હોય તે ચાલાકી લાગે, અને ચાલને દહાડે એજ પકકાઈ આપણ સર્વેને ભારી પડશે માટે વીકાજીભાઈ તમે લીમજીને સમજાવો તમારે ચલણુ એની ઉપર ધણું છે લીમજી કેવલ કે તમારો વણસપતિ વિ-ધાતો પોઠો આંખાં હિંદુસ્થાનને ઉપ્યોગી થઈ પડી વળણાશે. ”

હાવજા વીકાજી બાઈ સાહેબની મુખ્ય મતલબ પામી જઈ મુજમાં હસ્યા. બાઈએ ચલાવ્યું “લીમજીતો બોલો છે એવા એક ફેસાદમાની લીકરી કરી લેતાં એ કેવી નામેસી બેંચો લેછ તેનો એને કંઈ ખ્યાલ નથી, ચાલને દહારે સૌ કોઈ પોતાની જાતગરંજવાનાં એથી પો-

તાના જાપ જેવી લટખટ નીકળવાની, અને પછી તે “પારખ ખાન-
દાન” માટે ઝોહું ઝેળ લગાડનારૂં થઇ પડશે?”

“જાઇ સાહેબ આ દુન્યામાં મને ખોદ પછીથી ખીજું કેળવણી
માટે માનશે, અને હું ખાત્રીથી કહી શકું છું કે કેળવણીથી આ બુચો
“પારખ ખાનદાનનું” નામ દીપાવશે. વળી ખીચારા એકાંત લીમજીને
કેટલું સુખ છે. નહીં, જાઇજી, એ ગમ્યાનાં પાછલાં પરીણામ માટે
તમોએ અફસોસ કરવાની કશી અગત્ય નથી.”

નાજનંમાયે જોયું કે એ પાણીએ કંઇ તેવણના વાલ ચરે નહી
એટલે તેવણે બહાણાં કહાર્યાં. “મનેતો આજે ધણાં જનને મલવા
જવું છે આજો ત્યારે જો, સાહેબજી” અને નાજનંમાયે મરડાટમાં હોઠ
ઠરડી ત્યાંથી ચાલતી પકડી.

જાલક ખોરશેદ આ બે વિદ્વાનોને હાથે કેવી કેળવણી દેતી
હતી તેનો વીચાર કરવો સેહલ છે, તેણીનાં ન્હાનાં કુમલાં બેભાગાં
અસલ વિદ્વાનોની શીઝસુશી ગચપણથી ભરવામાં આવતી, અને
સાગટી રીતે તેણી એકથી અનેક બાષાઓ શીખતી, લીમજી શેઠ
કલાકો સુધી પોતાની ખોરશેદને લઇ લાયબેરીમાં બેસતા અને તે
ન્હાની છોડી અજગ ઉલટથી શીખતી, તેણીએ ગુજરાતીની સાથેજ
ઇંગ્લેજી વાંચવા માંડ્યું તે હવે ફારસી અક્ષરો ઉકેલવા માંડ્યા. તે-
ણીનામાં બધા ખુદરતી ચંચળ ગુણો હતા અને એક જાલકની ઉમ-
રમાં તે વિદ્વાનની સમજ શક્તી ધરાવતી. કોઇ વાર લીમજી તેણીની
આગલ પોતાની ઇચ્છાની મુસાફરીનો હેવાલ કહેતો અને તે કુદરતી
રચણાના દીલજીત ખ્યાલો મેળવી તેણી કાગલ ઉપર તેના ચીતારો
કોરતી. નહીં જોયલાં ખુલ્લં પહાડો, ખીયાળાંન જંગલો, અને ભયાનક

ગીચ ઝાડીના દેખાવો તેણી આમેહુજ પોતાનાં ભેંજમાંથી ચીત્રી કહાડતી. વીકાજી વિદ્વાન તે જોઇને હરખાઇ હરખાઇ જતા, લીમજીને મનસેતો તેની કડવી એકલવાઈ હાલતમાં તે જાલક ખરેખર તેનો રોશણ ખોરશેઠજ હતો.

લીમજી શેઠ તેણી નજદીક યુરોપના જગ આશકાર કવીઓ, મહાન શીલસુદે કાગેલ ચીતારાઓ, અને જાહોસ લેખકોનું ખ્યાન કરતા અને તેણી તે સઘળું ગંભીરાઇ અને સાંતીથી સાંભલી લઇ રસ સાથે જીભ સવાસો પુછતી. આ મુજબ આપણી વાર્તાની નાયક બાનુનાં કુમલાં ભેજમાં વિદ્વાતાનાં બી રોપાયાં જતાં હતાં જે ઉપર ફળ હવે પછીથી આવનાર હતાં.

વિકાજી વિદ્વાન સહવારનાં જે કલાક ખોરશેઠને ઇંગ્લેજ અને ફારસી શીખવતા હતા, ગુજરાતી તેણીએ પુરું કર્યું હતું અને જાડીનો વખત તેણી લીમજી શેઠની જોડે જધા શીલસુદેના પોદા ઉઠાવવામાં કહારતી, આવી રીતે બુચી ખોરશેઠ હવે બાર વરસની ઉંધરતી ઉમરમાં આવી હતી.

આ જધા વખત તેણીનો મેલાપ નાનંમાય સાથે જનતાં લગી થયો હતો નહી. શેઠાંણી નજલાના દરદથી પીડાતાં હોવાથી મહાખેશ્વર માથેરાંન, ખંડાળા જેવાં પાહડી હવાવાલાં મઠકો ગમ ફર્યા કરતાં. હોમજી કેમજરીજની પરીક્ષા પાસ કર્યા જાદ એકવાર પોતાની માતાને હિંદુસ્થાન મલવા આવ્યો હતો, અને ત્યારે બંને બાઇઓ લાંબી મુદતે મથ્યા હતા. લીમજી પોતાની વીશાલ લાયખેરીમાં પોતાની પાલક સાથે ખુશખુશાલ જીંદગી ભોગવતો હતો એ જોઇ લેવાને હોમજીને સેહજ હતું. અને આવી રીતે ફળ લશકરીની બુચી તખામ સુખ ચેન અને

ઝાહોઝઝાઝીમાં ઉત્તરતી જતી. તેણી ન્હાની હતી પણ પોતાની સ્થા-
લ્યેકનો દીવસ તેણીને યરાયર યાદ હતો. “ ખોરદાદશાકને દહારે
મને પાંચમું વરષ બેહું હતું.” તેણીએ વરષોની વાત ઉપર લીમળ
શેઠને કહ્યું હતું, અને તે પ્રમાણેની ગણતરીએ આજે ખોરશેઠે યાર વ-
રષની ઉમર પુરી કીધી હતી.

એક દીવસ લીમળ શેઠે ધીરેથી નરગીથી ખોરશેઠને તેણીના
બાપને લગતું પૂછ્યું. અને તેણીએ આંખોમાં ઝલઝલ્યાં સાથ કંઈ
બાગો દુટો હેવાલ કહ્યો. “ મારા બાવાજી કહેતાતા કે હું મોટાં આ-
લીશ્વાન મકાનમાં જન્મી હતી, પણ તે અહીંથી ધણું ધણુંજ દુર છે
મારાં માયજી ધણુંજ ખુશસુરત હતાં અને તેવણને મોટી દોલત મ-
ળી બેઠતી હતી, પણ દુન્યામાં કોઈ મમાવાઓ કસાઈની છાતીના
હોયજ.” આ ચોકસ રુબ્દોએ તેણીનાં મગજ ઉપર જળરો છાપ બે-
સાડ્યો હતો, પણ લીમળને તેની કશી સમજ પડી નહી.

ફળુ લશકરીનાં બત્રી ગએલાં મકાનમાંથી એક ન્હાના દાગરા
સીવાય બીજી કશીયી ગત્તા મલી હતી નહી જે ઉપર ફળુનું નામ
હતું. તેના પાડોસીઓએ તે દાગરો લીમળ શેઠને પોંદ્યતો કીધો
હતો, પણ તેમાંથી તેનાં ખાનદાનની બાતમી મલે એવું કશું હતું નહી.
સીવાય કે થોડાંક પારકી ખુશાનમાં લખાયલાં બત્રી ગએલાં કાગળ્યાં
અને એક સખી. તે સખી એક લાલ ચેડેરેના કદાવર તનના ફેંટાવાલા
મહસ્થની હતી, તેનો ચેહરો કરડો અને આંખો બાજ પક્ષીનાં જેવી
તીણી હતી, લીમળએ પોતાની બુચીને તે સખી માટે પુછ્યું. તેણીએ
સાંમે નમસ્વસ સવાઈ કયો. “ એવણ કાણ ? આટલા ચુરસાથી આપણી
તરફ કાંય બેએજ ?” એ મુજબ ખોરશેઠનાં ખાનદાન માટે વધુ કશી

ખાતમી મેલવવી મુશકેલ માની લીમણ શેડે તે દાખડો બંધ કરી ઉપર “ખોરશેદની મત્તા તેણીના આપતરફની” કરી લખી પોતાની તોળેરીમાં દાવો મેળ્યો.

મકરણ સાતમું.

આજે ખોરદાદશાળનો પવીત્ર રોજ હતો, ખોરશેદને આજે ખાર પુરાં થઇ તેરમું વર્ષ જેઠું હતું. અરે ! તે યાદગાર વર્ષ જે યામદાદમાં ખાસ ખુશખી બર્ધુ, તેજ અફસોસ કે સાંજ પડતાં મ્હા ગાહેતમ-કારક નીવડ્યું હતું.

નાનંગાયતો પુણ્યાંમાં સીઝન ઝુમરતાં હતાં. બંડ રોડ ઉપરનો તેવણનો ખાસ ખાનગી બંગલો “હોમી હોલ” પનેતીનું ટાંકણું હોવાથી મેહમાનોથી ગાજી રહ્યોછે. હોમણ પણ માની સાથેજ હતો. આ છ વરષના અરસામાં હોમીએ છ મહીના પણ “પારખ કાર્ટલ” માં કહાડ્યા હતા નહીં અને છ બોલ પણ ખોરશેદ સાથે વાત કીધી હતી નહીં, તે નિરદોષ છોકરી તરફ તે પોતાની મા મીસાતજ સમ્પત હતો.

લીમણ અને તેની પાલક આજે જગરી ખુશીમાં હતાં, વી-કાજી માસટરે બરી યામદાદમાં ઉઠી પોતાના માનીતા એરીસટોટ-લના પોદ્ધાને આજે સગનવંતે દીવસે કંકુનો ટીલો કીધો હતો ! આહ ! ખોરદાદશાળ જેવા મુગારક મોતેગર રોજ થોડાજ હોયછે. આજે મ્હાન પયમગમર અશો ઝર્યેસ્ત સાહેબનો પવીત્ર જન્મ થયો હતો; આજે ફતેહમંદ ફરીદુને ઇરાનવેજનું નામીયું તાજ પોતાને માથે મેલી જુલમ-ગાર જુલકને હમાવંદનાં કુવામાં કેદ કર્યો હતો, આજમા નેક રોજે કયાની

ટાળાનો પાકળદ ક્યપુશરો બાદશાહ ગાદીએ આવ્યો હતો, અને તેથી એ ઝેલાન આશકાર પત્રીત રોઝે હરખાઈને વીકાળએ પોતાના પોશ-ને કંકુનો ટીકો કીધો હતો. એવોળી એક દહાડો આવશે જ્યારે વિકાળ લેખકનો જાહેર ડંકો વાગશે. બલા બલાઓ તેવણની મુલાકાતમાં માન સમજશે; વગેરેના ખ્યાલો તે પુઢાળનાં મગજમાં આવજ પાછા જોશમાં ઉભરી નીકળ્યા હતા કહોકે પોતાની કેતાબ માટે આ અહસ્થ અડધા ઘેલા બની ગયા હતા.

ખોરશેદની આજની સ્થાલમેહ ઘણી ધામધુમથી ઉગારવાની લીમળશેઠે નક્કી કીધી હતી. સાંજે પારખ કાસ્ટલમાં ખાણું હતું અને જપોરે ન્હાનાં બચ્ચાંઓની પાર્ટી હતી.

“ પારખ કાસ્ટલ ”માં નારતાનો વખત નવ વાગ્યાનો હતો. આજે ટેબલ વિષેશ વાણાંઓથી લચલચ થતી હતી. સુગંધી ફુલ અને લીલાં પાંતરાઓથી ટેબલને ખુશનુમાં સીંગાર આપવામાં આવ્યો હતો. સેવ, દહી, મછી, મીઠાઈ, કેક. શરબત અને તરેહવાર ફળફળાદીના ત્યાં સગન જણાતા હતા. ખોરશેદની નજર પોતાની પ્લેટ-માના દુધ જેવા નાપકીનની ઘડી ઉપર મુકેલાં એક સુંદર બનાવટના સાંકલી સાથનાં ઘડીયાલ ઉપર પડી કે તેણી ખુશાલીથી ઉઠી ઉભી થઈ. “ ઓ કેવું સુંદર ઘડીયાલ એ કોણનું છે ? ”

“ તાઈ છે દીકરા એની પાછલ તાઈ નાગ મેં કોનાબુલું ” લીમળએ હેતથી કહ્યું “ માઈ, પોતાનું ઓ તમે કેવા બલા છેવો મને કંઈને કંઈ હમેશ અપાત્રોછ, વાદ એક જવાન બાનુ માશક મને ઘડીયાળ પેહડવાને મધ્યું, કેવું હેશાંન તમાઈ. ” ખોરશેદ ખુશાલી અને ઉપકારથી લીમળ શેઠને ગળે વીટલાઈ વહાલથી બોલી.

“ હું એને ધણું ધણુંજ સંગાલીને રાખશ. ” અને અહીં તેણીએ તે ધડીઆલની અંદરનો નીચલો લેખ વાંચ્યો, “ દીકરી ખોરશેઠને તેણીના ધર્મપીતા તરફથી, ખોરદાદશાળ ૧૮૯૧. ”

આ વાંચતાં તેણીના હરખનો પાર રહ્યો નહીં.

નાસ્તા પછી તેઓ લાંબી ડ્રાઇવે જનાર હતાં. વરલીના પાણીથી છેક સાંટાકુઝ તુલીક તેઓ પોતાની ગારીમાંજ ફરી આવનાર હતાં. લીમણ શેઠે એક યુરોપીયન કમીશનરનો ઘોડાની જોડી નવી તુસ્તનીજ ખરીદેલી હતી તે આજે પોતાની મેલ કાચમાં જોડવાનો તેવને હોકા આપ્યો. આ ઘોડા બહુજ તુફાની ઝતુની અને ઉતાવળ્યા હતા. દેખાવે કાલા શીહા ચત્રકતા સુવાત્રી ચામડીનાં તીખા અને સડક ધમધમાવી મુકે તેવા તેજ હતા. પણ આ ઘોડાઓના વેચનારે તેઓની નીમકહલાલી માટે ધણું ઉંચું ગત આપ્યું હતું.

ખોરશેઠ, પોતાનાં નવી ફેશીનના રેશમી ડ્રેસમાં સજ્જ થઇ ખુશખુશાલ પોતાના વાલીની બાજુમાં આગલી સીટ ઉપર બેઠી હતી. લીમણ શેઠ પોતે અચ્છા હાંકનાર હતા અને તેવન પોતાની મેલ કાચમાં ખોરશેઠને પોતાની બાજુમાં લઇ આગલી સીટ ઉપર બેઠા હતા. અને પાછળ વીકાજ અને ઘોડાવાલો સામસામે બેઠા હતા. ગાડીએ લીલાં મેદાનોમાંથી આગલ રસ્તો કાપ્યો. ઘોડાઓ પાણીનાં રેલા સમાન જતા હતા જે ઉપરથી લીમણ શેઠને લાગ્યું કે તેઓ તદ્દન તામ્ર હતા.

“ કેવા ઉનાવલમાં અને સીધી મરોરદાર ચાલે જાયજ. ” ખોરશેઠ વખાણથી બોલી. “ એ બંનેનાં નામ શું રાખશે ? ”

એકનું નામ હીરા અને બીજાનું નામ માણેક. લીમણએ હસીને કહ્યું.

તેઓએ ત્રણએક માઇલની મુસાફરી કીધી હતી. ચોપાસ લી-
લાં લહેર નાલામાં તરતા કમલ પુત્ર, અને અણાજના હથોપુર ઉંચા
લીલાં ડાંખલાઓનો દીવપસંદ દેખાવ જોતાં તેઓ આગત વધ્યાં.

સોએકવાર દુર જવા પછી ગાડીએ ઢલાણનો રસ્તો પકડ્યો તે-
ટલાં અચમ્બુચ સાંમેના લોખંડી પાટા ઉપરથી એક માલ ગાડી ત્તા-
થનું એન્જન જેસખંધ પોતાને ધારેલે ઠેકાણે જવા છુટ્યું તેના કાન-
ના બેહર ફાડી નાંખનારા અચાજેથી ઘોડાઓ ચોક્યા, અને લીમજી
શેઠનો કામુ લગામ ઉપર ઢીલો થઈ ગયો. ઘોડાવાલાએ પાછળથી
ઉભો થઈ ઘોડાઓને થોભાવવાના રાખેતાના અચાજે કંઈ પણ ફેક-
ટ. ઘોડાઓ તો ઘેના હાથીની માફક તે ઢલાણ જગ્યા ઉપરથી ધ-
સવા લાગ્યા.

“ જોદાને ખાતર મજમુન પકડીને જેસજે, ખોરશેઠ. ”

લીમજી શેઠના હોડો તદન શીકા મારી ગયા હતા, તેવો હવે
પાછલ જેઠેલાંઓને કહ્યું.

“ વીકાજી, ગમે તે થાય પણ જેસી રેહજે, અરે રામા, ખોર-
શેઠ જાનુને પાછલથો પકડી રાખ. ”

ખોરશેઠે ગમરાટથી લીમજી શેઠનો ચેકરો જોઈ પુછ્યું. “ શું
આપણે જ્યાં મરી જઈશું ? ”

“ મારો લાડકો, આપણે તે ઠેરઠેગારના હાથમાં છેયે. ” તેને
જવાબ વાલ્યો, જે રસ્તો સપાટ હતો, તો લીમજી શેઠ જવા અચ્છા
કાળેના હાંકનારના કામુમાં ઘોડા અત્યાર સુધીતો આવી ગયા હતા
પણ ઢલાણ હોવાથી ઘોડાઓનો આંખ મીચીને ધુત્ર મટોડામાં સર-
તાજ ગયા એકએક ભયંકર મોટા અવાજ સહીત ગાડીનો પોત દુટી

ગયો અને ઘોડાઓ પોતા સાથે ગાડીનો ભાર વસરતા નોંચે કુટી પડીયા.

ઓ આદત !

ખોરશેઠની રોશણ આંખો ઉપર અંધકારનો પરો ફરી વળ્યો. તેની સ્થાલમેહની ભરખપોર સત્રીના શીલા અંધકારમાં પુરો થઇ.

દુન્યાઈ હસ્તીની બેદારી પછીથી ખોરશેઠ એક બંધકર સ્વપ્નો જેવી હાલતમાં પડી દીવસો સુધી તેણી વગર સુદીએ તરેહવાર અકળાકારો કરતી બીજાણે પડી રહી તેણીની સારવારમાં સતોદીન નજી બાબુમાંજ હતી. અંતે એક દીવસ ખોરશેઠ પોતાની આ લાંબી બેદારીમાંથી એક ડચકડું ખાઈ જતી ઉઠી.

સાંમેની બારીએથી સૂર્યનું તેજ કીરણ તેણીના ચોરસમાં પ્રકાશ નાંખતું હતું. “ શું આજે માઈ વર્ષ છે ? ” તેણીએ નગના અવાજે પુછ્યું. “ હમે સાંટાકુઝ કાંય નહી ગયાં ? ” અહીં તેણીએ બીજાણાં ઉપર ઉઠી બેસતાં પુછ્યું. “ માઈ ધડીયાલ કહાં છે ? ”

“ અહીં છે બુવો આ રથું ” નજી તુરત ટેંગલ ઉપરથી ધડીયાલ ઉંચકી આગળ આવી ખોરશેઠે તે પોતાના દુગ્ધા પડી ગએલા હાથોમાં લીધું ધડીયાલમાં પોણાગારનો પેત્રોજ કમળખત વખત હતો. તેણીએ તે કાન આગળ ધરી જોયું.

“ આંય ધડીયાલનો બંધ છે, એ પોણાગારે કમ બંધ થયું ? ” નજીની આંખમાંથી ધોધબંધ આંસુ વેહવા લાગ્યાં.

“ તું રહેજ કાંય નજી ? ”

“ નહીં બાપ, હવે તમે પોકરી જવો ઝકટરનો હોકમ છે કે ભારી સાથે કોઈએ વાત નહીં કરવી. ”

“ હું સુવા માંગતી નથી મને તૈયાર કર, આજે માંડે વરસ છે તે લીમજી શેઠે મારે માટે સુનેરી તાસનો ડ્રેસ તૈયાર કરાવ્યો છે તે લઈ આવ. હું શું ઉઘર્ષ ગેપતી ? ” ખોરશેદે પુછ્યું, નજની આંખોમાંથી આ બધો વખત બેશુમાર આંખોનો ખરતાં હતાં. “ કાંય નજ તું સાંભળતી નથી ? આજે માંડે વર્ષ છે તે લીમજીશેઠે મારી વાટ જોતા હશે. ”

“ અરેરે મારાં ખોરશેદજીનું, તમારા વર્ષને તો દશ દીવસ વીટી ગયા. ”

“ ત્યારે હું શું સીક હતી ? ”

“ હા, પેહલા જે દહાડાનો ધણી ધાસ્તી રખાતીતી પણ પાયદસ્ત પછીથી તમુને તાપ ચહરીતી. ”

“ પાયદસ્ત ? ” ખોરશેદે અપકીને ખીજાણમાં ઉઠી બેઠી “ પાયદસ્ત કોણની ! ”

નજએ જોયું કે સજ્જડ કાચુ કપાયું. ખોરશેદનો ચેહરો શીઝે આદર જોવો મારી ગયો હતો અને કપાલ ઉપર પરસેવો ફુટી નીકળ્યો હતો.

“ સુધ જાવો ખુચીમાય તમારેથી વાત નહોં કરાય. ” નજ તેણીને પટાવવા લાગી, પણ તેથી તે બાતકી ઉપર અસર થઇ નહોં.

“ જોલ નજ, કોમ મરીતો નથી મયું કેની ? ખીચારા ખુઝર્ગ વીકાજીને કશી અલવલતો નથી આવીની ? ” તેણીએ સવાલ જાહેર રાખ્યા.

“ નહોં બાપ પણ તમે પરી ગીયાતાં અને તમુને સખત વાગ્યું. ”

એક તીણી ચીચયારી બચંકર ખ્યાલની હેમતભરી ફુખી કીક-

યારી તે નાશુક નાતવાન જાળાના મુખમાંથી બહાર પડી. આહ ! હ મણાંજ છેક તેણીને વરસના દહાડાનો પેત્રો ભયભીત અકસ્માત યાદ આવ્યો. તે હાડ ધુળવનાર જીવ સડોસટની ધડી તેણીની નજર સનમુખ ત્રાસદાયક ભવિષ્ય ચીતરતી આવી ઉભી.

“ જો પેલા ધોરાજો ! ” તેણી તનખદન કમકમતાં બોલી “ લીમજીશેઠ કહ્યાં છે ? તેવન સલામત છે કેની ? જ નજી, બોલાવ તેવનને જન્મદી હું પપાને જોવા માંગુ છ દોડ. ”

તેણીની કાલી આંખો ધમરાટથી ગોચા ફાટી ગઇ હતી તે ન્હાના દુખલા પડેલા શીઝા ચેહરા ઉપર તે આંખો કંઈ અજ્ઞાન જેવી લાગતી, આ દસ દીવસની ગાંઢગીમાં ખોરશેદે પોતાની તમામ તંદ-રસ્તી બોલી હતી તોજી તેણી નજીની પકડમાંથી ઝેડમત કરી બી-છાણેથી ઉતરી જવાની અનુની ખેંચતાણ કરવા લાગી “ લીમજીશેઠને બોલાવ, જો નજી, મને પપા પાસ જવાદે. ”

“ લીમજી શેઠ બહાર ગયાછ, ગાઇ. ” નજીને ધમરાટમાં જે સુ-જીયું તે તેણીએ કહ્યું ખોરશેદ તદન આજેજ થઇ બીછાણે ટુટીપડી.

“ તેવન ક્યારે પાછા આવશે ? ” અને આખી રાત તેજ બકબકારામાં તે ન્હાની જાનુએ બેચેન વખત પસાર કીધી.

મકરણ આઠમું.

બીજી સહવારે હોરમજશાહ ડાક્ટર રાખેતા મુજબ તેણીને જોવા આવ્યા. “ અહીં આવ નજીબાઇ, તં કંઈ આંખ બુચીને કહ્યું કે ? ” તેવને ગંભીરાઇથી પુછ્યું નજીએ માન્યું કે ડાક્ટર ભદુર

હોવા જોઇયે ! એટલે તેણીએ ખરો ખુલાસો કરી દીધો.

“ ખોરશેદજાનુ લીમજીશેઠને જોવા કાલે ધણાં ઉશ્કેરાઈ ગયાં હતાં. ”

“ મરીમ જીયારી એની સુખની સહવાર હવે પુરી થઇ. ”
ડાક્ટરે મનસે અફસોસ કીધો. “ નજીબાઇ એને દર કલાકે આંધ દવા પાજે અને કામ પરેતો રાતે જાગતી જોસજો તાપ જો એથીજી વધી તો ધાસ્તીબરુ કામ છે. ” ડાક્ટર હોકમ ફરમાવી ગયા.

એક જીવલેન માંદગીમાંથી આ જાલક ખોરશેદ પસાર થઇ, નજીએ રાતોદીન તેણીની માવજત કીધી અંતે એક દહાડો ખોરશેદનાં ભારી પોપચાં તેણીની આંખપરથી ખસ્યાં. વખત બપોરનાં ત્રણનો હોવાથી નજી નીચે ચાહ પીવા ગઇ હતી, ઝોરડો ખાલી હતો, પોતાનાં તમ્મર આવતાં મગજને હાથનો ટેકો આપી ખોરશેદ ઉઠીને જીંછાણાં ઉપર બેઠી. હા આંધ તેણીનોજ ઝોરડો હતો.

દરવાજો અડધો ખુલ્લો હતો, અને તેની પાસેના ઝોરડામાં થતી વાતચીતનો અવાજ તેણીને કાને પડ્યો.

“ હવે માયજી, તમે એને કેઠે મોકલી દેશો કેની ? ” એક મોટા ખુલા મર્દના અવાજે પુછ્યું. તે હલક કંઈક અંશે પોતાના ધર્મખીતાને મલતો આવતો તેજીને લાગ્યો.

“ નહી હું એને અહીંજ રાખશ જીયારા લીમજીની પત્ની યાદમાં હું ધાઈછ કે મારે એને અહીંજ રાખવી જોઇયે. પણ લીમજીની માફક એ છોકરીને ઉધારવામાં હું સુલ કરશ નહી, જેમ નોકરોનાં બચ્ચાં ઉછરે તેમ એને હું રાખસ આગલ ચાલતાં પાંચે દહાડે પોતાની કમાઇ કરી શકે તેવી રીતે હું એને કામ કરવા લગાડશ. ”

આ બીજો અવાજ ખોરશેઠે બરાબર પીઠાણુયો. એ તેજ શે-
ઠાણુનો કરડો સખ અવાજ હતો કે જેવણુ જ્યારેથી તેણીને જાગમાં
કે અગાસી ઉપર મલતાં ત્યારે તેણીની તરફ જવાનો ચીલો ચઢ-
ાવી જોતાં.

“ પણ તેને પહેલાં સુખમાં રાખ્યા પછીથી આંચતો ભારી પરી
જશે. ” પેલા જવાનનો અવાજ આવ્યો.

“ તે તો લીમણની જુલ હતી, ભારી નહી. ” નાનંગાએ પો-
તાના બેટા હોમણને કહ્યું. તેઓ બંને જણ ખોરશેઠની પડોશના
ઝોરડામાં હમનાં વાતે બેઠાં હતાં.

“ પણ માયજી, જેમ લીમણએ એ પીડા હોરી લીધી તેમ તમે
શું કામ કરોજ ? દ્રણુ શીસાવાની સંદનાં જે હશે તે એને પાલી
લેશે. ” હોમણએ પોતાની તાજી પુટતી મુઠ્ઠા મરોડતાં કહ્યું.

“ નહી હું એને અહીંજ રાખી જતાવવા માંગુજ કે તેણીની
જીંદગી નોકરને બરની છે તેણીનું બચપણ હું જુઝાવજ. તેણી તદન
એક નાવારેસ છે એમ હું તેણીના મગજ ઉપર ઠસાવસ.

“ તદન એક નાવારેસ ? ” ખોરશેઠ દબાતે સાહદે બોલી. “ જો
લીમણ શેઠ કહ્યાં છે ? લીમણ શેઠ ! ” તેણીએ ધીમા નખલા અવાજે
પુકાર માર્યો.

દરવાજા આગલ આ પળે હોમણ આવ્યો તેનો ગુલામી એકરો
અને મગરર તુંડ દેખાવની આંખો ખોરશેઠની નજરે પડી તેટલાં
શેઠાણી નાનંગાએ હોમણને બાબુ કરી તોરથી ઝોરડામાં દાખલ થયાં,

“ તું જગેજ કે છોકરી ? ” નાનંગાએ ઠરસાથી પુછ્યું.

“ મહેરણાની કરીને લીમણ શેઠને કહો કે મારી પાસે આવે. ”

તે ગરીબ છોકરી નરમીથી બોલી.

“તુંને લીમજી શેઠ સાથ શું કામ છે? સુષ જ છોકરી હજી ઉઠી બેસવાની તારામાં શક્તી નથી, હું નજીને તારી આગલ મોકલાઉંછ.”

“નહી, નહી મને કોઈ જોઈતું નથી મને ફક્ત લીમજી શેઠ જોઈએછ હું તેવનને હવે જોવશ નહી તો ઘેલી થઈ જવશ.”

નાજંગાચ તે ખીંછાણાંની નજદીક ખુરશી ખેંચી બેઠાં તેવણને કરડો દેખાવ આ નાચાર બાલકીને ઘણો હેતવાવનારો હતો. માથાંથી તે પગસુન્ની કાલા શોગના પોશાકમાં તેવણ સજ્જ થયાં હતાં.

“ તું તારા પાલનદારને હવે જોઈ શકશે નહીં ” શેઠાણીએ સત્તાથી ચલાવ્યું. “લીમજી શેઠને તું હવે પછીથી કદીખી જોવા પામશે નહી, તેને જગ્યે હવે મારો દીકરો હોગજી શેઠ થયોછ.”

ગગન ચક્રમ કરી નાંખે તેવી એક તીણી કીકચારી મેત્રી, દુખથી વળ ખાધ તેણી ખીંછાણામાં ઉઘે મસ્તક ટુટી પડી. વીજળીક ઝડપે તેણીને નજીના પેદા બોક્ષો આદ આબ્યા. અને ત્યારે પાયદસ્ત તો તેણીના ધર્મપીતાની હતી.

“ કમનસીબ છોકરી, પેદા બચંકર અકસ્માતમાં તારો મુરંખી મરણ પામ્યો જ્યારે તું સેહજમાંજ મોહતમાંથી ખચીછ. હાલ તુરત તુંને એ જોટ ધણી કડવી લાગશે પણ તારા બવીણ્ય માટે તો ઓરખી બહેતર થયુંછ. મારા સાવકા છોકરાની મુરખાઈ આગળ આત્મતાં તુંને બારી પડતે, તારો પાછને દહાડે નાશ થતે.

આ નહાની વાણજીનો એક સ્ખંડળી ખોરશેઠે સાંભળ્યો હતો નહી, તેણી ખીંછાણાંમાં માથું પટકી બેઝટકાવ આબુંજોનો દર્શાવ

ખાલી કરતી હતી.

મરણ પામ્યા ! ઓ તેમ બનેજ કેમ ? કેટલી વખત લીમણ શેઠે તેણીને ખ્યાલ આપ્યા હતા કે તેવનની બુઝર્મ ઉમરમાં ખોરશેદ તેવનનાં ઘડપણની લાકરી તેવનની ઝાંખી આંખની રોશણી દાખલ તેવનને સુખી કરશે.

શું હવે તેણીનાં માથાં ઉપર હાથ મેળા આશીષ દેનાર કોઈ રહ્યું હતું નહીં ?

“ ઓ મારા બચાવ કરનારા ફરેસ્તા ! મને જીવલેણ મોહતમાંથી ઉગારનાર ! મારા પીતાજી ! ઓ ખોદા મને પણ તેરી લે; હવે મને જીવવું ફાકટ છે. ” અને તદન લાચાર લાઇલાજ નાતવાન હાલતમાં તે ગરીબ નીરાધાર નાચારસ છોડીએ બેહોશીમાં પોતાનું સર પી-છાંચાંમાં પટકી નાખ્યું.

મકરણ નવમું.

ખુશનુમાં વરપાદની વૃદ્ધીના આઝાદી બર્ષા ફળદ્રુપ દીવશે આવી ચહડ્યા છે. “ પારખ કાસ્ટલ ” નો બગીચો ફુલ ફળથી ખુમાઈ જઈ બેંદક બેંદક મારી જોનારની ચશમેને ઠંડક આપે છે.

નાચારસ ખોરશેદની નવી જીંદગી શરૂ થઈ હતી. તે જીંદગી એટલી તો નવી હતી કે ખોરશેદને લાગ્યું કે ગોયા તેણી મરી જઈ પાછી તેજ ધરમાં જુદેજ અવતારે જન્મી હતી. લીમણ શેઠના વખતમાં તેણી જે ઉંચા લાડ અને અમીરી-સુખ ભોગવતી હતી તેનોતો માત્ર હવે એક સ્વપનોજ પાકી રહ્યો હતો. તેણીના ખોરડાએ

જુદા, પોશાકો ખીજ, ખોરાક નવો, અને વસ્ત્રાટ હલકો હતો. જે લાયબ્રેરીમાં તેણીએ પોતાના વાલી પીતા સાથે સૌથી સગવડનો સુખી વખત કહાચ્યો હતો તે લાયબ્રેરીમાં તેણીને દાખલ થવાને વટીક હક નહીં હતો. કહોની કે લીમજી શેકની હૈયાતીના વખતની દુન્યાજ ગોયા ખોરશેદ માટે બદલાય ગયું હતી.

તેણી હવે નોકરોનાં કાઠરાંમાં રહેતી. નાનંભાયને ત્યાં મોટે ભાગે પારસણ કામદારો હતી, જેઓમાં ડોસીબાઈ દરજ્જા મુખ્ય અને વડાં હતાં. નાનંભાયનાં ઘરનું દરેક સીંચણ ડોસીબાઈ તૈયાર કરતાં. ઘોડાવાલાઓનાં કપડાં વટીક ડોસીબાઈનો આગેવાની હેઠળ વેત્તાઈ સીંચાઈને એકઠાં થતાં. નાનંભાયે ખોરશેદનું પાંખડું આ ડોસીબાઈના હાથમાં સોંપ્યું. “ એ છોકરી ચાલતે દહાડે પોતાનું ગુજરાન પોતાને હાથે કરી લે એવી રીતે એને સીંચનાં બરતાં શીખવો.” એ શેકાણીનો હુકમ હતો. ખોરશેદ માટે જુદો ઝોરડોતો હતોજ નહીં માટે તેવને પોતાની કારબારણ બચુને બોલાવી. “ બચુ, આંચ છોકરીને તું તારા ઝોરડામાં રાખજે બ્યારે તું બુઢી થઈ જશે ત્યારે તારા બદલ મને એ છોકરી કામ લાગશે. એને બસાગર બધું માફ કામ શીખવી મુકજે સમજ કે ? ”

“ બાપજી, હું નહીં ધારતી કે ખોરશેદજાનું મારાં કામ ઉપર જરાજી ધ્યાન આપે. ”

“ મેં તુને કેટલી વખત કેટલું બસ કે એને ખોરશેદજાનુને નામે બોલાવવી નહીં દીકરો દળનારીનો ને નામ દારાશાહ, વાતતો જુવો. ” નાનંભાયે નેણ ફેરવ્યાં.

“ પણ બાપજી એવન નોકરનું કામ કોઈ દહારે કરી શકવાનાં

નથી. મરહુમ શેઠજીએ એવનને જુદીજ રીતે ઉધાર્યા હતાં, અને હમણાંથી બસ ખોરશેઠ જીદ કરી કરીને પોતાની ચોપડીઓ માંગેછ. બાઇજી, જે છોકરી પેલી શું જે ગુલેસ્તાન અને બોસ્તાનના પોઠા ઉઠાવે, તે કંઈ આપરું—”

“આંબ નવી જાતની જીંદગી શરૂ કરવા માટે એણીની ઉમર હજુર ન્હાની છે.” નાનંગાંબ બોલ્યાં. “આંબ જમાનાંમાં હલકાં આદમીઓને કેળવણી આપવી એક આશીરવાદ નહીં પણ આપ છે. જે બધીઓજ શીખી કેરવઘને ડાકટરને શીક્ષક થશે તો દુન્યા કેમ ચાલશે. બચુ તું જે છોકરીનાં ભેંજનમાંથી જે બધું છાહું છું તે કહારી નાખજે, જે હું હવે પછીથી એની કંઈ વધારે ક્યારે સાંગલશ તો હું એને રખડતાં રવરતાંની સંભાલ લેનારાં આશ્રમ ઘરમાં મોકલાવી દેવશ.”

બચુથી હવે કંઈથી વધારે બોલાય એમ નહીં હતું, તેણી પોતાની શેઠાણીનો તાતો મીનસ સારી રવેષે જાણતી હતી એટલે તેણીએ ચુપકાદીમાંજ ડાહપણ માન્યું.

ખોરશેઠ ખીચારી પોતાની આ નવી જીંદગી સાંતીથી ખમતી હતી. લીમજી શેઠની વિદવાન સંગત પછીથી નોકરોના હલકા સહવાસમાં તે ચાલાક છોડીને ઘણા અફસોસ થતો પણ તેણીની મુખ્ય ગમી તેણીનાં પુસ્તકો માટે હતી. તે ચોપડીઓ કે જે ખોરશેઠને ગન બીજી દુન્યા ખોજવાના દરવાજા હતા, તે તેણીની આગલથી દુર કર્યામાં આવી હતી. તેણીના વપડાસના જે ઓરડાઓને નાનંગાંબે કુંચી દીધી. “કોઈ વખત મારો હોમજી જ્યારે પહોંચાણાંઓને બોલાવશે ત્યારે એ ઓરડાનું કામ પડશે.”

આવી રીતે ખોરશેદને તેણીનાં હઠધાર માત્રમતાથી ખાતેલ કીધી, એક દીવસ તેણીએ નજી આગલ રરી પરતાં પોતાની ચોપડીઆ માંગી. નજીને પોતાની આ ન્હાની આગલી શેઠાણીમાં થયેલા ફેર-ફારથી ધણું લાગતું, તેણીએ તે જવાન ન્હાની ખાનુનાં લલાં માટે તેણીને હાલ તરતતો ડોસીખામ દરજણુનનાં ઓરડામાં જવાની સલાહ આપી એટલે તેણી ગમથી રડતી આ નવી ફરજ બજાવવા ગઇ.

“ લે ખટલાં આંચ માથુંખાનું ઓટી નાખ, ” તેવને શહર-આત કીધી. “ અરે વાય મરે, તુંને પાધરી સોયખી પકડતાં નથી આવરતી કે ? ”

“ લીમજી શેઠનો વીચાર મને એક ફરજણુ કરવાનો નહીં હતો. ” ખોરશેદ દયકું અટકાવતાં બોલી.

“ હોશે ચાલો હવે એવું રરવા બરવાનું અહીં નહીં ચાલશે. ” ડોસી-ખામએ ટીંચકું કીધું. એક વાગે જમવાનો વખત થાય તેટલાં આ માથુંખાનું પુરું કરો. ”

એકનો ઠેકો પડતાં નોકરોનાં ઓરડામાં ખોરશેદ જમવા ગઇ.

કહાં તે લીમજી શેઠના વખતની ડામનીંગ રમની એહલમેહલ, તે ખાણીનો ઉમરાવી સણુગાર ! અને કહાં આંચ હાલહવાલી ! નહીં ગમે તે સુમધી કુસોનાં વાજ કે નહીં મલે ચાંદીના સેટનો ઝલકાટ ! નહીં તે ખીસોરી ટેબલ સરવીસ કે નહીં તે દુધ જેવું મેજનું છતર કંઇજ નહીં. કુસોના પમરાટ બદલ કાંદાની કચુબરનો બેહકાટ હતો. ! ખીસોરની જામોને ઠેકણે ચીકના પાણીના કરસ્યા. ટેબલ ઉપર ઠેકણે ઠેકણે દારને પાટીખાના અકરડાં ! ! વિદ્વાન વીકાજ કે ભણેલા લીમજી શેઠની આં રાજદારી કે રીલમુશીબારી વાતોને બદલ ત્યાં એક મેજ-

ની તારી મારી નીંદા નાલેસી અને તકરાર ચાલતી ગોયા તેઓ પોતાનાં મરહુમ શેઠનાં મરણનો શોકજી લુછી ગયાં હતાં. તેઓ આ નવાં ચાલતાં હોમજી શેઠનાં રાજ ઉપર તરફવાર અટકલ જાંધતાં.

“આપરા હોમજી શેઠને તો વેલાતજી હૈયે ચકરી આવેજી. કે-હજે પાછા ત્યાં સધાવાના છે.” બચુએ ખચર આપી.

“હું ખરી વાત કે મરે જોવાય વેલાતથી કોઇ રીતીકુતી મદમ લાવવાનાં હોશે કેમ ? તું ચોટી જીલારી થઇને જાઇના ઝોરડામાં બરાઇને બધું સાંભણેજી તે કંઈ હમુનેજી કેહશે કે નહીજ. ” ડોસી-જાઇ કહીને બાહ્યાં.

“તે હું કેનીતે કાલે સાંજે જાઇના ઝોરડામાં ઉતી તાંહાં હોમજી શેઠ એક ખુલ્લું કાગજ લઈ આવીને બોલ્યા કે તેવનનો વીચાર વેલાત જવાનો છે. તેવનનો કોઇ દોસ્તદાર ત્યાં માંદો પરી ગીયોજી; જાઇએ ના કહ્યું પણ આપરા જવાન શેઠ કંઈ જાઇનું માનતા નથી જો, એતો જીયારા લીમજી શેઠને બેહસ તે તેવનમાંજ નમનતાઇતો ઉતી.”

ખોરશેઠ તેઓ વચ્ચે બેઠી બેઠી બધી વાતો સાંભલતી અને અહીંજ તેણીએ પેલા મોટા અકસ્માત માટે પણ જાણ્યું. લીમજી શેઠની વાત ઉપરથી વાત થતાં તેઓ કુદરતી પેલા અકસ્માતની વાત ઉપર ઉતર્યા. લીમજી શેઠ કેમ ટેકડાઓ ઉપર ઘોડાઓના ઉછાલાથો દુડી પડ્યા તે કમરનું હાંડકું ભાંગવાથી તુરત મરણ પામ્યા તે ઉપર તેઓ-એ આશ્ચર્ય કીધો, અને ખોરશેઠ જીજી તરફ ધાંસનાં મેદાનમાં પરી જતી ગઇ, તેમજ ઘોડાવાલા સમાજે નીચે ઝીકાઇ જાપડાએ પોતાના પગનું હાંડકું ભાંજ્યું અને વીકાજી રૂમની ઉપર પડીને સ-લામત રહ્યા તે છેક હમણાં ખોરશેઠે જાણ્યું. તેણીએ વીકાજી ક્યાં હતા તે માટે પુછ્યું, પણ તેણીની બારે દલગીરી વચ્ચે નજીએ ખુ-

લાસો કીધો કે મરહુમ શેઠની પાયદસ્ત પછીથી તેવન " પારખ કા-
રતલ " સદાનો છોડી ગયા હતા. આ એકલા એક બાકી રહેલા
દોસ્તની બાલ ન લાગતી જાણી ખીચારી ગરીબ ખોરશેદ દુખથી
દેખાઇને ચુપ રહી.

આવી રીતે ખાણુંનો વખત તો તેણી જેમ તેમ પાસ કરતી, પણ
સુવાનુંતો તેણીને બહુજ બારી લાગતું. એક લાંબા વરંડા જેવા ઓ-
રડામાં ઠંઠું સંખ્યાબંધ ખાટલીઓ ઉપર ડોસીયાઇ, બચુ, નજી,
હમાય ડોસાં, અમીના, જીજુશીન વગેરે હારે કટાર સૂતાં, અને આ-
ખી રાતના તેઓના ધરતલા ખેંચવાના જેવા નાપસંદ અવાજથી ખો-
રશેદ, દશવાર ઝપકીને ઉઠતી. ઓરડાની બારીઓ કારતલના તમેલા
તરફ ખુલતી અને ખોરશેદ જે દર્શાવના ખુદરતા દેખાવને ઘણોજ
ચાહતાં શીખી હતી તે આ લાલ ઈંટરડીના તમેલાઓ જોતાં દુખ-
નાં આંજી અટકાવી શકતી નહી.

ખોરશેદને આંઠ વાગતેજ ખીછાંણે મોકલવાનો શેઠાણીનો હુકમ
હતો. જ્યારે ખીજાં બધાં દશ વાગતે સૂતાં પણ તેણીને ઉંઘ આવતી
નહી. દશ વાગતે તેણીના ઓરડામાં બધી સામગ્રી ધધુખર થતી ત્યારે
તેણી પહેલી ઉંઘમાંથી ઝપકી ઉઠતી. જીજુશીન, અમીનાનાં પાંસરામાં
આંગણાં બોકી તેનાં મીઆંની મસ્કેરી કરતી તો અમીના, જીજુશીનનાં કપ-
તાનની ઢીંગ કહારવા ચુકતી નહી. ડોસીયાઇ પા કલાક સુધી તપકીરના
ચકચક ચહરાવી ઓખ ઓખ કરતાં, જ્યારે હમાયડોસાં પહાડ હાટે તેવા
ઓટકારથી ઓરડો ગૂંજતતાં. કોઇ આજના માછલીના સાસની વખાણુ
કરતું તો કોઇ ઉપર કેરું ખવાવાથી બહજબી ચંચાની દર્શાવ કરતું.
હકંત નજી ખીચારી * ખોરશેદના ખીછાણું આગલ દયાથી જોયા કરતી.

એક દહાડો ખોરશેઠ નજીનો હાથ પકડી રડી પડી; “ ઓ નજી એમ તો હું મરી જવશ. મારી દયા ખાનાઈ કાઢ નથી. મારી ચોપડીઓ મને લાવી આપ અને આંચ ઝોરડામાં તો હું ઉંઘ વગર આંધલી થઈ જવશ. ”

“ ગરીબ ખોરશેઠ બાતુ ” નજી તેણીને પટાવતાં બોલી “ હું મારાં કાકીને પુછી જોઉં.

બચુકાકીએ આ હેવાલ જાણી શેઠાણીની જાણ વગર તે બાલક છોકરીને મદદ કરવાનો વીચાર કીધો. નોકરોના ઝોરડાથી દુર એક ખાલી ઝોરડો હતો જેની બારીએથી બાગનો થોડોક ભાગ પણ દીસતો હતો તે તેણીએ ખોરશેઠ માટે તૈયાર કીધો. આ ઝોરડામાં નોકરોના પેટી પેટારા વગેરે રેહતા હતા, અને તે એક ન્હાનાં ચીપ્યાં જેવો હતો પણ તેવોજી આજે આપણી ખોરશેઠને આવકારદાયક થઈ પડ્યો. વળી બચુએ વધારે હીંમત કરી ખોરશેઠના આગણા ઝોરડાઓની કુંચી મેળવી, અંદરથી તેણીની ચોપડીઓ થોડી થોડી કરી તેણીને લાવી આપી કે ગરીબ ખોરશેઠ પોતાની નવેસરની સુખની સહવાર ઉગેલી માની. જ્યારે નજી તણીને આ નવા ઝોરડામાં લઈ ગઈ ત્યારે ખોરશેઠ ખુશાલીથી લગભગ રડી પડી. “ ઓ મારી ચોપડીઓ ! મારું માનીતું શુભેસ્તાન ! મારી સૅન્સ ઑન્ડ સૅન્સીબીલીટી, મારી ગૉલ્ડ સ્મીથ, મારી લૅડી-ઓફ-ધ-ટેક. ”

આહ ? વાંચનાર, બારથી તેર વરષની આ ખુચી લગભગ મેટ્રીકનો અભ્યાસ કરતી હતા, “ આંચ બધી મારી પોતાનીજ મતા છે. શેઠાણી નાજમમાંયે તે લઈ લેવામાં મારી ચોરી કીધેલી છે. ” ખોરશેઠ ઉશ્કેરાઈ આવી બોલી.

“હટ, હટ, ખોરશેઠ જાનુ, કોઈ સાંભલશે ને. ” નજ દરવાજા તરફ ફરતી જોતાં જોલો “ લીમજી શેઠનાં તમે પાલક જેટી હતાં પણ તેવન વીલ વગર ગરજ પામવાથી તમારો હક કંઈ ઉપર રહ્યો નથી એમ મેં શેઠાણીને મોંઢડે તે દહારે સાંભલ્યુંતું. ”

હવે ખોરશેઠને પોતાની ચોપડીઓને જોઈ નવું લોહી આપું એકવાર પાછી તેણી પોતાના અબ્યાસપર મંડી. નાનંગમાય ધારતાં હતાં તેમ સીતી સાંધીને પોતાનું પુરું કરવાનો ખોરશેઠનેતો ખ્યાલ પણ નહી હતો, તેણીને લીમજી શેઠની કહેલી વાત યાદ હતી, વેલાતનાં એક પ્રખ્યાત લખનારી જાનુએ લખાણોમાં કેવા લાખો અને હાસ્યો, રૂપ્યા મેળવ્યા હતા, મદો કરતાં વધારે નામના મેળવી હતી, તે તેણીનાં મગજ ઉપર જળરો છાપ મારી બેઠું હતું.

તેણીએ વીચાર કર્યો કે ચાલને દહાડે તેણી પણ રસીતી કી-તાખો રચશે અને મદો માફક કમાણી કરશે. ગરીબ ખીચારી તેણી વેલાતનાં લખનારાંઓની સાથે અહીંનાં લેખકોની સરખામણી કરતી પણ ગુજરાતી સાહિત્યને નેટલી હદ સુધી ખીલવાને કંઈ જુગ ને-ધયેછ તેનો તેણીને હાલનો સ્વપનો પણ નથી.

લીમજી શેઠની વરસી વીત્યા બાદ નાનંગમાયે હવે “પારખ કા-સ્ટલ” માં ધામધુમ કરવાનો વીચાર કીધો, તેવને તુરત હોમજીને “વીએના” થી બોલાવી મંગાવી નરીવત દીધી.

“દીકરા, તું હવે પારખ કાસ્ટલનો માલેક થયો, તો નામ પ્ર-માણે કામ કરવું જોઈએ. સારે ઘેરનાં તારા મારા દોસ્ત આશનાવોને આપરા મેહેલમાં નોતરવાં જોઈએ, આરે ખરાબને મેં ગઈ કાલે આ-પરી દુઆશની ફેનીને જોઈ એલેકા ઉતર હિંદુસ્તાનની મુશાફરી-

એથી પાછાં ફર્યોછ.”

“ ખરેખર ? બાઈ સાહેબનું ટીચકું ઠેકાણે ઉતું કે ? હોમજીએ ચચક કીધી. તુમાખ કાંઠાં છે ” નાનંભાએ તકરાર કીધી. એ તો હ-મેશનાંજ જેવી હસ્તી, રમતી પુટલી છે. ડાકટર હોરમજીશાહ કેહ-તાતા કે ગેઈ મહાખેશરની સીઝનમાં જવાન બડેખાંઓમાં ફેનીએ ધણું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. ”

“ હા, હા, તે નહીં કાંચ, એના બાપ થતા પાસ દારના કં-ટાકટમાં હાથ મારેલા લાખો રૂપ્યા છે, અને એ તેવનની એક પુ-રી દીકરી છે એટલે જાહેરમાં ધ્યાન નહીં ખેંચાય તો શું થાય. આ-જકાલના કોરગાઓ એવુંજ જોતા ફરેછ પણ હું ધારું કે તમારોતે મારો અણગમો હલકાં લોહી માટે એક સરખોજ છે. એ ફેનીના બાપ બપાવા તો પહેલા ફકટ બંદરીયાનાં ને તે પરથી દુળાચનું કામ કરતા હતા નહીં માયજી ? ”

“ હા પણ ફેનીના બાપ પાસે પૈસા એટલા છે કે ખુદ તે અદીશેઠની દીકરીને પરણ્યોછ. ફેનીનાં માય અદીમાઈ શેઠનાં ખાન-દાનનાં છે. ” નાનંભાએ બોલ્યાં.

“ પણ તેથી કંઈ તેનાં બાપનું હલકું લોહી સુધરી ગયું ? ” મગરર હોમજીએ જીદ ચાલુ રાખી. “ તમે જ્યારે હોયછ ત્યારે ફેની ખુશસુરત છે, મીઠા સ્વભાવની છે, ફેની એકપુરી ને માતખર દીકરી છે, એમ કહી કહીને મારા કાંન ખોલોછ પણ હું પૈસા ખાતર હલ-કાં ખાનદાનમાં જોરાવાનો નથી. ”

“ હલકું ખાનદાન ! ” નાનંભાએ ફર્યો. “ હોમજી હું કહીજી છાઈ જેવી તેવી હલકી ઉતરતી પંકતીની સગાઈનો ખ્યાલજી કરું !

પણ ફેનીનાં ખાનદાન માટે તુંને ખરી સમજ નથી. હોમજી મેં ફેનીને થોડા દહાડા આપણે ત્યાં રહેવા બોલાવીછ કેમ તું શું કહેછ ?”

“ ઠીક કીધું માયજી હુંજી મારા થોડાક દોસ્તોને નોતરવા માંગુંછ, આંચ મારો રમત ગમતનો વખત છે. એકરીસ વરસની મારી ઉમરમાં મને પરણવાનો ખ્યાલ કરવો વાનખી નથી. ”

ત્યારપાદ પારખ કાસ્ટલ પહોરણાઓથી ગાજી રહ્યો.

નાનંગાયનાં મુખ્ય પહોરણાંઓમાં મીસીસ કેપસજી કામા અને તેવણની જે જેટીઓ, તેમજ મીસીસ મેહતા અને ફેની દુઆશ હતાં.

મીસીસ કામા ચસમાંવાલાં આશરે પચાસની ઉમરનાં કરડા દેખાવનાં હતાં. તેવનની જાંને જેટીઓ બી. એ. થયેલી ડાચાં જેઠેલી, ખતેરી જેવી મહાન વિદ્વાન શીલસુદનાં કોઠાંવાલી અને પોતાની માતા જેવીજ કરડીઓ હતી.

મીસીસ મેહતા લગભગ પચાસની ઉમરમાં આવી પુઝ્યાં હતાં પણ જેહસ્તણનાં ઠઠેરનો કશો શુભારજ નહી. બારેનાં જાલનાં જુલ્લ-ફાં, ખોટા દાંત, ટાઇટ કોરસેટ, અને ઊંચી એડીનાં ખુટ સાથે તરફ તરફ કુદકા મારીને ચાલતાં અને પુછનારને પોતાની ઉમર બાગ્યેજ સાડત્રીસથી આડત્રીસની કહેતાં તેવન પોતાને મનસે એમજ સમજતાં લાગતાં કે કુલ દુન્યાની સમજ જધી તેવનમાં એકલીમાંજ ભરાયલી હતી. નાનંગાયનાં ચોરડામાં ચોપાસ નજર ફેંકી તેવન બોધ્યાં.

“ નાનંગાય તમે ચોરડાઓમાં કુલનાં કુડાં કાંચ નથી જોદવાવતાં ? તમે જારીનાં કાચપર કોતર કામ કરાવોતો કેવું સાઈ લાગે આંચ પીકચરો ધણાં મજેનાં છે, પણ કોઇએ હારમોનીયસલી

જોડવાં નથી. ”

નાનંગાય આ ડોકરીને ઓલખતાં હતાં તેથી ચુપજ એકાં. મીસીસ મેહતાએ હવે પોતાની ચશમાવાલી આંખો બારી આગળ ઉમેલી કેની તરફ ફેરવી ત્રણેક મીનીટ સુધી પગથો માથાં સુધી ટગર ટગર તેણીને ટીકી લઇ તેવણ મોટેથી બોલ્યાં. “ કેવી ખુશસુરત છોકરી નાનંગાય એવણ સાથે મારી ઓલખાણ કરાવશે તો મહેરબાની. ”

નાનંગાય, કેનીનો હાથ ધરી તેણીને નજદીક લાવ્યાં. મીસીસ મેહતાએ પોતાના બડા હાથોએ ચાંપીને કેનીનાં નાનુક રૂપાત્રાં આંગણોએ દાખ્યાં.

“ મનેતો ખુશસુરત આદમીઓ ધણાં ગમે. ” પેલા ખોરા દાંતની ડોસીએ ચલાવ્યું “ ઇજીપ્ટની તુરજેહાન કેવી ખુશસુરતી માટે પંકાઇ ગઈ. ”

“ ઇજીપ્ટની નહીં પણ હિંદુસ્તાનની. ” બી. એ. બેહનો માંહેલાં એકે પોતાની કેળવણી બતાવી.

“ ઇજીપ્ટને હિંદુસ્તાન સૌ એકજતો. ” મીસીસ મેહતા જેવને બાપ જનમમાં કદી ભુગોલ હાથમાં ધરી નહીં હતી તેવણ પટપટયાં.

હવે હોમજીના દોસ્તો તપાસ્યે. બધા મત્રી ચાર જવાન્યાઓને તે પોતાને ત્યાં ખેંચી લાવ્યો હતો. એક જરસી જસાવાસો. જે પોતાના બાપનો એક પુરો હોવાથી તદ્દન આખાખાઉ ઉધર્યો હતો, બીજો પેસી પાંડિવાસો, જેના બાપને ત્યાં સોનાની ખાણ હોવાથી આ જવાન્યાની ઊંઘળી ચલેજીવ બલેજીવ જેવી ધામધુમી હતી, ત્રીજો કેકી શેઠના, એક તદ્દન માથે પડેલો અયાસી. અને લખણુટ, જવાન હતો, કમાવાની લેને કરી પરવાહ નહતી અને હોમજી શેઠ જેવા

મેઢર પાન દોસ્તોમાં તે જીરીઆજ પોતાનું પુરું કરતો. એકો લવજી પાંડે એક સારા ખાનદાંનનો લાયકીવાલો અને પુસ્તકોનો ઉડો અ-
બ્યાસી હતો, જે હોમજીના ઉપલા દોસ્તોમાં ઝાઝું બેલાવતો પસંદ
પણુ કરતો હતો નહીં, આ જવાન-ખાંઓનાં ટોળાં પછીથી “ પારખ
કાસ્ટલ ” ગાજી રહ્યો હતો. ફ્રેની સરમાલ અને જીહીકણુ હોવાથી
આ જવાનોની હાજરીથી ડરતી હતી જ્યારે આ કમાઇત કાઠરા અને
માન વિદ્યા વનાનાં ખાલી બેંગનાં જવાનો પેલી બે જી. એ. બેહનોથી
જીહીને નહારતા ફરતા.

આવી રીતે જોતાં નાનુંમાયનાં વીચારો પ્રમાણે કશું કામ સ-
રતું હતું નહીં, તેવને વક્ષી રાખી હતી કે હોમજી ખુશસુરત ફ્રેનીની
સંગતમાં બેગાતાં પોતાની જવાનીનું ઉછાછલાપણું છુલ્લવા શીખશે;
યાતો પેલી બણેલી બેહનોની સોહબતથી તે ખાનુઓ તરફ માન
રાખવા શીખશે તેથી ઉલટું હોમજી તો પોતાનાં દોસ્તો સાથ જોમ
ગમે તેમ શેકારે અને પીકનીક પાર્ટીએ ઉતરી પડતો.

એક દીવસ નાનુંમાયે મીનસ ખાલી પોતાના બેટાને કહ્યું;—

“મેં તારે વરે તો આ જવાન ખાનુઓને નોતર્યાંછ, પણ તું
તો પગ ઠેડવીને તેઓની હાજરીમાં ઉમોજ નહીં રેહતો.”

જયોરનાં ખાણું પછીનો વખત હોવાથી હોમજીના દોસ્તો પેપર
લખ સોફા ઉપર અલેટાઇ પડ્યા હતા, એક તરફ પેલી કમાવાલી જી.
એ. બેહનો “ ડારવીન ” અને “ હર્બટ સ્પેનસર ” ના પોદા ઉઠલાવતાં
હતાં. ફ્રેની ખ્યાના ઉપર વોશીંગટન ચલાવતી હતી અને તે જાધાંની
વચ્ચે પેલો નફ્ટ ફેક્ટી-શેઠના મોંઢમાં જીહી લખ તેનો ધુંવો ઉરાડતો
બેઠો હતો, ત્યારે ખાનુની ખારો આગલ નાનુંમાયે ઉમાં ઉમાં પો-

તાના દીકરાને ઉપહું ઠપકાબર્યા સાહેદે કહ્યું, “ પણ તેમાં મારો શું વાંક, ફેનીતો ધણીજ સરમાલ છે.”

“ પણ તું એની સાથે વાત કરે તો એની શરમ આપો આપ મારે ” એ નાજાંમાયની દલીલ હતી.

“ માયજી, હું તો ખરું કહું છ કે મને પારસી બેરાંઓની રીતભાત મમતી નથી. યુરોપમાં તો જ્યાંથી જઈને ઉભા રહીયે ત્યાંની મડમો બોલકણી આપણી સાથે તુરત બેલાઈ જાય તેવી, અને આંધ્ર તો આપણી સાથે રેહછ તોખી પુરી પાધરી વાત નહી કરે, ને આંધ્ર તમારી કામા બેહનો સાથે વાત કરવા કરતાં તો પાલ્કામેંટની ખુલ્લુ ખુલ્લુ માથું દુખવેલું પરવડે. કાલે મને એ બે માંહેલી એકે પુછ્યું કે ‘ટ્રાન્સવાલના ડચ લોકો પાસે કેટલું લશકર હોશે, ને એમજરલે-નને આટલાજ હોકો આપવા બેઠાંએ ને ખીટીશ લશકરનું તેમ કરવું બેઠાંએ, લોર્ડ રોબર્ટસને ડ્યુકડમના ખીતાબથી નવાજવો બેઠાંએ,’ હવે હું એમ પુછું કે આરત જાતને રાજદારી જાખદની આટલી શી પંચાત ? હું તો ખરું કહું છ માયજી કે તમારાં બધાં પહરોણાંઓમાં મીસીસ મેહતાનીજ સંગત પસંદ કરવા બેગ છે તમારી મરજી હોય તો એ વીધવાની માંગણી કરી બેઠાં.” એમ બોલી હોમજી હસી પડ્યો.

નાજાંમાય આ ચવઈથી ગુસ્સામાં ઠાંસ્યાં તેવને ધાર્યું હતું કે મડમોને જાણુ બેસાડે એવી ફેનીની ખુશસુરતીથી હોમજી છક્ક થઈ જશે. તેણી ફક્ત અઢાર વરપની એક ગુલછરી સમાન નાજુક ને દીલજીત દેખાવની સુંદરી હતી તેણીની ખુલ્લુ આંખો અને ભુરા જા-લોના બુલ્લહાં આપણી પારસી જાનુઓમાં કવચીતજ બેવામાં આવતી ખુશસુરતીવાલાં હતાં. તેણીનો દેખાવ મોટે ઘેરની ઉમરાવઝાદી જેવો

ટેકવતો અને તોરવતો હતો, પણ હોમજીની નજર આગલ માત્ર ફેનીનો ખાપ દારૂના મકતાવાતો નવલુ દુઆશજ આવીને ઉભો રહેતો. નવલુના આધારણુ કામદારો જેવા રડોડ બાલથી બરાયલા હાથ, તેનું અમદાવાદી વાંદરા જેવું ચપટાં નાખવાલું મોહકું, પાલીયા જેવું પેટ અને સદા રમ દારૂ વાસ મારતાં કપડાં ! વાંચનારે એમ નથી ધારવું કે ફેનીનો ખાપ દારૂડીયો છાકટ હતો. એ તો દારૂનો તેનો ધંધો હતો, અને જે ધંધામાં તે થોડેથી ધણો વધ્યો હતો તેજ કામમાં આજે લખ્ખોનો માત્રેક થવા છતાં પણ તે જોંહે કછાડી કામે વળગી જતો, અને મગરૂર હોમજી શેઠને તે ખ્યાલનીજ સૂગ હતી. જ્યારે આ તરફ નાનુંમાય, ફેનીની ખુશ્મરતી તેણીની માતાનું ઉંચું ખાનદાન, અને મુખ્યતો દુઆશના ડહા ઉપર નજર રાખી બેઠાં હતાં.

અંતે માતાની સમજાવતથી હોમજી પોતાના લટખટચા દોસ્તોની સોજત છોડી બાનુઓની સંજમાં બેઠાવા લાગ્યો. ફેનીનો મ્યુઝીક ઉપર અમ્મો કાબુ હતો, હોમજી એક ચીતે તે સુંદરીનાં નાજુક દુધ જેવાં આંગણાંઓને ચાવી ઉપર ઉઠતાં તપાસતો બેસતો.

ગાઘ રાતે મેં તમુને “સ્પીટ ઝર્ડસ” ગાતાં સાંભળ્યાં હતાં. “હોમજી બોલ્યો.” જે આજે તમે મને પાછું ગાઘ સંભલાવસોતો મેહરબાની. ”

“આવો હોમજી શેઠ, ડયુક ઓવ-વેલીંગટને વૉટરલુની ચહાઈ કીધી ત્યારે કેવી કળા વાપડી હતી તે હું તમુને વાંચી સંભલાંક” એક મીસ બી. એ. બોલ્યાં.

“ નહીજી, માફ કરો. ”

“અરે પણ આવ્યા લગાધના ઝીંડીસોના કટોકટ વખતો.”

“ મને એ લડાઈની કટોકટી માટે તથાખાંભાર પરવાહ નથી ” હોમીએ ખુશો તુચ્છકાર બતાવ્યો. “ રાજદ્વારી બાબદનો મને ઘેરની અંદર ઘણો આશુગમો છે તે સૌ તેના વખતસર જાણે, મનેતો “ સ્વીટ-બર્ડસ ” જોઈએ.”

ફ્રેનીએ મીઠે હસતે એહેરે હોમજી તરફ જોયું, પેલી બી. એ. જોહનો તેણી તરફ ઘણીજ તોરથી વર્તતી આ વિદ્વાન જોહનોતું આવું મત હતું કે ફ્રેની પાસ પૈશા હતા ત્યારે તેણીને ખુશસુરતી ઉપર કશો હક નહતો; અને જે ખુશસુરત હોય તે તો કદી સંગીન કે બળણી લેવા પામેજ નહીં !

એક દીવસ હોમજીએ મન ઉપર લીધું કે ફ્રેનીને ત્યાં જવું. “ દુઆશ હોલ ” ચોપાટી દર્યા કીનારે આવેલો હતો. સહવારની ખુશ લેંહકીમાં સીપટી વળડતો, દર્યાવમાં કાંકરી ઉરાડતો હોમજી નીકલી પડ્યો.

દુઆશ હોલ ખાસી બસો વરસની જુની બે માળની બાંધણી હતી. હોમજી કમખાંઉડતો ગેટ ખોલી બાગમાં ઉતર્યો હોટ હાઉસમાંથી બહાર નીકલતાં મીસીસ દુઆસ સાથેજ તે સામસામી થઇ ગયો. ફ્રેનીનાં મા દર સહવારે બાગમાં વહેલાં ઉતરતાં અને માલીને તેનાં કામમાં મદદ કરવાનાં ઇંગલીશ ધખારામાં તેવન ઝાડપરનાં એક બે સુકાં પાતરાં ખેંચી કહાડતાં, અને તેની જોડે બીજાં તાજાં ફુટતાં પાતરાંઓનો કચડ ધાણુ નીકલી જતો. દેખાવે તેવન બફેણાંની બંરણી જેવાં ખાસાં પણ ખુશસુરત હતાં. હોમજી શેકને જોઇ તેવન મલકાઇ ગયાં હોલમાં ફ્રેની સોફાપર લેટી નોવજ વાંચતી હતી તેણીને શેકહેન્ડ કરતાં હોમજીએ કહ્યું. “ મારાં માયજીએ તમુંને બોલાવ્યા માટે મને અહીં ખાસ મોકલ્યો.”

“ઓ કુવી મેહરખાની “ મીસીસ દુગ્લાશ ખોલ્યાં. ” આ સ્ત્રી જડી ઉંડી અને લુચ્ચી હતી. નવલુ દુગ્લાશને જ્યારે ફેનીની મા પરણી આવી ત્યારે અડધું ઉપર મુંબાઇ ખોલતું હતું કે આ ખુશ્ચરત ફાં-દાગાજ ખોરતની નજર આગલ માત્ર નવલુ દુગ્લાશના પૈસા હતા. અને હવે પોતાની બેટી “પારખકાસ્ટલ” ની શેઠાણી થાય એવી હોં-સમાં તેવન કંઈપી પાટીયાં ગોઠવવાને તૈયાર હતાં. “ફેનીને તો જસ તમારાં માયજી વગર સોહવાતુંજ નથી મને તો નાજંમાયની અદેખા-ઈપી લાગેછ.” વગેરે.

એટલાં પડોસમાંનાં ખોરડામાંથી ધપર ધપર કરતો અવાજ આ-જો, હોમજી જોયછ તો નવલુ દુગ્લાશ પોતાનાં લોખંડી બુટ સાથે ઉતાવલમાં ફાટે મોહડે આવતો હતો.

“ ઓસો ! કેમ છેવો હોમજી શેઠ ? ” તેને પોતાના સઠોડ હાથે ચાંપીને હોમજીને શેકહેન્ડ કીધી. “મોટા લોક કંઈ હમે ગરીબ લોકને માદ કીધાં. અમવોની હું તમુને માફ ઘેર જતાંક. ” અને હોમજીની નામરજી છતાં નવલુ તેને ત્યાંથી ખેંચી લઇ ગયો. કેટો નવલુને મરઘાં જટકાં પાલવાનો જજરો અબખરો લાગેસો એટલે પેહલાં તે તેને પોતાના મરઘાં-નાં ખોરાસમાં લઇ ગયો, “આંચ મારી જાજરીયારી મરઘી રોજ જાગે દાલના ઇંડાં મુકેછ, “નવલુએ હરખાઇને હેવાલ આપ્યો, “આંચ મારી કુલેરી હમણાંજ સેવનપરથી ઉતરી. ” વગેરે વગેરે તદન અ-બજુ ટાહેલું, અને જટકાંઓની ચાલુ વેંકક વેંકક વેંકકથી હોમજી શે-ઠતો કંટાલી ગયો.

અંતે વખતનું બહાણું જતાવી તે ખુશ્ચરત ફેનીને લઇ પો-તાંને મકાંને પાછો ફર્યો.

મકરણ દશમું.

સાંજે જ્યારે બધા જવાન્યાઓ ખોટની સેહલધાએ ઉતરી પડ્યા ત્યારે હોમજી અને ફ્રેનીએ એકલાં પડવાથી ટેનીશની રમત શરૂ કરીધી, નાનુંભાય પોતાની બારીએથી આ બે જવાન જીવેને રમતાં જોતાં ખુશાલીથી ઉભાં હતાં. “ પારખ કાસ્ટલ ” ના માલિકો ધણી માતખર હતા તેઓની જગીરી ધણી બોહોળી કેહવાતી, પણ એક પછી એક લખલુટ માલિકોને હાથે રોકડ જેવું ઝાઝું રહ્યું હતું નહીં માટે નાનુંભાયની મુખ્ય હોંસ ફ્રેનીને પોતાની વહુ કરવાની હતી કારણ આ સુંદરી ચાલતે દહાડે પચીસ ત્રીસ લાખની માલેક થનાર હતી, અને આજે તેવને માન્યું કે હોમી પણ રાહપર ઉતરતો હતો.

આ ટેનીસ ગ્રાઉડની બાબુમાંજ મરહુમ લીગજી શેઠના ઓરડાઓની બારીઓ ઉઘરતી હતી. ફ્રેનીએ બારીએથી ટીંગાઈ અંદર જોયું. “ ઓ કેવો આલીશાન ઓરડો. ” સંગેમરમરનાં પુટલાં સાથે ટેસ્ટથી સંગરાયલો તે ઓરડો જોઈ તેણી બોલી, બહાર જગીયામાંની રોશણીમાંથી માંહે જોતાં તે ઓરડો અરધો અધકાર ગયો લાગતો હતો.

“ તમને માલમ કે મેં પારખ કાસ્ટલની પ્રસીદ્ધ લાયબ્રેરી હજી જોઈ નથી. ” તે સુંદરીએ કહ્યું. “ મને તે જોવા ધણી ગમેજી. ”

“ ખરેખર ? ત્યારે તો ચાલોની, મારો ગરીબ બાઈ પોતાની આખી જીંદગી ત્યાંજ પસાર કરતો હતો. ”

“ હા મેં સાંભળ્યુંતું કે તેવન ધણા વિદ્વાન અને અંબીર અહેસાના

હતા, પણ પેલી કાસી આંખની એક છોકરી તેને કરી લીધી હતી તેનું શું થયું ? મેં એકવાર તેને લીમચી શેઠની સાથે જોયું હતી, તેણી ઘણીજ અજાણ જેવી આંખવાળી છોકરી મને લાગી. ”

“ હું ધારૂં કે અહીંજ કેડે નોકરોનાં કાઠરાંમાં છે. ” હોમચી શેઠે બેદરકારી બતાવી.

એક ખુશ્તી કાચનાં બારણામાંથી થઇ તેઓ મરહુમ લીમચી શેઠના બેસવાના ઓરડામાં દાખલ થયાં. તે ઓરડો જેવાને તેવાજ આજેથી હતો.

ફેનીએ તે મોહતની સાંતી બતાવતા ઓરડા તરફ ડાહ્યાને બોલ્યું. યુનાઇટેડ સ્ટેટસના જગજહેર આરટીસ્ટનાં સુંદર ચીત્રો ત્યાં દેવાલ ઉપર ખીરાજેલાં હતાં, હાથીદાંતનાં સ્ટેંડ ઉપર ગેઠવેલી મખમલી કવર સાથની ચોપડીઓનાં મન રીજવનારા હારખંધ ઢગલા તરફ ફેનીએ ખાલી આંખો અને સુકાં ભેજાંએ બોલ્યું. લીમચીશેઠની પોતાની “ ચોયસ ” ના તે શીઝસુરી ભર્યા પુસ્તક હતાં પણ ફેની ખાઇની જાગે જલા કે તેમાં શું સમાયલું હતું. તેણી જો એક દીવસ મન કરીને એકાદ નોવેલ વાંચવાને હાથ ધરતી તો મહીને દહારે પુરી કરતી ! હોમચી ઉકમાઇથી તેણીને પોહાઓ બતાવતો તે એક એક પોહાની બસોથી પાંચસો કીંમત કહેતો, પણ ફેનીની નજરતો સંગે-મરમરનાં પુટલાં ઉપરથી મખમલી ગાદી તરફ, અને ત્યાંથી કીન-ખાળી પરદાઓની કુમાસ તરફ ફરતી હતી.

એકાએક તેણીની ફરતી આંખો સ્થીર થઇ ગઈ અને તેણીએ ચોંકી હોમચીનાં ખમાં ઉપર નરમીથી હાથ મુક્યો. “ એ પેલું કોણ ? ” તેણીએ પૂછ્યું.

“ પેલું ” તે એક ન્હાની કાલા પોશાકની નાનુક આકારની ચૌદેક વરષની છોકરી હતી જેણી એક નીચાં રટુલ ઉપર ખેસી પોતાના નાનુક હાથોમાં એક ગંજવર પોઠો ઉઠાવી ધ્યાનથી વાંચતી હતી.

“ ઝાહો, ” હોમજી બોલી ઉઠ્યો. “ એતો જે છોકરી માટે તમે પુછતાં હતાં તેજ છે, મારા લીમજી બાઇનો પાલક. ” અને તે ફ્રેનીને લઇ જ્યાં ખોરશેદ બેઠી હતી ત્યાં ગયો.

મરહુમ લીમજી શેઠની આરામ ખુરશી નજદીક નીચાં રટુલ ઉપરનાં પોતાના રાખેતાના જગ્યાએ ખોરશેદ એકવાર પાછી આપણને બેઠેલી જણાય છે. હોમજીએ અભયેખીથી પુછ્યું “ તું અહીં શું કરેછ, ખોરશેદ ? ”

તે સેતારા જેવી રાશણુ ચમકતી આંખો હોમજીના ચેહરા તરફ ઉચ્ચક્રમ. પોતાના હાથમાં તે ગંજવર પોઠો પકડતી તેણી ઉભી થઇ પોતાના આ નવા શેઠને સાંતીથી ટીકવા લાગી. ગોયા તેણીનાંમાં ફરક કે ધાસ્તી જેવું કશું નહતું.

હવે તેણી આગલ માફક શેઠીયાનાં જ્યાંજેવાં ઠાઠવાલા પોશાકમાં નહતી, નાનંગાએ સંભાલ લઇ તેણીને ગરીબ કામદાર વર્ગને છાજતાં કપડાં પેહરાવ્યાં હતાં, પણ તે સાદાં કપડાંમાંથી તે જવાન છોડીને તોર કંઈ અજબ લાગતો.

“ આંચ કેઈ ચોપરી છે ? ” હોમજીએ પુછ્યું.

“ મરહુમ “ કાકા કહાણુ ” નાં લખાણોનો સંગ્રહ છે ” તેણીએ જવાબ વાલ્યો.

“ શું તું તે દાનાઇના દાના વાંચીને સમજી શકેછ ? ”

“ હાજી. ”

“ મારા બાપએ તુંને શીખવ્યું હોશે ? ”

“ હા, ”

“ પણ વારં, તુંને આ ક્ષમમાં આવવાની કોણે પરવાનગી આપી ? ”

“ કોઈએ નહીં. ” તેણીએ સાંતીથી કહ્યું.

“ ઠીક, ઠીક, પણ તું જાણેછ કે અહીં વગર રજાએ આવવામાં તું ખોટું કરેછ ? ”

“ નહીં. ” તેણીએ રીસાયલી અદાથી કહ્યું. “ હું કંઈ ચોપડીઓ બગાડતી નથી. કે નથી કોઈને આરે આવતી. ”

“ પણ નાજાંભાય જાણે કે તું ધરતું કામ મૂકીને અહીં ચોરી છુપીથી આવીને બરાયછ, તો તેવન શું ધારે ? ”

“ તેવન શું ધારે કે શું કેહ તેની મને પરવાહ નથી, તેવન મારી તરફ ધણી અણધરતી રીતે વર્તયાંછ. ”

“ ખચરદાર, તુંને આમ જોલવું ઘટે નહીં. ” હોમજીએ મી-જમમ ખોલ્યો. “ શેઠાણી નાજાંભાયને તું જાણેજાણ આભારી છે, એ-વનની માયા વગર તો તું રખડતી હોતે. ”

એવણમાં માયા જેવું કંઈ હોતે તો હું આભારી રહેતે. ” તે છોકરી પોતાની અજ્ઞા જેવી આંખો ચમકાવી જહાદુરીથી હોમજીને ટીકતાં ખેલી “ મરહુમ લીમજી શેઠે મને અપાવેલી ચોપડીઓ એવને લઈ લીધીછ, મારી મત્તા ઉપર એવનને કશો હક ના હતો. ”

તેણીના ગાંઠ ઉપર પોતાના પાલનહારની યાદે તરત આંસુ મળડી પડ્યાં.

“ ગરીબ ખીચારી ” અને ફ્રેનીએ દયા આવતી હોય તેવી હમે ખોરશેદનો ભીંજાયેલો ગાલ પસવાયો.

“ નહીં મને તમો જેવા મે ટા લોકની માયા ગમતી નથી. ” ઉશ્કેરાયેલી ખોરશેદ ફ્રેનીના હાથને હટકાવી કહારતાં બેઠી.

હવે તો હોમજીનો મીઝસ હાથથી ગયો. “ તું ઘણીજ બેઅદબ છોકરી છે. ” તે બખાલ્યો. “ અને આંબ ઝોરડામાં તેં હવે પછીથી કદીથી પગ મૂકવો નહી ચાલ રસતો પકડ સમજી ? ”

“ હા સમજી કે તમે તમારાં મા જેવાજ સખ્ત દીવના છેવો, મરહુમ “ કાકા કહાણુ ” કેહછ તે ખરું છે કે આપતી દોષને મા-તબર થતા આખાખાઉ જવાન્યાઓને દીવ હોતુંજ નથી. આ વખતે તે જાલક છોડીની આંખો ઝનુનથી વીજલી જેવી ચમકતી હતી.

“ ચાલ, એકદમ રસતો પકડ છોડ ચોપરી. ” હોમજીએ દરવાજા તરફ આંગલી ડીધી.

તેણીએ ધીમેથી તે પુસ્તક ટેબલ ઉપર મેલ્યું, અને શાંત પગને પાણુ ખફગીથી તેજ થએલી આંખે તે ઝોરડો છોડ્યો.

“ મને તો એની આંખથીજ ખીંકી લાગેછ. ” ફ્રેની નાનુ-કાપથી નખરાં કરી બેઠી. “ તમુને લાગતું નહી હોમજી શેઠ કે એ છોકરી ઘણી વીચીત્ર છે ? ”

“ ફળુ શીસાદયાતું ઝનુની લોહી એ આગાદ બતાવી આપેછ ” હોમજી ગંભીરપથી બોલ્યો. “ પણ બેસક, એની આંખો હેરત કરે એવી છે. ”

“ તમુને કેવી લાગેછ ? ” ફ્રેનીએ પુછ્યું.

“ શેતાનના ઓળા જેવી ” હોમજીએ પોતાની મુઠ કરડતાં

ધણીજ ગંભીરાઈથી કહ્યું. “ખીજ વખતે એની આંખ મને જોવી નહી પડે તો સાફ.”

પ્રકરણ અગીયારમું.

હુનાલાના દીવસોમાં શેઠાણી નાજાંમાય પોતાના નોકરોના મોટા જેવા રટાફ સહીત હોમજીશેડને લઇ મહાખેશ્વર પધાર્યાં, અને ગરીબ ખીચારી ખોરશેદ બહાર ફરવા હરવાને છુટી થઇ. મરહુમ લીમજીશેડ વગર તેણીને બધો જગ્યો સુનો લાગતો, તેણી માનતી કે હવે જી-દગીમાં કશી લહેઝત રહી હતી નહી સીચાય કે દુરના મુલકમાં તેણીનો પીતા ગયો હતો ત્યાંથી પાછો ફરી પોતાની બેઠીને હસ્તક લે તો તેની સ્વતંત્ર હાલતમાં જીવતું કંઈક દરજ્જે પ્રમાણ ખરું. વાંચનાર જાણે છે કે લીમજીશેડે ખોરશેદને એમજ સમજ આપી હતી કે તેણીનો પીતા ફળુ લશકરી એક દુરના મુલકમાં મુશાફરીએ ગયો હતો, અને જાળપણથી આજતુલીક તેણી એમજ નમરવસ રહી હતી કે કોઈ દહાડોગી તેણીનો પેદર અચપ્પચ આવીને ઉભો રહેશે. તેણીનાં છેક જાળપણનાં મગજ ઉપર એક જાબદ ચોક્કસ યાદ રહી ગઇ હતી અને તે તેણીના પીતાના સખુનો હતા. “મારી ખોરશેદ, યાદ રાખજે કે આ દુન્યામાં “મગાવા” બહુ કંઠણ દીલના હોયછ,” અને હમણાં તેણી તે બોલો યાદ કરતી ઉભી હતી.

એકાએક તેણીની નજર પુત્રોની વેગવાલાં એક ન્હાનાં બેઠાં મકાનનાં ગેટમાંથી ધીમે લઠરતે પગલે બહાર ચાલી આવતા એક વાંકા વળેલા ખુર્ચી, આકાર ઉપર પડી. વીજલીક ઝડપે તે કમ-

નસીબ છોકરીને પેલા ઘોડાઓનો બચાંકર અકસ્માત યાદ આવ્યો, અને દમ લઇ ઉડી તેણી પેલા ડોસાળને વળગી પડી. “ઓ વીકાળ મારા વીકાળ માર્ટર” તેણી ભાગાં દુટ્ટાં દયકાં ખાતાં બોલી.

ધીરેથી લગભગ ઝાંખ મારી ગયેલી આંખો ખોરશેઠ તરફ ઉંચકી વીકાળએ જોયું. “ઓ મારી બુચી ખોરશેઠ, તું શું હજુર કાસ્ટલમાં જ છે? ઓ ત્યારે તું મને કોઈ દહારો મલવા કાંચ નહીં આવી દીકરી?”

“મને કહેવામાં આવ્યું કે તમે તો નવશારી તમારે વતન પાછા ફર્યા છ. મને નહીં ખબર કે તમે અહીં હતા.”

“હા દીકરા હું નવશારી જન્મ આવ્યો ખરો મને ત્યાં એન પડ્યું નહીં તે હું અહીં પાછો ફર્યો. જે જવાનોને મેં છોડીવણુ હાલતમાં કેળવ્યા, બણાવ્યા, તેઓ હવે માતંગર થયા પછીથી મને જુલો ગયાછ, મારાં નાખપર તેવાઓના દરવાજા હવે બંધ થાયછ મારી મુખ્ય હોંસ “એરીસટોટલ” ની ચોપડી છપાવવાની પણ મરી ગઇછ. કોઇથી છાપાવાલો મને ઉત્તેજણુ આપતો નથી અરે, મારા લોગજશેઠની હૈયાતીમાંજ નફી થયલું મને જે હજારનું વર્ષાણુ મલેછ, તેથી માફ ધડપણુ નીચું જાયછ નહીંતો માફ શું થતે? બેહસ્ત તુને, મારા લીમજ.” અને અહીં તે ડોસાળ એક બચ્ચાંની માફક રડી પડ્યા.

ખોરશેઠનાં ડયકાં ચાલુજ હતાં.

“મારી ચોપડી મારે માટે જે નામના લાવશે તે બધા મારા ખ્યાલોનો એકલપેટા અધીપતીઓએ નાશ કરીધોછ.” વીકાળએ અફસોસ કરીને. “તેઓ કેહછ કે ચોપડીનું બજાર આજકાલ ઉભાઇ

જાએછ, અને મારી “એરીસટોટલ” નેતો કાષ્ટ અરકસેખી નહી. સ્વપના ! ખોરશેદ, મેંતો યધા સ્વપના જ્યેલા અને લોકોએ મારી આંખ ઉઘાડી. મારી આખી જવાની મારી તમાગ જીંદગાંનીની નોંધ દુન્યા-ને કંઈખી કામે આવનાર નથી. ”

“ કારણ દુન્યામાં એરીસટોટલ જેવા વિદ્વાનો હવે રહ્યા નથી. ” ખોરશેદે ઉમરો કહાયો “ કારણ હવેના જવાનો મોજશોખ અને પીકનીક પાર્ટીમાંજ વખત ગુજરેછ. ટચાકી છાલકાપણું અને એક-લપેટાઈ એ એઓના હુન્નર આજકાલ થઇ પડ્યાછ. ” આ એક વર્ષમાં ખોરશેદ ઘણી બદલાઈ ગઇ હતી, પંદર વરસની ઉમરમાં તેણી ઘણી ડહપણુ વાલી થઈ હતી.

“ પણ તમારી પાસે તે ચોપડી છે કે ? ”

“ હા, તેનેતો મેં મારા એકપુરા દીકરા દાખલ ચાહીછ, તેતો મારો ખજાનો છે તેનું પાંજુ પાણુંતો મારે મોંહડે છે. આવ દીકરી અંદર આવ આપણે જેસીને વાતો કર્યે. ”

તેઓ અંદર ગયાં. વીકાજનો ચોરડો એક જવાન અબ્યાસી-ને ખરનો હતો, ટેબલ ઉપર ચોપડી ચોપાન્યાંનાં ઢગ પડ્યા હતા ઠે-કાણે ઠેકાણે ધુલના પડ ચહડ્યાં હતાં પણ વીકાજની નાદરસ્ત તખી-યતથી તે જમને તેમ પડી રહ્યાં હતાં.

“ હવે બોલ દીકરી પેલા નાશકારક દહાડા પછીથી તારું કેમ ચાલેછ ? ” વીકાજ ખુરશી ઉપર લેટી બોલ્યા. ખોરશેદને તે આગ-લા દહાડાની યાદ થતાંજ આંસુ ઉભાઈ આવ્યાં, તે કામલ છોડીને નવધાર આંખુ રેડતાં જોઇ તે બુઝૂર્ગ ગ્રહરથે તેણીને પોતાનાં પા-સાંમાં લીધી.

“ માઈ ગરીબ બચ્ચું ! તે અભાગ્ય ધડીતું કવખતનું મોહત આપણુ જન્ને માટે ધણું બદખખત નીવડયુંછ.” ખોરશેઠે પોતાનો વી-ગતવારે હેવાલ ચાલુ કચકાંઓ સાથે આપ્યો.

“ અને તેવને મારી ચોપડીઓખી લઈ લીધી. મારી ટનીસન અને સ્કોટની કવીતાઓ, મારી “ કાકા કહાણુ ” અને પૃથ્વીની પ્રદ-ક્ષણા બધી, બધીજ.

“ દયાહીણુ ડાકેણુ ! આ ખીલતી અભ્યાસની કક્ષીને કચરી ના-ખનાર અદેખી ” નામનાય માટે વીકાજીએ ઉમરો કહાડ્યો.

“ પણ નજી મારે માટે થોડીક ચોપડીઓ લઈ આવી, જે કે તે મારી પોતાની મત્તા હતી તોખી જાણે ચોરી કરતી હોય તેમ મેં મારો અભ્યાસ ચાલુ રાખ્યોછ, ગુલેસ્તાન અને ખોસ્તાનની શીઝસુ-શીની ઉંડાણમાં ઉતરવાને મને મદદ કરનાઈ કોઈ નહી હતું. સાયન્સ-નાં ખીકટ અભ્યાસમાંખી મને જાતી અક્રમનીજ મદદ લેવી પરતી.”

“ પણ તેમ હવે વધારેવાર રહેશે નહી, જે જાનેતો તું રોજ અંહી આવજે અને હું તારા અભ્યાસમાં તુંને મદદ કરશ. હા, તારા જેવું ચંચલ મગજ ખીલવવાનું કામ હું મોટી ખુશી સાથે એકવાર પાછું હાથ ધરશ.”

“ ઓ કેવી મહેરબાની, હું રોજ આવીને તમારો ઝોરડો સાફ રાખશ હું બધાં તમારાં કામક્યાંઓ ઝોરડરમાં મુકશ.”

“ જરૂર દીકરા, સારે તું રોજ આવજે.”

ખોરશેઠે ખરાં જીમરથી તેવનનો આભાર માન્યો. એકવાર પા-છી આગલી જીંદગીનો કાંઈક મીઠાસ આવતો જોઈ તેણી ધણી ખુશી-માં આવી મઘ.

તેણીએ ધર આતી આ બધી વાત નજીને કહી. ડોસીબાઇ દ-
રજણુ જેવણની મુખ્ય સંભાષણમાં ખોરશેદને સોંપી હતી તેવણુને હ-
વે કશી ફર્યાદનું કારણુ રેહતું નહી કારણુ રાખેતાના ત્રણુ કલાક ખો-
રશેદ પોતાનું સીવનકામ બહુ ધ્યાનથી કરતી અને બાકીનો વખત તે-
ણી નજીને કહી વીકાજી માસ્ટરને ત્યાં જતી.

આ મીસાલ દીવરો વહી જવા લાગ્યા, ખોરશેદ આ બધો વ-
ખત પેલા અસત્ર પાકટ અબ્યાસીને હાથે એક મદને બાજુ બેસાડે
તેની કેળવણી લેતી હતી.

નાજંગમાય હાતુર કાસ્ટલમાં પાછાં ફર્યાં નહતાં. હોમજી પગ ડેડ-
વી ઘેર બેસતો નહી તે જવાનને યુરોપનીજ મોહીલી હતી એકવાર
પાછો તે યુરોપની મુસાફરીએ ગયો હતો, નાજંગમાયની હોંસ હતી કે
હોમજી કાઉનસીલ માટે ઉમેદવારી કરે, આજકાલ મસકો લગાડયાથી
કે પૈસો વેચાથી વાંટનો ધણા મનેજી તેમ શેકાણી માનતાં કે ઓન-
રેમનની બેઠક મેળવતી પૈસાને જોરે હોમજીને સહેજ હતી. પણ માએ
દીકરાનાં વીચારો એકમેકનાં સરખા નહતા. હોમજી ગમે એવો મગ-
ર હતો પણ તે બલોને બોળો હતો, તેને યટરરીકેશનનો બારે અ-
ણુગમો હતો અને વળી રાજદ્વારી બાબદનીતો તેટલીજ ટાઢક. ના-
જંગમાય જેવી માતાની ઉમેદ તો કાઉનસીલનો મેમ્બર થવા ઉપાંત
પાર્લામેંટમાં પણ દીકરાની ઉમેદવારી નોંધાવવાની હતી, પણ આપણા
હોમજીયા આપતી દોલત અને પુરતી જહોજલાલી છોડીને રાજદ્વારી
બાબદમાં માથું ખોસવા ચાહતાજ નહી.

મકરણ પારમું.

વર્ષો વહી ગયાં છે અને પૃથ્વીના ઇત્યાસમાં નવા સફાઓ ઉ-
મેરાયા છે. લડાઇને દુકાળ, રોગ અને મરકી બળવો ને હુલ્લડ, આ
કશ્યુગમાં ચાલુ થયો છે પણ “ પારખ કાસ્ટલ ” ગાં કંઈપી અસાધા-
રણુ બન્યું નથી.

નાનુંભાયને નસીમે ચારી આપેલી જણાતી નથી. તેવને પો-
તાના દીકરા ઉપર હકુમત ભોગવવાના ખ્યાલો રાખ્યા હતા પણ હો-
મજીએ કશું મયક દીધેલું લાગતું નથી, તે અલગત પોતાની મા-
તરફ ધણો હેતવંતો હતો પણ આપણે આગત જોયું તેમ તે દીવ
આહે તેમ કરનાર હતો.

લીમજી શેઠના ગુજરવા પછીના આ સાત વરષના અંતરે ના-
નુંભાયમાં જખરો ફરક પડ્યોછે, તેવન નજલાના ખરાખ દરદી
ખીછાંણે મોટો ભાગ પડી રહેછ, તેવણુના કાલા બાલમાં કંઈક સુફે-
દાઈનો ભેગ જણાયછ પણ જીગરે ને ખાસ્યતે આ મગરર ઓરત
ધડના ધડથી જીવીને તેવીજ કરડી રહી છે.

પાંચ વરષ સુધી નાનુંભાયે પોતાના બેટાની મુશાફરીનો બટ-
કવારો સાંત મોહડે પણ કંટાલેલા જીવ સાથ સાંખ્યો. હોમજી શોખીન
અને હડાડે હતો, રાજદારી બાબદનો તેને પ્રથમથીજ અણુગમે
હતો અને પોતાની માતાના માન લેવાના લોભી વીચારને તે હસી
કહાડતો. છેલ્લાં બ્યારે તેને ફેનીની મેહગાનદારી કરી હતી તેને આજ
સાત વરષ વહી ગયાંછ. તે વખતનો એકવીસ વરષનો હોમજી આજ
મુઠાલો અઠાવીસ વરષનો જીમરાયો (૧૧) માટીડો થયોછ પણ પ-

રણુવા માટે તેને નામ નથી લીધું.

એક દીવસ મનપર આવ્યુંને હોમજી એકાએક યુરોપની મુસાફરીએ નીકળી ગયો. નાનુંમાય રરીયાં બરીયાં, ફ્રેની કકલી, તેણીનાં માથાપે પોતાની દીકરીને અપમાન થએલું માન્યું, પણ તે કશાં ઉપરથી ધ્યાન આપવાને હોમજીના કાન ખુલા નહોતા.

આપણે આગલ કહ્યું તેમ નવલુ દુગ્ગાશ અસલ વિચારનો ચીવટ પારસી હતો, પોતાની ગેટીને પહેલાં કમક આશા આપી પાછલથી તેણીને છોડી જનાર જવાન્યા ઉપર તેવનને ભારે કહેર છુટયો જે તેવને ગજબુતીથી અને ખુદશે ખુદશે બતાવી આપ્યો.

આજકાલ માતબરોનાં મંડળમાં ખાનખ્હાદુર ખુરશેદજી સર્વેનું ધણું ધ્યાન ખેંચી રહ્યા હતા. આ ખુરશેદજી આસરે ઉડતાલીસ વર્ષનો લાંબ ટાંગ્યો દબાયલાં દાયાંનો દારૂથી ખવાઇને ખોખું થઈ ગએલો સખ્સ હતો પણ પાસે કોમીસેરીયટ કંટ્રાક્ટમાંથી મેળવેલાં પુરતાં દોહડયાં અને સાથે કુંવારો હોવાથી જવાન દીકરીઓની અવીચારી માતાઓ આ ધનધન ધોરી ખાનખ્હાદુર ઉપર ઉદ્દનાઈ જતી હતી. નવલુ દુગ્ગાશને આ સખ્સ સાથે મીત્રાચારી બાઝી અને નફ્ટ ખાનખ્હાદુરે સુંદર ફ્રેનીના હાથની માગણી કીધી. હોમજી તરફના કેહરનાંમાર્યા નવલુ દુગ્ગાશે હા મણી અને ફ્રેનીનો વીચાર પુછ્યો, આપણે જાણ્યેજ તેમ ફ્રેની છાલકી અને અમણુ હતી તેણીનો મુખ્ય શોખ અને હોંસ મોહટાઈ અને પૈસા હતો તેમજવલી તે પોતાની ખુબસુરતી ઉપર ધણી મુરતાક હતી. ખાનખ્હાદુર ખુરશેદજીની કેહવાતી અખુટ દોલત અને વળી આગેવાન ખાંનહાન એ કંઈ ના પડાય તેવું નહતું એટલે તેણીનાજ જેવી બીજી હકેલ ઇત્તરોની અદેખાઈ અને સમજુ જવાન

ખાનુઓના અણુગમા વચ્ચે આ યોવીસ વરપની જવાન ગુલછરી પેલા પચાસની ભરતીમાં આવી ચુકેલા દારૂડયા સાથે પરણી એક થઇ. નવ લુજીએ પોતાનો બોલ પાડ્યો. આ લગન ઉપર મુખ્ય અફસોસ નાજન માયનો હતો, તેવને ફેનીને ઘણી વારી પણ તે નાદાન છોકરી સમજી નહી.

લગન પછીથી ફેનીખાનુએ જીવ ચાહે તેમ કરવા અને મનચાહે એટલું સુખ ભોગવવા માંડ્યું. આખાં બે વરષ તો તેઓએ દુન્યાની મુસાફરીના અભખરામાંજ પસાર કીધા, પણ હવે તે ઉછાછલી સુંદરીએ જોયું કે લગનનું સુખ એ પ્રકારનું હતુંજ નહી. ખાનખ્ડાદુરે બે મહીનામાંજ પોતાના પાખંડ બતાવ્યાં. બેહસ્તીને તો “ નેપ ” ને “ બેગ ” નો એવો ચડસ કે મધરાત સુધી ટેમલ છોડીને ઉઠે નહી. પીએળી આંખ વીંચીને, બેગની ખીડખી ટુંકીને ટુંકીજ. એવા નખોદીયા સોદામાં ગમે એવા કહારનનો ખઝાનો ખાલી થાય, ત્યાં પચાસ રૂપ્યાના કલાર્ક પરથી વધેલા ખાનખ્ડાદુરના શા આસરા ! ટુંકી અકલની ફેની આ ધમધોલને માંહે પોલની હાલત જાણી ઘણી દુખી થઈ પણ લોહીનો ગોટ ગળ્યા સીવાય છુટક નહોતો.

નાગદાર વાયરોયની સવારી સીમલા ખાતે હતી ત્યાં આ માંદીબૈયર પણ ઉતરી પડ્યાં. એક સાંહજે તેઓ જાંને સીમલા કોનવેન્ટ તરફ ફરવા નીકળ્યાં તેટલાં અચાનુચ ખાનખ્ડાદુર એક લોહીનું ગચકર્ડે આકી ભોંમે ટુટી પડ્યા, અને ફેનીએ ગભરાટની મારી ચીસો પાડી મેલી. આસપાસનાંઓની મદદથી ખુરશેદજીને તેવનને મકાને પોંડવાડવામાં આવ્યા પણ મધરાત સુધીમાં આ શરાબથી તખ્મત બરબાદ કરી ચુકેલા સખ્સે પ્રાણ મેળી દીધો. અફસોસ ! ફેનીનો સુખનો સ્વપનો બે વરષમાં એ મીસાલ તમામ થયો !

અને આ પોતાની જવાન વીધવા હાલતમાં એકવાર પાછી ફેની આપણાં નાજાંભાયની દીકરી મીસાલ તેવનને ત્યાં આવતી જતી થઇ. નાજાંભાય હવે છેક નાતવાંન થયાં હતાં, દરદનાં દુખથી પહોં પડ્યાં છતાં શેઠાણીનાં કપડાંને કઠેરો જેવો ને તેવોજ હતો, અને તે માટે ત્રણ દસીઓ તેવન આગલ એકે પગે હતી પણ એક ચોડી જવાન છોડીથી અચારનચાર નાજાંભાયના ઓરડામાં જણાતી. આ એક એકવીષ વરષની લાંગી પાટલી શીક્ષા એહરાની જવાન બાતુ હતી. તેણીના બરેલા બાલનો ઉચો અમોરો, અને શીક્ષા ધટમદાર ચહેરા ઉપર કાલી રોશ્નણુ સેતારા જેવી ઝમકતી આંખો જોનારતું પહેલીજ નજરે ધ્યાન ખેંચી લેતાં. તેણીનો પોશાક સદા સાદો રહેતો, મોટે ભાગે કાલી સાડીમાંજ તેણી રહેતી, પણ આ સાદા પેહરવાસમાં તેણીનાં ટેકાવદાર સરનો તોર અને આંખોની જેમુલ રોશ્નણી જોનારને અજબ ખ્યાલ આપતી.

આ આપણી ખોરશેદ, તે ફળુ લશકરીની બેટી હતી. આજ બે વરષ થયાં તેણીને શેઠાણી નાજાંભાય આગલ વાંચવાના કામ ઉપર નેમવામાં આવીછે, જોકે નાજાંભાયની ખાસ મરજીથી તો નહીંજ હતી. પણ એવાખી દહાડા આવ્યા કે જ્યારે નાજાંભાય નજલાને સખખ ધોળ્યા-પરથી પગ ઉતારી શક્યાં નહી, ત્યારે તેવણુ પડ્યાં પડ્યાં વાંચવામાં લહેજત લેવા લાગ્યાં, પણ દુખ વધતુંજ ગયું અને તેમને છેલ્લાં છેલ્લાં આંગણમાં આંકડાં આવવા માંડ્યા, કે જેથી ચોપડી ઉચકી રાખવા જેટલું બેળુ કરી નહી શકવાથી તેવન છેકજ લાચાર થઇ ગયાં. ડાક્ટર હોરમજશાહે “સુચબ્ધ” કે એક “કમપેનીયન” રાખો. તેવન ખોરશેદને વીકાજી માસ્તરને ત્યાં અભ્યાસ કરતી જોતા, જેથી ડાક્ટરે તે

ઉપરથી ખોરશેદની બલામણ કીધી.

“પણ ડાક્ટર તે તો મારાં નોકરોમાં ઉધરેલી છે.” બાપએ પેહલાં તીરસ્કાર બતાવ્યો.

“બાપ સાહેબ, હું ખરું કહું છ કે ખોરશેદખાતુનો દેખાવ એક ભેડીના જેવો છે, એક બલા આડ્યુએટને બાજુ બેસાડે એવી સંગીન કુળવણી એને લીધીછ. વળી તમારાં આ દરદની મુખ્ય દવા તે તમારા શોખ પ્રમાણે સારું વાંચણ છે, અને તે તમને ખોરશેદખાતુ તરફથીજ મલશે.” ડાક્ટરે સમજાવ્યું.

શેઠાણી વીચારમાં પડ્યાં. “આજકાલ બધીજ છોકરીઓ “ખાતુ” થઈ નીકલીછ તેવન ફરિયા. જ્યાં જુવો ત્યાં સૌપર સુધારાનો પવન ફરી વળ્યોછ. હવે ગરમામરેની દુકતીઓખી આગલ માફક તાજ તાંદુરસ્ત અને કસાયલી રહી નથી, ત્યાંખી કુળવણીતું ચેટક લાગ્યુંછ, ડાક્ટર, મને આ છોકરીનો અણગમો છે.”

“વેરીવેલ, કોઈ ખીજ માટે જાહેર ખખર છપાવો, તેટલાં એને અજમાવી જુવો.” ડાક્ટર આગ બોલીને ઉઠ્યા.

એક દીવસ સહવારે ખોરશેદને શેઠાણીના ઓરડામાંથી તેડું આવ્યું અને તે દીવસથી તેણી નાનુંમાયની હાજરીમાં હાજર ગઈ અને “કમપેનીયન” જેવી થઈ, આપણે આગલ જોયું તેમ ચક્ષાક નાનું-માય સંગીન કુળવણીનાં વખાણુતાર હતાં. અને જાતે કુળવાયલાં હોવાથી તેવણનાં વાંચણ માટેના વીચારો ધણા ઉઘાડતા, એટલે તેવણે પહેલાં તોરથીજ ખોરશેદની વાંચણ માટેની પરીક્ષા લીધી.

“ક્યાં ઇંગ્લીશ પુસ્તકો તે વાંચ્યાંછ ?”

“મહું કરીને જ્ઞાન પુસ્તકોનાં જન્મચરિત્રો.” ખોરશેદે મીઠા

હલકે જવાબ ક્યો.

“ વાઈ ખીન્ન ? ”

“ મીસ યંગની લખાયલી બુક-ઓવ-ગોલડન ડીડસ ” “ બ્લેન લીવીંગ એન્ડ હાઇ થીર્ડીંગ ” તેમજ મારા માનીતા ઔથર ફ્રેંકની કલમે લખાયલી “ મુશકેલી વચ્ચે વિદ્યાભ્યાસ. ”

શેઠાણી આ પુસ્તકોનાં નામ જાણી સેહજ ચોંક્યાં. ખોરશેદની રોશાય ચશ્મોમાં બાહોશી અને વીદ્યતા કલકતા આદતાબ મીસાલ ખુલી પ્રકાશતી હતી

“ વાઈ ખીન્ન કંઈ ? ” તેવને પુછવું ચાલુ રાખ્યું. “ કીયા પોય-ટોની કવેતાઓ તું વધારે પસંદ કરેછ ? ”

“ શેકરખીયર મારો સૌમાં માનીતો કવી છે. ”

“ શું ખીન્ન કવીઓના વીચારો ત્યારે તુંને રચતા નથી ? ” શેઠાણીએ શેઠાઈથી સવાલો કરવા જરૂરી રાખ્યા.

“ કાઉપરની ધર્મી લાગણીવાલી કવીતાઓ મને ધણી પસંદ છે, ઠેમસનની કલમથી કુદરતી બલીહારીઓનો ખરો ખ્યાલ આવેછ, જ્યારે મીલ્ટનની બેહસ્ત અને દોજખનો ચીતાર આપનાર કવેતોને કોઈ પોં-હચે નહી, અને હાલના પાદશાહી કવી ટેનીસનની મીઠાસભરી કવી-તાઓ એ બધી હું પસંદ કરુંછ. ”

એક મદને બાળુ ખેસારે એવી ખોરશેદની કેળવણી ઉપર ના-જંગાય હેસ્ત રહ્યાં. “ ૬ વાઈ ઠીક, આંચ નોબલ.-ડીડસ,-ઓવ.-વીમ-નનું આ માઈ પુસ્તક અધૂરું છે ત્યાંથી વાંચવાનું ચાલુ કર. ”

આ જવાબ બાનુની આવી સંગીન કેળવણી ઉપર જરાપણ શક લાવવાને આપણને કારણું નથી. શું આ બાલક છોડી બચપણથી વી-કાજી વીદ્યાન જેવા એક એવડ સ્કોલર અને લીમજી શેઠ જેવા પ-

ઘટ શીલસુદના હાથ હેઠળ ઉધરી નથી ? અને ત્યારે તે એ વિદ્વાનોનાં સાગટાં મલેલાં બેળમાંનું આ ફળ આપણી ખોરશેઠ સર્વને હેસ્ત કરનારી કેળવણીમાં પુરવીણુ થઇ નીકલી હતી.

હવે ખોરશેઠને હાથ ધરતું કંઈખી કામ કરવાને રહ્યું હતું નહી. રાજ ખપોરનો વખત તે વીકાળ સાથ પસાર કરતી, પણ શેઠાણી આગળ વખતસર વાંચવા જવાને તેણીનાં જવાન જીગરમાં ધણા નાપસંદ ઉછાળા થતા.

નાનંગમાય સમ્પત તોરથી વર્તતાં હતાં. એક કલાકસુધી તે પુસ્તક વંચાવી નાનંગમાયે તે પડતું મુકાવી “બોખારાની જલીહારી” વાલી ચોપડી શહર કરાવી, જ્યારે રટમળોલ અને બોખારાની શ્વસ્ત્રમાં મગજ થાક્યું ત્યારે તેવને “ડેકન્સ” ની એક રમુજ નોવલની તલપ ટીધી.

તથા કલાક સુધી વંચાવ્યાગાદ તેવને ખોરશેઠને જવાની રમ આપી. “તું ધણું સારું વાંચેછ.” નાનંગમાયને બોલવાની ફરજ પડી. “હું સાંજે તુંને પાછી બોલાવશ. જા ને અમીતાને મોકલાવ.”

આવી રીતે ખોરશેઠ આજને કાલતો નાનંગમાયનો “કમપેનીયન” દાખલ નેમાઇ હતી.

મકરણ તેરમું.

આ માતખર દરદી તરફથી જુઠાઇએ એકખી ઉપકારના સખુન સાંબઠ્યા વગર જવાન ખોરશેઠ ઝોરડાની ખહાર પડી. રાતે પંથુ અગ્યાર વાગતાં સુધી તેણી પોતાના મીઠા હલકે વાંચી સંબલાવતી, અને

નાનંભાય તે ખુશ વાજીંત રૂપી અવાજમાં પોતાનું દુઃખ જીલી જતાં.

એ વરષ સુધી તેણીએ આ કામ બજાવ્યું, પણ નાનંભાયે કદી તેણીને એક ઉપકારનો સખુન કહી સંભલાવ્યો હતો નહી. ફળુ શી-સાધ્યાની પોરી તરફનો તેવણનો અણગમો જોવાને તેવો હતો. મનસે નાનંભાય હંમેશ ફફરતાં કે આ છોકરીને નોકરોની સંક્રમાં ઉધારી પ. પણ તેણી આવી નાજીક અને શેઠાઇને બરના તોરવાલી કેમ ?

અંતે હોમજીશેઠ તરફથી તેણીની માતાને કાગજ મથ્યું કે તે હવે જલદીજ “ પારખ કાસ્ટલ ” માં પાછો ફરનાર હતો, અને તેથી વળી પોતાના દોસ્ત આસનાવો સહીત. નાનંભાયની બારે ખુશાલી વચ્ચે હોમજી પોતાની સાથે ઓનરેબલ શેઠ પેશોતનશાને લઈ આવનાર હતો.

ઓનરેબલ શેઠ પેશોતનશાહ ખ્હાદુર સી. એસ. આઇ. મુખાઇની ગવરનરની કાઉનસીલના સભાસદ હતા. તેવને ગએ મહીનેજ ગરીબ જોડુનોના કર માટે જીમખેસ ઉઠાવી પુણાનો કાઉનસીલ હાલ ગજવી મેથ્યો હતો, આ મહસ્થ આખા પારસી ટોળાંમાજ નહી પણ પરજતમાંથી લોકપ્રીય હતા, અને આ રાજદારી ખ્હાદુર જોડો આજે “ પારખ કાસ્ટલ ” ના પહોરણા દાખલ હોમજી શેઠ સાથે લાં આવનાર હતો.

નાનંભાયે પોતાના કાસ્ટલનો સૌથી આલીશાન અને આશસ્તે ઝોરડો આ માનવંત પહોરણા માટે ખાસ તૈયાર રખાવ્યો હતો.

“ ઓનરેબલ પેશોતનશાહ કંઈ ફક્ત રાજદારી કામમાંજ આજે હોશ કે પ્રખ્યાત નથી, તેવન એક અખજ લેખક અને વિદ્વાન કવિ પણ કહેવાય છે. ”

નાજંભાયે આપણી ખોરશેદ આગલ પોતાને ત્યાં આવનાર પ-
હરોણાની વડાધ કીધી.

“ એક લેખક અને કવી હોવાથીજ તેવણના વીચારો ગરીબો
અને માતખરોનું સરખાપણું કબુલ કરનાર છે. ”

ખોરશેદના આ બોલવાથી નાજંભાયે નેણ ફેરવી કહ્યું. “ વી-
કાજી વિદ્વાનના સુધ્યાણા વીચારો મને ખીજે મોંહડે સાંભલવા
ગમતા નથી. ”

આ અપમાનથી આપણી સુંદરી ઉઠીને ખારી નજદીક જઈ
ઘેડી કે અંદર આપણાં જાનુ ફેની નવીજ ફેશીનના હોરામાં સજ્જ
થએલાં આવી નાજંભાયની પાસે ખુરસી ઉપર બેસી ગયાં.

“ ચાલ ફેની હવે કાસ્ટલમાં પહોંચા આવેછ, એટલે તું તે-
ટલા દહારા અહીંજ રહેજેને ઘેરની દીકરી હોય તેમ જધાને રીસીવ
કરજે; માફ દરદ જરા નરમ છે પણ તે મને ઝાઝોવાર ઉઠવાની રજા
આપે તેમ તો નથી. ” શેઠાણી પોતાના દુખતા પગ પસવારતાં
બોલ્યાં. ”—

“ શું તમે એ કામ મને સોંપોછ? માયરે, નાજંભાય, ખરી મને
તે ક્યાં એવી આવડ છે જ, ” ફેનીઆધ ચીઝાં થયાં. “ ઑનરેબલ
પેશતનશાહ આવેછ તેથી હું ધણીજ ખુશીછું, વરી એવણતો મોટા
શીલસુદ લખનાર છે કેહછ કે બેહીસ્તુનનાં ડુંગરપરના હખામનીયાન
બાધાના ખીલારોકી હફોખી એવન જણેછ, મરે બેંજુ કે બજા! ”

થોડો વખત ચુપકીદી.

“ નાજંભાય આંધ મારો નવો પોલકો જોયો કે? ” ફેની
પોતાનાં બદનની બોંહે આગલ ધરતાં બોલી “ મીસીસ મારસ્ક્ને લાં

નવીજ પેરીસથી ફેશીન આવીછ, ત્યાં તૈયાર કરાવ્યો. ”

“ મીસીસ મારક્લને ત્યાં તો બહુ મોંઘો પડે. ” નાજંગાયે કસરયાપણું બતાવ્યું. “ અરે પણ ખરારજો તેં છેલ્લાં મારા હોમજીને ક્યારે જોયોતો ? ”

“ ઓ કંઈ જમાના થઈ ગયા. ” ફ્રેનીએ જરા રીસાવાની હપે કહ્યું. “ ગીએ વરષ હમે આગ્રાના તાજમ્હાલ આગલ અચબુઆં મળી ગયાં હતાં. ઓ નાજંગાય તમે માનસો, હું મારા ખુરશેદજીને પરણી તે આગમજના મારા બધા દહારાઓની મને હોમજીશેકને જોતાંજ યાદ થઈ. ”

“ તેને તારાપર ધણું ધ્યાન આપ્યું તું કે ? ”

“ નહીં હોમજીશેક તો ધણા મોટા લોક છે. ”

“ હોમજી પેહલાં કેવો મારા કહ્યા સરનો હતો, શું કઈ મારા ડોળા વીંચાય તે આગમજ હું એને ગોઠવાઈ ગએલો જોવા માગુંછ. ”

આ બધી થતી વાતચીત ખોરશેદ સાંભલતી બેઠી હતી, તેણીની હાજરીની પેલી બે બાનુઓને જરાબી પરવાહ નહતી, ફ્રેની અને ખોરશેદ વચ્ચે સદાનું બીયાંબાઈ હતું, લાયબેરીના ઓરડામાં ફ્રેનીને આપેલું બુચી ખોરશેદનું અપમાન તેઓ ખંનનેની યાદમાં તાજુ હતું. વળી એક સાધારણ આદમીની છોકરીમાં આવી ઉંચી કેળવણી જોઈ ફ્રેનીને બહુ બલાપો થતો.

“ નાજંગાય એ તમારી કમપેનીયન શું ફારસી અને અરેબીકથી વાંચી જાણેછ કે ? ” એક દીવસ તેણીએ પૂછ્યું હતું.

“ હા, મારા સાંવકા દીકરાએ એને બચપણથી ઓપરીઓ ઉપરજ ઉધારીતી. ”

“ અજળ છે કે તમે એને એક કાલેજમાં મોકલી કંઈ ડીમી નહીં લેવા દેતાં, ” ફ્રેનીએ ચવધ કીધી.

“ નહીં એ મને ધણીજ કામની છે મારાં દુખ દરદમાં એનાં વાંચણ વગર મારૂં શું થાય. ’ નાજનંમાયને કબુલ કરવાની ફરજ પડી.

“ અરે પણ જાહેર ખર્ચ આપો તો ઢગલાખંધ આવીને ઉભી રહે આજે શીખેલીઓના શું ટોટા છે. ”

“ હા પણ તેવી કોઈ છાલકી કેલવણી વાલી પારકીઓના તોર મને નહીં પાલવે, શેઠાણીની કમપેનીયન દાખલ પોતે ઘરમાં સાહેબીપણું ભોગવે, તુને યાદ છે કે ફ્રેની ગઈ પુણાનો સીઝનમાં એમપ્રેસ ગારડનમાં એક જવાન પારસી બાતુ ફરતી હતી, શું તેણીનો ઠઠેરા ને તોર, શાલ ઓઢેલી તે ઉપર તો મોતીના ઝુમખા લટકે, હું જાણુંજે સરને ત્યાંની કે રેડીમનીને ત્યાંની કોઈ હોશે. પણ ડાક્ટર હોરમજશાહે કહ્યું કે તેતો મીસ મ્હાળાતુ મોટાશેઠની કમપેનીયન હતી, હવે આંચ કંઈ થોડાં કાતક છે. ”

“ હા, પણ આંચ તમારા વારીની આંખ તો એવી છે કે રાતે બત્તી વગરના અંધારા ઓરડાખી ચમક ચમક થાય ને બા હુંતો તેથી ખીંહીને ફ્રેન્ટજ મારી જાઉં. ” ફ્રેની બોલી.

આ ઉછાછલી સુંદરીની નજાકત અને ખીંહીકણપણા ઉપર આપરાં નાજનંમાય હોઠ મલકાવી હત્યાં. હજુર તેવનના આગલા વીચારો જવાને તેવાજ હતા. ફ્રેની વીધવા થઈ તો શું છે ? હવે તો ઓરખી દુબાકના પૈસામાં મરહુમ ખાનખહાદુરના પણ ઉમેરાયા છે.

અંતે હોમજશેઠ “ પારખ કાસ્ટલમાં ” પધાર્યા, આજે આપણો જવાન, અઠાવીસ વરષનો, બારી મુજ, હુમકી દહાડી, અને પહેલવાની બદનનો દેખાય છે, તેના એહરાની ગોલાખી ખુબસુરતી ઓ-

સ્તોને અદેખી કરે તેવી હતી, આવતાંને વાર તુરત તે પોતાની માના ઓરડામાં ધસી આવ્યો.

“ માયજી. ”

“ મારા હોમજી. ”

નાનુંમાય પોતાના બેટાને બેઠી પડ્યાં, ખોરશેદ એક તરફ પુસ્તક લઇ ઉભી હતી તે આ છોકરા પછીથી મદં બનેલા હોમજી શેઠને કંધક ધણે વર્ષે આજે જોતી હતી, તેણી સેહજ નમી ઓરડામાંથી ચાલતી થઇ.

“ કેવો સુંદર ચેહરો ” ખોરશેદ મનસે બોલી. “ પણ કેટલો મજર, મારા લીમજીશેઠની માયા મમતા એના ચેહરા ઉપર જરા નથી. ”

તેણીએ વીચાર્યું કે હોમજીનો ચેહરો એક લુટાર સરદાર જેવો વધારે હતો, એક વાર્તાને નાયકને બરનો. હોમજીએ તેણીને જતાં જોઇ નમન કર્યું, પણ તેમ કરવા જતાં ખોરશેદની ઝલકતી કાલી અક્ષમોગાનો તુચ્છકાર તે જોઇ ભેવાને ચુક્યો નહી. બન્નેની આંખો એક મલતાંજ સાત વરસની વાત ઉપર લાયબ્રેરીમાં બનેલો પેશો બનાવ તેઓને સામટો ધાધ આવ્યો, હોમજીએ તે વેળા તેણીને સખ્તાઇથી કહ્યું હતું, “ ચાલ રસ્તો પકડ. ” પણ આજે તો ખોરશેદ પોતેજ ત્યાંથી તોરથી ચાલી જતી હતી, તેણીના જતા નાજુક આકાર ઉપર હોમજીએ નજર ડેડવી રાખી. “ માએજી તમારી પાલક ધણી ફરવાઇ ગએલી લાગેછ. ” તેને કહ્યું.

“ હટ એને મારી પાલક કરીને કાઢ દહાડો કેહેતો બોલતો ના, હોમી. ” નાનુંમાય ઠસાંમાં બોલ્યાં, “ લીમજીના વારસામાનું એતો એક થોમહું છે. ”.

“પણ હું ધારૂં કે એ તમુને કામની છે, નહીં તમે એને આપરા ખાસ ઓરડામાં આવવાની પરવાનગી નહીં આપતો.”

“એ વાંચેછે ધણું સારું. પણ હોમી દીકરા, મને તારીજ વાત કરવા દે હું ધારૂં કે તું હવે અહીંજ પગ રાખીને રહેશે. તેં દુન્યા હવે પુરતી જોધછે, મારી ઉમેદ છે કે મારા હાથ પગ બંધાય તે આગમજ તુંને પરણાવીને ઘેરીતો ખારીતો કરે.”

“સાંભલવાને તો એ બધું સૌ ઠીક લાગેછે.” હોમી હસ્યો “પણ માયજી તમારા પહોરણાઓમાં અહીં કોઈ ખાસ ધ્યાન ખેંચવાનું આવશે કે ?”

“હા મેં સીકંદરાબાદશા સોહોરાજનંગ ખડાદુરને આપણે ત્યાં પપેતીના દહાડા ગુજરવા બોલાવ્યાછે અને તેવન પોતાની બે દીકરીઓને લઈ આવતે અઠવાડીયે આપણે ત્યાં આવશે. આંચ બેહુ છોકરીઓની મેં ધણી તારીફ સાંભલીછે, કેહછે કે ધની ખુશ્સુરત છે અને ગાવા બજવામાં તો બહા કુસ્ત ગવૈયાને બાજુ બેસાડે તેવી છે, એ બેમાંથી એકબી મારી વહુ થાય તો હું ધણી ખુશી થાઉં.”

“વળી, ફરામર્જ લોડની દીકરી નવલુખી આવેછે, મારી જુની મહી પીલાંમાય પોપટની સાથે. આંચ નવલુતો એવી ઘોડેસ્વારીમાં એછી છે કે ગીએ મહીને એને મહાજલેશ્વરની ટેકડી ઉપર સ્વારીમાં પહેલું ધનામ જીતી લાધું હતું. તેંતો તે હેવાલ પેપરમાં વાંચ્યો હોસે, દીકરા ?”

“હા અને ઘોડેસ્વારીમાં ધનામ જીતનાર નવલુનું નામ વાંચી હું તો તેને પહેલાં માટીડો સમજ્યો, બાનુઓ ‘પોતાના નાજુક દરજ્જા ભૂચી જઈ મહોની હરોફાઈ કરવા નીકળે તેટલો બા મને પસંદ

નથી. પણ ઠીક થયું કે તમે ફરામરોઝ લોડને પોતાને અહીં બોલાવ્યો નથી તેના જેવા શીશીયારીખોર ટચાંકની સાથે મારી રાસ કઢી ખાંધ બેસતી નથી, વાઈ 'બીબું કાઠ ?' હોમજીએ મુઠ મરોઝતાં પુછ્યું.

"બીબું તો આંનરેબલ પેશોતનશાહ, મેં સાંભળ્યું'છ કે તે'બી બીબ થોડાકને નોતર્યા'છ ?" માએ પુછ્યું.

"હા માયજી, મારો ઉત્તર હિંદુસ્તાનની મુસાફરી વખતે મને ઠેકઠેકાણેથી લોકોએ ઉતારો આપેલો ને મારી મેનીજ કીધેલી તે મારેબી તે લોકોને નોતરવાં જોઈએ કેની ! મારા પહરોણાઓમાં એકનો હીરાજી બારીસ્ટર આવશે, છે તો સારું આદમી પણ બા જમરો કાનઝરવેટીવ ! કાનઝેસનો તો ડાહવે હાથે દોસ્ત છે, એટલે તેને આંનરેબલ પેશોતનશાહ સાથે અહીં કેમ બનશે તેની શીકરમાં હું છું."

"એ બેહુ મહસ્યો આગલબી આપણાં કાસ્ટલમાં સામટા રહી ગએલા છે." નાજંમાય બોલ્યાં. "પણ વાઈ 'બીબું કાણુ ?"

"ઐરચશાહ આમાવાલાને તેની વાઈફ, આંચ ઐરચશાહને તમે નથી એલખતાં માયજી ! એ એક જમરો બાહોશ લખનાર કેહવાયછ ને એની બૈરી આલાંમાયતો એક ખુબસુરતીનો નમુનો છે. જબરી બોલકની, હસમુખી ને ફેસ્નેબલ છે; પણ કામકાજમાંતો હારકાંનો કાઠરો. હમેંશ આયાને મોકલા બચ્યાંઓની ખબર પુછાવે, તેટલીબી પોતે દરકાર રાખે નહી. એક દહારો કોઈએ પુછ્યું આલાંમાય, તમારા ચોલકાની સીલઈનું શું આપ્યું. તો આ ફેસ્નેબલ પુટલીએ જવાબ દીધો. મારી બણે બલાં, એવાં કામમાં કાણુ માયું દુખવે, હું તો બીલ એમનું એમ ઐરચને આપું તો એવણુ બહું બણે."

“ત્યારેતો આ તારાં આગ્રાવાલાંઓ કરજમાં ડુબેલાં હશે.” નાનંભાએ તર્ક કીધી.

“વગર શકે.” હોમી હસીને બોલ્યો. “આખા આગ્રામાં સૌથી મોટી દુકાનને ખીલતો ધંધો છે; પણ પારકા કામદારો રાખી પરાએ હાથ કામ કરાવે એટલે નોકર રળેને શેઠ ખાએ એમ કદી બન્યું? એવો મામલો છે રસ્સે રૂ પારો.”

“એવાંઓને કાંય બોલાવ્યાં હોસે? વરને દીવારે કુંકાવનારી એવી છાલકી ઝોરતોને તો જાહેરમાં કોઇએ કોહુંબી નહીં આપવું જોઇયે.”

“અરે એમ બેમ કરતાં ના મમા મને ખાસ ઉતારો આપી આગ્રામાં મારી ધણીજ મેનીજ કીધીજ, સરદાર મુસાખાન અને આસર જેમસ નૅસ્ખીટને મારા માન માટે ખાણુંપર સૌ બોલાવ્યાતા.”

“હોસે, હોસે, અરે પણ ખરાર મેં તુને કહ્યું કે આપરી ફ્રેનીશી અહીંજ મારી સાંચે આવી રેહજ, એતો ના કેહતીતી પણ મેંજ બોંહસ કીધી.” નાનંભાએ ઠેક્યું.

“ઠીક કીધું, તમે જાણોજ કેની માયજી ઑનરેબલ પેશોતનશાહ જવાંનીમાંજ રંડાયાજ એટલે હવે ફ્રેની જાનું માટે ઠીક જોરો થઇ પડશે. ખાનખ્દાદુર પછી ઑનરેબલની અજમાયસ, કેમ?”

હોમીના આ એપ્ટા ઉપર નાનંભાએ હોઠ કરડીયો. “તું જાણતો નહીં હોસે હોમજી કે ખાનખ્દાદુરને પરણવામાં એને બીચારીએ ફકટ પોતાના બાપ તરફ તાબેદારી બતાવીજ, અને વરી તેમાં તારોખી વાંક હતો જોઈજ, તે એને ઉતેજણ આપ્યું પછી છોરીને આંધી ગયો.”

“હું કશુંક કરજી કે એની ખુબસુરતીએ મને થોડોવાર મેરીયો.”

હતો ખરો, " હોમજીએ ગંભીરાધથી કહ્યું. "પણ માયજી મેં નક્કી માન્યું કે એ ઓકરીથી મારો સંસાર સુખી-જવા દેવો જાણુ, તમુને સાંભલવા ગમશે નહીં. " અને હોમજી ઉઠી ગયો. તે દહાડે વાત ત્યાંજ બંધ પડી.

પણ હોમજીને પોતાના વીચારો તુરતજ ફેરવવા પડ્યા. તેને ખાણના ચોરડા તરફ ચલાવ્યું, પણ એ પેલી ચાહની ટેબલ આગલ કોણ ઉભું હતું ? કોઈ બલી રાજવંસી શાહઝાદીને જાણુ એસાડે તેવી સુંદર શુલાબ જેવી, ટટાર સીધી, એક ચાંદીના પુટલાં સમાનની મીઠી નરમ આંખોને હસ્તા રાતા લખોવાલી ! શું આંખ તે આગલા દીવસોની શીકી નાણુક ફ્રેંચી હતી ? હોમજી એપલ થંબ થઇ આ ખુબસુરતી જોતો ઉભો. અઢાર વરષની ઓકરવણ ખુબસુરતી આજે સતાવીસની જોગનવંતી સુંદરીમાં ફેરવાઇ ગઈછ ખરેખર તે આવી અ-સાધારણ સુંદરતા માટે આગલથી તૈયાર નહતો, તેણીના જુરા બાલનાં જઘ્ઘાદાર બુલંદાં નવીજ ફેશીનમાં ગોઠવાયલાં હતાં તેણીની મરોરદાર હાંસ રૂપી ગરદન ઉપરનો લંબગોલ આંખોડો માથાંબાના વગર બહુ શોભતો હતો, તેણીનો કાલો પોશાક ગોલાળી સુંવાલી ચાંમડી આગલ અજબ ફરક બતાવતો.

કટલે લાંબે વખતે આપણે " પારખ કાસ્ટલ " માં પાછાં મ-લ્યાં, ફ્રેંચી હોમજીને ચેકહેન્ડ કરતાં હસતે હલકે ખોલી છેલ્લાં તમુને યાદ છે કે આપણે " કાસ્ટલની લાયબ્રેરી જોવા ગયાં હતાં ત્યાં પે-લી કારી આંખની ઓકરી બરાબને વાંચવા બેઠીતી. "

" હા, મને તે બેસખર યાદ છે; તે નહાની ઓકરી તરફ હું બેઠાવ્યો થયોતો " હોમજી કંઈક લજવાઇને બોલ્યો. "આજે સહવારે

લીમજીની તે પાલકને મેં મારાં માએજનાં ઝોરડામાં જોઈ અને સાત વરસની વાત ઉપરનો તે બનાવ મને અચ્ચુચ્ચ યાદ આવ્યો.”

હોમજીએ ટેબલ પર ગોઠવાઈ બેસતાં ફ્રેનીના ખુસ્તુમા હાથે એક કપ ચાહની તલજ કીધી.

ખીજે દીવસે પહરોણાઓ આવનાર હતાં. મરહુમ લીમજી શે-
હના અંગત વપડાસના ઝોરડાઓ જેની બારીઓ બાગના સૌથી ઠં-
ડક આપનારા રમણ ભાગ તરફ ઉતરતી હતી તે અએવાનો ખાસ
આ. પેશોતનશાહ માટે તૈયાર થયાં.

સાંજના છ વાગે પહરોણાઓની સામગ્રી ધુસ આવી ચઢી.
નાજંમાય હવે સેહજ સાજ ફરી ફરી શકતાં હતાં એટલે હાલમાં પોતાના
ઝોરડામાં પોતાનાં ખાનદાની ઝવાહેરો સાથેનો સંગાર કરવામાં રોકા
યાં હતાં. પહરોણાઓની ગડગડ કરતાં તેમના નોકરોની ધધુખર ભા-
રે હતી. એરચશાહ આઆવાલાનો ઘોઘાટી સાહદ વીપેશ સંબલાતો,
રણુ તેવણુને પોતાનાં બાનું આલાંગાયનાં માનીતાં કુતશ્યાંની ખાસ
સંભાલની જોખમદારી મલી હતી.

“ઓમાએ ! આવાં આદમીઓ સાથે મારો કાસીસંગ કેમ જશે.
હોંજ્યા હોમીએળી એ શું પાંજરાપોલ ઉભું કીધુંછ.” નાજંમાયે મ-
નસે વીચાર્યું. “સાફ થયું કે મારે બદલ ફ્રેની છે.”

સાત વાગતે નાજંમાય ધીમેથી દ્રોઈગ રૂમમાં ગયાં, જ્યાં તે-
વણુનાં બધાં પહરોણાંઓ ભેગાં મધ્યાં હતાં પીલાંમાય પોપટ તેવણુ-
નાં અસલ સહી થતાં હતાં. તેવનું આંગ જરા માટેલું, અને જ્યાં
પોપટના જેવી ખીનસમજ બકવા કરનારી હતી, હતાં તો સારાં ખા-
નદાનનાં પણ માખાપનાં એક પુરાં હોવાથી લાડપેલાં ઉપરેલાં તે શી-

ખ્યા બધ્યાં વગરના ખુઠાં જેવાં રહી ગએલાં. તેવને પહેલાં નાજાંમા-
ય માટે જગ્યા કીધી. ફરામજીં ભોડનીં નવલુ એક ઇઝીયેરના હાથા
ઉપર બેઠી બેઠી પોતાના લોખાંડી ખુટના પગે કંઈ રાહ વગાડતી
હતી. તેણીનો દેખાવ તારના ઝાર જેવો, પણ વા વાગેનો ઉડી જાએ
તેવો નહીં ! તેણી પોહલાં હારકાંની મોટા લાંબા હાથ પગની. મદના
જેવા રાહોડ કદની અને તદન સીધી હતી. તેણીનાં દાંત લાંબા, ચ-
હેરો બરેલો, અને કંઈક સામલા રંગનો હતો પણ દેખાવ ઠીક હતો.
તેણીનો સાહદ મોટો મદ જેવો ધોલાટી અને બારી હતો. ઘોડેસ્વા-
રીમાં તેણી કાઢખી મદને બાજુ બેસાડે તેવી પોતાનાં નામ “નવલુ”
ને છાજતીજ હતી. ફેનીએ જોયું તેમ આ નવલુને કપડાં માટે તો
કસાખી ‘ ટેસ્ટ ’ જ નહતા, પોપટયા રંગની સારી સાથ ગોલાખી
બદનમાં તેણી ફેનીને મન તાખુતના વાધ સમાનની હતી.

ફેની એક મોટી આરામચેર ઉપર અરધી અલેટાઈ ઓનરેબલ
પેશોતનશાહ સાથ ધીમેથી વાત કરતી હતી, તેણીનાં હાથીદાંત જેવા
મોહક હાથોમાં નાજુક ખંખો હતો, અને તેની ધીમી વાની લેંહડી
લેતી નાજુકાઈથી અલેટાઈને બહુકદાર ઝુમર હેઠળ બેઠી હતી. આ-
ખાં દીવાનખાનામાં તેણીની ખુબસુરતી કાંઈ ઓરજ દીપતી હતી.
તેણીનું કાલી મખમલનું જેકેટ અરધું મલાં આમલથી ખુલ્લું હતું.
જેમાંથી તેણીની અલેએસ્ટર જેવી ચામડી અજળ કાનટેસ્ટ બતાવતી.

નાજાંમામને દાખલ થતાં જોઈ ઓનરેબલ પેશોતનશાહ બાજુ
ફેનીની બાજુમાંથી ઉડી અદખથી નમતા નજદીક આવ્યા. તે બહા-
દુર પેહલવાન જેવું દરાર બદન, તે યુરોપીયન જેવો ગુલાખી તંદુરસ્ત
મુખડો, તેજસ્વી આંખો, ચીવટ પાટલા હોઠ, બરેલો ટેટો, અને

મરદાનગી ભર્યા હલક જોનારને પેહલીજ નજરે ખેંચી લે તેવાં હતાં. ખીલોરી ખતીના સોનેરી ઉજસમાં પેશોતનશાહના મીઠાસભર્યા ચેહ-શના અદખવાલાં નમનનાં ઉત્તરમાં નાજાંભાયે હસીને ડોકયું કીધું. ખખર અંતર પુછાયાખાહ ઓરડાના નરમ ગાલીયા ઉપર કોઈ એકા એક હડી આવ્યું હોય તેમ વખર અવાજનાં ઉતાવલ્યાં ન્હાનાં પગ-લાંએ મીસીસ આલાંમાય ઓરચશાહ આગ્રાવાલા હસ્તે મુખડે આવી ઉભાં, તેવન માથાંથી તે પગ સુધી સુફેદ ડ્રેસમાં હતાં, ગલાં અને હાથમાં પણ સુફેદ મોતીજ, પગમાં બુટ અને મોજાંખી સુફેદ ચેહ-શની ચામરી પણ દુધ જેવી, હસતા દાંતો પણ મોતી જેવા વળી ગલાં આગલ સુફેદ ગુલછરી અને “ વાષ્ટરોઝ ” નો બટન હોલ ખોસ્વો હતો, આ ધમધોલને માંહે પોલવાલી સુંદરીને સબ્યતા ખા-તર નાજાંમાએ શેકહૅન્ડ કીધી, પણ તેવણની પાછલ ઉમેલા ઓરચ-શાહ શેક તરફ તો શેઠાણીએ સહેજ નમનનો લેંહકો કીધો, કારણ તેવન માનતાં કે બેહેકેલી બૈરી વરનીજ મુર્ખાઈથી હોય આ આગ્રા-વાલો ખરેખર પોતાની અભણ બૈરીના કલ્લાસર રહે તેવોજ અકુખરો હતો, અને વળી અંધકર્તા કેહવાવાનો ઠાલી હાંફરો ! ફાંફાજતો. !

જ્યાં આલામાય ફરતાં ત્યાં તેવનની દુધ જેવી ચામરીની વખાણ થતી, પણ ફકટ આલાંમાયની માનીતી આયા અમીનાજ જણતી કે તે માત્ર આલાખાસ્ટર ફીમના લેપકાને બ્યુટીઆર્મનાં પડ હતાં. તે-ણીનાં માથાં ઉપરનો નારીઅલ જેવો અંખોડો ખોટા બાલની શુવાડી પુરતો, આંખ તરફ જોતાં ભવાંની જડ કાલાસ ધરટબોલની કીકી રંમનારી જુકીનો ખ્યાલ આપતી ગમે તે હોય પણ સોસાઈટીમાં તો આ નજનીન સર્વેનું ધ્યાન ખેંચતી.

ત્યારજાઠ આબ્યા હૈરાજાદના સોરાજ જંગ ખ્હાદર, અને તે-
વનનાં બે બેટીઓ, દીનારઝાદીને શેહરાઝાદી. નવાબનો દેખાવ ખાલેશ
મોટી લાંબી દહાડી સાથનો, દાનાંવ ખુઝર્ગ આદમી જેવો હતો. તેવને
નવાબી સલામ સાથ નાજંમાયતો બેટ લીધી, “આપના રોશન દી-
દારથી મુજને નહાયત શાંદમાનો હાંસલ થઇ છે ! અએ તેકખ્ખત
યાનુ ” તેવને ઝુકીને આદાબ બજાવતાં કહ્યું.

દીનાર અને શહેરા, સોનામણી ચંચલ છોકરીઓ જણાતી, તે-
ણીઓએ અસલ ઓરીયન્ટલ ખ્યુટી માફક બાલના સપાટ સહેંતા
પાર્યા હતા, અને ઝનાનાની ખીખીઓ સમાન ધરેણાંથી ધ્રુમ આંગ સં-
લુગારયું હતું.

કલકતાવાલા હીરાજી બારીસ્ટર હવે છેલ્લા બાકી રહ્યા. આગલ
હોમજીએ કહ્યું હતું તેમ તેવન જબરા કૉનઝરવેટીવ હતા. તેવન સાધારણ
કદના મધ્યમ બાંધાના, મીઠા હસ્તા સ્વભાવના, બોળા અને દુલ્લા હતા,
તેવનનાં જેવા એકની સંગત આપણાં નાજંમાયતે ધણી ભાવતી લાગી.

ખાણાને વખતે સર્વે ડાઇનીંગ રૂમમાં બેગાં મહ્યાં. અલખત
ખાણું ઇંગલીશ હતું. લોડની નવલુ પાસે આગ્રાવાલા બેઠા હતા.
તેવન પોતે પોતાને મહાન લખનાર ધારતા હતા અને નવલુ જેવી
ખ્હાદર છોડી તેવનને પહેલીજ નજરે ગમી ગએલી લાગી.

“ તમે જેવાં એક કુશલ બાનુની સંગત મલવા માટે હું
મમરર છું. ” આગ્રાવાલાએ ભટાઈ શહેર કીધી. “ આંચ ટામાટા
હોબસ્ટર લેશો ? ”

“ હાજી. ” આગ્રાવાલા પોતાનું ટમ્પ્લર છલાછલ ભરતા બોલ્યા.
“ તમે કીયો વાર્ધન સૌમાં વધતો પસંદ કરોજ ? ”

“ હું દરેક જાતના વાઇન પીઉં છું. ” આ ઓકરાના ખવાસવાલી ઓકરીએ કહ્યું. “ ખીજી બાનુઓ, વાઇન નહીં પીસતી નાજુકાઇ કરેછ એ બધા ઢોંગ, પણ વાઈ આંચ સીઝનમાં પુણ્યાની ઘોડાની રેસમાં તમે જનાર છો કે ? જો આગાખાન મને પોતાના “ જોકી ” દાખલ કબુલ કરે તો હું પોતે રેસમાં ઉતરવા તૈયાર છું. ” આ પ્રમાણે નવલુગાઇ અહીં પોતાની જાત બતાવતાં હતાં, ત્યારે ટેબલ પર વળી કાંઇ ખીજીજ વાત ચાલતી.

આનરેબલ પેશોતનશાહ અને હીરાજી બારીસ્ટર વચ્ચે રાજદવારી બાબત ઉપર મતફેર ચાલતા હતા. બન્નેના વીચારો એક મેકની વીરુદ્ધ હતા, અને જાહેરમાં તેઓ હરીફ દાખલ લેખાતા, પણ બન્ને ખરા મુદ્દસ્થ હોવાથી એકમેકનાં મોંઠ ઉપર એક ખીજનાં વીચાર માટે માન બતાવતા. ફેનીની જાણે બળા કે કોનઝરવેટીવો શું ઘોળતા હતા, કે લીજરસો શું કેહતા હતા. તેથી તો આલાંમાયની સાથે બદીયાનની સ્લીવસ અને સારીની ફેશીનમાં ઉતરી હતી.

ખાનાબાદ બાનુઓ પહેલાં ઉઠીને ડ્રોઇંગ રૂમમાં ગયાં. પીલાં-માય પોપટ સાથે નાનુંમાય પોતાની અસલ વારેની વાતે લાગાં, ફેની પોતાની રાખેતાની આરામચેર ઉપર અઢેલીને નાજુકાઇથી પડી. આલાંમાય આંચ બારીએથી પેલી બારીએ ટરક ટરક નાચતાં ફરતાં, અને પેલી બે નવાખી બેહનોએ પોતાનાં વાજીંત્રપરનો કાચુ બતાવવા માંડ્યો. બન્ને નીચે ગાલીચાપર બેસી દીલરખાનાં મીઠાં વાજીંત્રમાં પોતાનો શીરીન હલક બેળી કવી ફરરોખઝાદની અને હાફેએ શીસ-ઝીની ગજલ લલકારતાં હતાં.

આ ઈલજીત હલકનો મોહક સ્વર મદોના કાનપર જતાંજ

તેઓ વધુ વાતચીત બાબત મેલી દીવાનખાનામાં પાછા ફર્યા. દીનાર અને શેઠરાની આ કુદરતી નવાજેસ ઉપર હોમજી શીદ થએલો લાગતો, પેશોતનશાહ ધણા ગંભીર જણાતા હતા. નાનખાયા પોતાના બેટાના ચહેરા ઉપરનો ફેરફાર જોઈ મુઠ્ઠામાં હસ્તાં હતાં, એ મીશાલ “ પારખ કાસ્ટલ ” માં ખુશખુશાલ દીવસો ગજરવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ચૌદમું.

જ્યારે આવી રીતે પારખ કાસ્ટલમાં સૌ ખુશ રમતમાં પોતાનો વખત કહાડતાં હતાં, ત્યારે આપણી હીરોઈન ખોરશેઠને ઝાઝી કુરસદ મલી હતી. તેણી નાનખાયાનાં બપોરનાં થોડાંક કાગળો લખતી, અને રાતના ખાણ્યાબાદ બે કલાક તેવન આગલ વાંચવા બેસતી, બાકીનો બધો વખત તેણી વીકાજી વિદ્વાનને ત્યાં પુરો કરતી.

એક સહવારે તેણી પોતાના ખુઝર્ગ માસ્ટર આગળ “ પરેઝગાર મહોમેદનોની બણવાની તસખીના નવવાનું દાણાઓની મશ્લ, અસલ અરેબીક જુઝાનમાં વાંચી સંમલાવતી હતી, તેટલાં તેણીનાં વાંચણ ઉપર ઓળો પડ્યો, અને આંખો ઉંચકી જોયછતો ઉંઘરનો બહાર એક કદાવર તનનો, સોહામણા એહરાનો યુરોપ્યન લેખાસ્માં સજ્જ થએલો પુખ્ત ઉમરનો હસ્તા દેખાવનો રોગવંતો મહસ્થ ઉભો હતો.

આ આવનાર કોઈજ નહી પણ ઓનરેબલ પેશોતનશાહ આપણાં શેઠાણી નાનખાયાના માનવંત પહોંચ્યા હતા. તેવને “ પારખ કાસ્ટલ ” માં આવી રહ્યા પછીને બીજેજ દીવસે પોતાના આ આમલા ઉસ્તાદને શોધી કહાર્યા હતા અને હાલમાં તેઓજ ત્યાં ઉંઘર

બહાર જિભા રહી આ જવાન જાતુનાં મીઠાં મુખમાંથી વાંસળી જેવા હલકે પડતા મોતીના દાણા કાનચાટે ઉંચકી લેતા હતા.

“ઓહો વીકાજી શેઠ, ત્યારે તમે તો આ મીસાલ બુઢાપામાં સુખમાં દહારા કહારોજી !” તેવને અંદર આવતાં પોતાના ઝઝણી ઊત્પત્ત કરનાર મરદાનગીબર્યા હલકે હસતાં કહ્યું. “એવણુ સાથ મારી ઓલખાણુ કરાવશો ?”

“મારી દીકરી, એવન ઓનરેબલ પેશોતનશાહ છે; અને આંય એવણુ મીસ ખોરશેઠજાનુ.” વીકાજીએ ઓલખ કરાવી.

જવાન ખોરશેઠે નમનતાધથી ડોક નમાવી. તેણી શરમાધને તદન લાલ બની ગઇ હતી. જે મહાન અદસ્થ માટે તેણી દરેક પેપરોમાં તરેહવાર સીદ્ધારસ વાંચતી હતી, તેવનની આ નજરો નજર ઓલખ માટે તેણી હરખ અને સરમથી ચુંચવાઇ ગઇ અને તેણીએ તુરત સારીની સોડ કીધી.

“હું ધમ્મુંજ કે મારી હાજરીએ તમુને હરકત કરી હશે નહી.” પેશોતનશાહ બોલ્યા.

“નહીજી, હવે તો મારો જવાનો વખત થયો.”

“નોનસન્સ ખટલાં ફમણાંથી કહાં બબેજી ?” વીકાજી છેડ્યા. “તું કેહતીતી કે શેઠાણીનેતો તારું રાતે નવ વાગ્યા સુધી કામ નથી પડવાનું બેસ, અને મને પેશોતનશાહ શેઠને બધું તારી કેળવણી માટે કહેવા દે.”

પેશોતનશાહે બેઠક સીધી.

“પેશોતનશાહ, જ્યારે હું મારા આગલા દહારાની યાદ કરુંજી, ત્યારે મને અદસોસ થયા વગર રહેતો નથી.” વીકાજી બોલ્યા.

“ તમે તો હવે રાજદારી મોટા આદમી કેહવાવોછ, અને આપણેતો કંઈમી નહી. ”

“ એરીસટોટલનું ભાષાંતર કરનાર જગજહોર થયા વગર રેહશે નહી. ” આંનરેબલ, પેલાં મેનસ્કીપ્ટ તરફ જોતાં બોલ્યા.

વીકાજીએ પેટ ભરીને પોતાના બલાપાનો કુઠો બોલ્યો, તેમના માનવંત મીત્ર તે ધ્યાન દધ સાંભલતા બેઠા.

ખોરશેઠ પોતાની ખીનઝીર આંખોએ તે દાનાવ રાજદારીનો સિંહના તોરનો ચેહરો ટીકતી બેસી રહી. તેવનની ઉમર પીસતાલીસની હતી. પણ ચાલીસ જેટલામી ભાગ્યેજ દેખાતા. આંખો ઉપર જડ ભવાં અને મોટી ભરેલી કાલી ભમર જેવી મૂછ હતી.

“ હા, ત્યારે આંચ ખોરસેદ્યાનુ-કે ? મેં મરહુમ લીમજીને મોહડે તેની પાલક માટે ધણીયાર સાંભલ્યું તું. ” તેવન બોલ્યા.

“ તમે લીમજી શેઠને પીછણુતા હતા ? ” ખોરશેઠે ઇતેજરીના જુરસા સહીત પૂછ્યું.

“ હા. હમે અંગત મીત્રો હતા. લીમજી મને એકવાર કલકટામાં મળ્યા હતા અને મેં તેવનને મારે ત્યાં વધારે દીવસ રેહવાની બોંહસ કીધી પણ પોતાને મકાને મુંઝાઇ મેળી આવેલી પોતાની પાલક બેટીમાં તેવનનો જીવ ભરાયો હોવાથી પોતાનું કામ આટોપી લઇ તેવન જલદીજ ઉપડી ગયા હતા. ”

આ સાંભલી ખોરશેઠના ગાલ ઉપર કુદરતી આંજી ઉતરી આવ્યાં. “ તેવન ધણાજ નોબલ હતા. ” તેણી ધીમેથી બબડી.

“ અને તેવનની બલાપનો બદલો તમે આવાં બેઝિમતી મોતીઓથી વાલી આપોછ, એ કેવી શીદગીરી ! ” પેશતનશાહે વ-

ખાણથી કહ્યું.

“તેવનના મરણથી હમો ખંન્ને ઉપર આક્રમ આવી પડી.” વીકાળએ અફસોસથી કહ્યું.

“જો વીકાળ માર્ટર નહી હોતો તો મારી જીંદગી તદ્દન કંગાલ થઈ પડતે.” ખોરશેદ બમડી.

“હં હં. નાજનંમાય માટે આ શબ્દો કંઈ સારું મત આપતા નથી.” ઠાવકા પેશોતનશાહે એમ કહી તેણીની તરફ ખારીકીથી જોયું એક સાદી રેસમી કાલી સારી અને સાદાં મજલોનનાં બદીયાન સાથે કોમન સ્લીપર અને સુતરાઉ મોજાં એ તેણીનો પોશાક હતો. જવાન ખાનુઓને બાવતાં એકબી ધરેણાં તેણીનાં આંગ ઉપર નહતાં. પેશોતનશાહે માન્યું કે તેણીની રોશનુ ઝમકતી ચક્ર સેતારા જેવી ચરમો એજ તેણીની તમામ ખુશસુરતી હતી.

“અને શું તમે ખરેખર અરેખીક વાંચી જાણો છો?”

“હા જી.”

“ખીજી કંઈ વધારે બાષા?”

“ફારસી, અને થોડું ફ્રેન્ચ,” તેણીએ જવાબ વાળ્યો.

“તમારી કેળવણી એજ તમારી દોલત છે તે તમે જાણો છો?”

“આત્મો, આત્મો, દોસ્ત, તમે મારી દીકરીને ધણી શરમાવો છો.

પોતાની સીફારસ સાંભલવા મારી ખોરશેદને ગમતું નથી.” વીકાળ બોલ્યા.

“હવે વખત થયો, મારે જવું જોઈશે.” અને તે જવાન ખાનુ ઉઠીને ઉભી થઈ.

“હું પણ સાથેજ આવું છું ખાનુ, જો તમને કસો વાંધો નહી

હોયતો. ” તે બહેનો મદસ્થ પોતેપણ ઉભો થયો. વીકાજને મલી તેઓ બન્ને જણ “પારખ કાસ્ટલ ” તરફ જવા નીકળ્યાં. પેશોતન-શાહે બન્ને એટલો તે ટુકો વોક લંગાવ્યો. તેવન બાગ બગીચાની લીલા અને દર્યાવનો દીલપઝીર દેખાવ જોવાને ખુરશેદ સાથે ઉભા રહ્યા અને અતે જ્યારે “કાસ્ટલ” આવી પુગ્યો, ત્યારે તેવને કંઈક બારી દીલે તેણીનો નાનુક હાથ હીઝાવી પોતાનો રસતો ફેરવ્યો.

તેજ બપોરે ચાહની ટેબલ ઉપર ખોરશેદ માટે વાત છોડવાનો પેશોતનશાહે વીચાર કીધો. ફ્રેની ટેબલની હેડ ઉપર બેઠી હતી કારણ નાનંગાય પાછાં જીછાંજી પડ્યાં હતાં. આલાંમાય આગ્રાવાલાં માથાંથી તે પગ સુધી બધું પોશાકમાં હાજર થયાં, તેવનના અડુખરા ધણી મોંહમાં સીંગાર લઈ બેસીકર બાનુઓની હાજરીમાં ધુવે ઉરાડતા ઉભા હતા. દીનાર અને શેહરા આ બીરીબાજને ખુલ્લી પીઠ કરીને ઉભાં. પીલાંમાય પોપટ નરમ નરમ “ટી કેક ” ની રક્ષાળીઓ આ-ગલ ખુરસી બેંચી બેઠાં, અને હીરાજ બારીસ્ટર તેમજ પેશોતનશાહ ટ્રાન્સવાલની સમાધાની ઉપર આવતી જતી લડાઇ માટે તકરાર કરતા ચાહ સીપ કરતા બેઠા હતા.

“તમારા બાઈની પાલક સાથે આજે સહવારે મને લંગાણથી વાત થઇ, મારા જન્મમાં મેં આવી બાહોશ અસાધારણ ચંચલાઇ-વાલી જવાન બાનુ જોઇ નથી. ”

“ તે કેમ ? ” હોમજીએ પુછ્યું.

“તેણીની ઉમર છેતો વીસની પણ એક પચાસની ઉમરના મદં જેટલું એને વાંચ્યું, એકથી અનેક ભાષાઓ જાણેછ, અને તેણી પોતે આજમલની પારસી બાનુઓમાં કેવી ખરેખરી ચઢડતી

છે તે સમજવાનો તેણીનામાં જરાળી ફાંકો નથી. ”

“પણ અરધી એક ડબલ પારકી નહીં સમજ પડે તેવી બાપા શીખે તે અસાધારણ બાહોશી કેહવાય કે ? ” આપણું કેળ-વાઈને કન થયલાં ફ્રેની બાઈએ બમરડો ગુમાવ્યો.

“એશક. ”

“ત્યારે તો એક રકુલની માર્ટરણુજ કાંચ નહીં થતી હોશે ? ” ફ્રેનીએ તુમાખ કીધો.

“માફ કરજો મીસીસ ખુરશેઠ, પણ આંચ જવાન બાનું ફકટ રકુલ માર્ટરણુજ નહીં પણ એક કોલેજની “ફેલો ” દાખલ ચાલી શકે. તેણી વીકાજ વિદ્વાનના હાથ હેઠળ તાલીમ લઈ એક વિદુશ્વી બાનું થવા પામી છે. ”

“તમે જાણુતા નહીં હશે કે એ છોકરી પેલા આગલા પ્રખ્યાત ફળુ ફેસાદ્યાની દીકરી થાયછ. ” હોમીએ કહ્યું. “જળરો કોનએસની પક્ષનો હતો. ”

“કાણુ ? ફળુ લશ્ચકરી ? પેશોતનશાહ ચોંક્યા એકવાર જેને લખનૌમાં કોનએસનો તાંબુ ધુમ્મવી માર્યો હતો તે ? યા ખુદા અને તેજ એક ખરેખરા વકતા કુશળ બાપની અસર તેની બેટીમાં ઉતરીછ. એ આગલ અમારી સાથે મુનીવરસીટીમાં હતો બધાંમાં તે હંમેશ રકોલરશીપ સાથે પાસ થતો. જળરો તાલીમબાંજ એની બાહોશી માટે હમારા પ્રોફેસરને ઘણુંજ ઉંચું મત હતું, પણ અભાગ્યાને શું સુન્યું તે એકાએક બસ મુંબઈથી ગુમજ થઈ ગયો. મેં એકવાર સાંભળ્યુંતું કે તે ઇરાન ગયો હતો, અને જ્યારે હું કેટલાંક વરષ ઉપર કાશમીરથી ફેરમાનશાહ ગયો હતો ત્યાંના બેહીસ્તુનનાં ડુગર ઉપરનાં ખીસા રોકી

હરો ઉકલાવવા હું રોકાયો હતો ત્યારે મને તે ત્યાં અચપ્પચ મલી ગયો હતો. ખસ જળરો રખડેલ ને દુન્યાફરેલ તે આદમી હતો. ત્યાર પછીથી મેં એને લગતું કાંઈખી દહારો કંઈ સાંભલ્યું નથી.

“છેલ્લાં એ અહીંની એક મીલમાં ઇજનેરનું કામ કરતો હતો.” હોમજીએ ખુલાસો આપવા માંડ્યો “એવું કહેવાતું કે એ ઇરાણીથી એક ઇરાણી બાનુને પરણી લાવ્યો હતો ખરેખર ખોરશેઢની કાઠી તીક્ષણ આંખો એક ઇરાણી માદરનીજ ગુવાહી આપે છે.”

“કેવી રીતે આંખો.” આંનરેબલ ધીમેથી બગડ્યા.

આની તરફ ટેબલ ઉપર પહોંચ્યાઓ કંઈ મુંગા નહી બેઠા હતા. તેઓ વચ્ચે વળી જુદીજ વાત ચાલતી.

“બાવા એરચશાહ તમને ખીરી પીવાની ક્યારથી ટેવ પડી?” હીરાજી ખારીસ્ટર જેવનનું પેલા અંડુસની બેઅદખીથી ઘણું પાકી આવ્યું હતું તેવને ચવઈથી પુછ્યું. એરચશાહે ખરખર હસીને હુસ્ચારી બતાવી, “અરે એતો હું ચૈદ વરખતો હતો ત્યારથી પીવુંછ.”

“અરે શું ધારીયું એવનતો જીભરાયા બલા ઇંએજને ટકર મારે તેટલી ચીરટ દહારામાં પીએછ.” આલાંમાયે પોતાના શોખતા ધણીની વડાઈ લીધી.

“પંથુ બપાવા તમે જાણોછકે સીગારમાં કોહેલાં કોખીજનાં પાતરાં વપડાયછ તે” હીરાજીએ શુદ્ધ ખોલી “જે હાર્ટને તેમજ આંખને ઘણું નુકશાન કરે છે?”

“તે તમે શા ઉપરથી કહેછ?”

હોમજીએ જોયું કે વાતપરથી નકામી તકરાર જાગશે એટલે તેને તકરારની વલણ ફેરવી અને તે દીવસ પુરો થયો.

રાત્રે ખાંણ પછીથી સર્વે પહોંચ્યાંઓ નેપની રમતપર બેઠાં પેશતનશાહ કાનસર ખ્હાર ગયા હતા. હોમજીને એ રમતમાં સેહજ પણ લેહજત નહતી તે લાયબ્રેરીમાં વાંચવાને આવી ગયો.

સેસન્સમાં વીટેલા એક મહાભારત કાયદાનો કુશર્ત્તે આગલ ચુકલો કેસ કોઈ નામ ન જણાયલા રચનાર તરફથી ખ્હાર પડ્યો હતો તેનું કામપાછલેસન ઉઠાવતે તે બેઠો હતો; ઘડીઆળમાં દસનીટકારી પડી તેટલાં દરવાજો ધીમેથી ખોલી હાથમાં બત્તી સાથ એક ઝોળો આવી તેની સામે ઉભો, કે હોમજીએ વાંચણમાંથી ચોંકીને ઉપર જોયું.

તે તો તેનાં માની કમપેનીયન હતી.

હું શેઠાણી નાજંગાય ગાટે એક ચોપડી લેવા આવીછ, હું જાણતી નહી હતી કે તમે અહીં હતા. તેણી હોમજી શેઠની ત્યાં હાજરી જોઈ ધીમે સાહજે બોલી.

“હું તમને મદદ કરું ? તે કંઈ ચોપરી છે ?” હોમજી સમ્મતાથી ઉભો થયો.

“કાકા કહાણનાં લખાણનો સંગ્રહ.” તેણી બોલી.

હોમજી ચોંક્યો, “ઓ એજ ચોપડી—” પણ તે આગલ બોલતાં અચકી ગયો. હા સાત વરસની વાત ઉપર તેજ ગંજવર પોઠો પોતાના હાથોમાં ઉપાડી બુચી ખોરશેઠ તેજ જગ્યા ઉપર વાંચવા બેઠી હતી અને ત્યારે હોમજીએ તેણીને ખખરાવી ઓરડાની ખ્હાર કઢી હતી તે વખતે ખોરસેદના ચેહરા ઉપર રીસાયલો ઠોઠરા હતો, તેણીની આંખો ગુસ્સાથી ચમકતી હતી; પણ આજે તે ઠોઠરાને જગ્યે હોઠ ઉપર નમનતાઈનો મીઠાસ હતો, આંખોમાં ગુસ્સાને બદલ વિદ્વાનો અક્ષકા હતો.

“ હું પોતે લેવસજી. ” અને તેણીએ તે બારી કેતાળ તેની અસલ જગ્યેથી ઉઠાવી લીધી. “ હું શેઠાણી નજદીક ખીજીજ ચોપડી વાંચતી હતી, પણ એવણે હાલમાં આ ચોપડીનો શોખ થઈ આવ્યો. ”

“ સાડા દશનો થઈ ગયા તોખી તમે હજી વાંચશો ? ” હોમજી, તેણીને માટે દરવાજો ખોલી આપતાં બોલ્યો.

“ હાજી, અગ્યાર વાગતાં સુધી મને વાંચવું પડશે, જો તેટલાં શેઠાણી ઉઘની ખાહેશ કરશે તો તેમ નહીંતર કદાચ ખાર થશે. ”

“ ખાર ? ” હોમજી દુખથી ચોંક્યો. તેની માતા આટલી સખ્ત આ નાજીક કુમારીકા તરફ હતી તેનોતો તેને ખ્યાલજ નહીં. “ તમે ધણાં ઠાકી જતાં હશો ? ”

“ નહીં, વાંચણ મને કદી ઠાકવતું નથી. ” અહીં તેણી પોતાનાં ટેકાવદાર સરનાં એક સેહજ નમન સાથ ત્યાંથી ચાલી જતી હતી “ સાહેબજી ” હોમજી બોલ્યો. તેણીએ પોતાની મરહુર રોસણ કાલી આંખો ઉઘડી તે જવાન તરફ એક પણ ઠેડવી મીઠા હલકે “ સાહેબજી ” કહી ત્યાંથી રૂખરદ લીધી. હોમજી તે જગ્યેજ ઠંબ થઈ ઉભો તેને પોતાના હાથોએ પોતાનું જીગર દાખ્યું, આ તેનાં દીક્રમાં થતા ઉઠાલા શાના હતા? ખરેખર ફળુ શીસાદયાની છોકરી પોતાની આંખમાં કંઈ જાડુ ધરાવતી હોવી જોઈએ.

“ મારે ખીજી વખત એની આંખ આગલ જોવું જોઈએ નહીં તે મનસે બોલ્યો. “ પણ મરીખ ખીચારી તેણી અંહી સુખી હોય એમ લાગતું નથી. ”

તે એકવાર પાછો વાંચવા બેઠો પણ હવે તે કેસની ઉડાણમાં

તેનું ભેંજી ઉતરી સ્કયું નહીં.

ખીજ સહવારે તેને પોતાના ઓરડાની ખારી નીચેથી એક ગંભીર દીલકસ સાંત અને ખુલ્લો સાહદ સંબલ્યો ખારી નજદીક જતાં તેને ખાગમાં ઓંનરેખલ પેશોતનશાહને પેલી જવાન ખોરશેઠ સાથે વાને વલગેલા જોયા.

“ઓહો, કામતો કંઈ આગલ વધેલું લાગેછ.” હોમજી ગનસે કડવાસથી બોલ્યો. તે અદેખાઈની નજરે ખંતેને ટીકતો ઉભો રહ્યો.

પેશોતનશા, ખોરશેઠ આગલ તેણીના પીતાને લગતી વાત કરતા હતા જે સાંબલવામાં તેણી અજબ લેહઝત લેતી, લીમજી શેઠનાં મરણ પછીથી કોઈએખી તેની આગલ ફળુને લગતી વાત કરી હતી નહીં; અને જ્યારે તેણી અસલ લીમજીશેઠને તે માટે પુછતી ત્યારે તે બલો પાલનહાર હમેશાં વાત ઉડાવતો.

“અને શું ખરેખર, તમે તેવનને ઓલખતા હતા ?” તેણીએ ખુશાલીથી પુછ્યું. તેવન તમારી સાથે કોલેજમાં હતા ?”

“હા, તે જવાન ધણીજ નામના મેળવતો હતો. હમારા વખતમાં તે હમારા પ્રોફેસરની મગરૂરી હતી, તેવનને ગુજરવાને કેટલાં વરષ થયાં ?” પેશોતનશાહે અજબપણે પુછ્યું.

“તેવન ગુજરી ગયા નથી.” તેણીએ ધુનતે ઇંતેજર સાહદે કહ્યું. “મેં કોઈ દાહડે તેવનનાં મરણની વાત સાંબલી નથી. તેવન જીવેછ અને દરરોજ હું “ફુવા તંદરસ્તીમાં” તેવનને ઉમરનીદરાઝી આહુંછ. જે કે તેવન ચાલી ગયા ત્યારે હું ધણી ન્હાની હતી.”

“ચાલી ગયા ?” ઓંનરેખલે અજબપણીથી પુછ્યું.

“હા, ધણીજ દુરના મુલકમાં તેવન ગયાછ. કદમ ધરાન હોશે,

પણ લીમણ શેઠ મને કોઈ દહારોળી ખુલાશો કરી કેહતા હતા નહીં. તેવને એમ ધાર્યું હોય કે મને છોડી જવા માટે હું મારા બાવાને ઘણા ઘાટકી માનસ; પણ નહીં જ્યાં સુધી કંઈ ઘણીજ મોટી આ-
ફત તેવનપર પડે નહીં ત્યાં સુધી તેવન મારેથી આટલાં વરસ દુર થાય નહીં.”

“કોઈ દહાડો તમોએ તમારા બાવાને લગતું પાછલથી સાં-
ભળ્યુંજ નથી ?”

“નહીં, મારું જ્યપણ લગભગ સ્વપના જેવું છે, આજે ધો-
બીતલાવ પાવડીવાલાની ચાહલી ઉપર સુતેલા હું ખીજે દહાડે “પા-
રખ કાસ્ટલ” માં ઉઠીછ. અને ત્યારથી હું આ મકાન છોડવા
પામી નથી.”

“તમારા બાવા તમારી સાથે સુખી દેખાતા હતા ?”

“નહીં તેવન હમેશાં મારાં માનાં મરણનો આફસોસ કરતા,
મને એકવાર તેવને કહ્યું હતું કે મારાં માએ દુખથી દબાઈને મરણ
પામ્યાં હતાં, અને દુન્યામાં મમાવાઓતું લોખંડ જેવું હૈયું હોયછ.
આ તેવણના શબ્દોએ મારાં મગજ ઉપર જળરો છાપ બેસાડ્યોછ.
કારણ આ બોલોનો જળાપો તેવન રોજ કરતા.”

“એમાં કંઈખી ભેદ લાગેછ.” પેશોતનશાહે મનસે વીચાર્યું.
“અને તમે ધારોછ કે તેવન ધરાન ગયાછ ?”

“હા મને એમજ લાગેછ.”

“પણ તમારા બાવા જીવતા હોતે તો જરૂરજ તમારી ઉપર
પ્રત લખતે ?”

“ઓ ખોદા ખાતર મને એમ ના સમજાવો કે તેવન મરી

ગયા છે કે છ'ની દીવશે તેવનને મનવાના ખ્યાલેજ હું આંશા ઉમેદ-
બર જીવુંછ. ” તે જવાન છોડીએ કાકલુદીબર્મા અવાજે કહ્યું.

“ મારી ગરીબ છોકરી, તારા આશાવંત ખુશાલીના વીચારો હું
કચરી નાખવા માંગતો નથી, પણ એમ ના ધાર કે દુન્યામાં તે
સીવાય ખીજ ખુશાલીના વીચાર નથી. તારો આ ઉમરમાં તો જીંદગી
હઝારો ઉમેદ અને હોંસની હોય, ચાલ ખેલ ત્યારે ખોરશેદ તું પો-
તાનેખી કંઈ ઉમેદનો હોતો જોઈએ. તું હમેશાં નાજાંમાયની કમપેની-
યન દાખલ રહેવાતો નહીંજ ચાલતી હોય ? ”

તે બલા ગ્રહસ્થના માયાલુ ચેહરાએ ખોરશેદ ઉપર બહુ સારી અ-
સર કરી હતી. જેમ વીકાજી માસ્ટર આગલ તેણી પોતાના વીચારો ખુદા
કરતી, તેમ તેણીએ બોળાં દીલે પોતાનાં ભવિષ્યનો સ્વપ્નનો પેશોત-
નશાહને કહી સંબલાવ્યો. એક લખનાર દાખલ નામ કહાડી તેણી
વેલાતની મીસીસ હેનરી ઉડ, કે મીસ આડન યા મારી કોરેલી જેવી
થવા માંગતી હતી. તેઓ મીસાલ કમાણી કરી સ્વતંત્ર થવા ચા-
હતી હતી.

પેશોતનશાહ આ બોળી બાળાના વીચારો, સુખી સ્વપ્નનાઓ
(આપણાં હિંદુસ્તાનમાં તો ખરેખરા સ્વપ્નના ॥) ઉપર હત્યા.

“ તમે લખાણ કરી શકો છ ? ” તેવને પુછ્યું.

“ હાજી, મેં મારી પંદર વરષની ઉમરથીજ લખાણ કરવા માં-
ડ્યાંછ અને મેં થોડીક વાર્તાઓ રચીછે. ”

મને તે માહેલી એક વાર્તા જોવા દેશો ? ”

“ બાપુશી ” ખોરશેદે કમુદ્યુ. “ તમે ધારી શકો છ કે મારાં લ-
ખાણનો હક ખરીદનાર કોઈ મહી શકશે ? ”

“ મારી ભોળી છોકરી દુન્યાનો ખરો રંગ તુંને ખખર નથી. ”
તે દાવકા સખ્સે ચલાવ્યું, “ જાનું લખનારાંઓને ઉતેજણ આપનાર
અહીંનો કોઈ ઝુઝઝ મલશે. હા, લખાણમાં કમાવાનો એમનો એક
રસ્તો છે પણ તે તું કમ્બલ કરશે ? એવા કેટલાક મોટે ઘેરના અહુ-
ખરા અંડુસો મત્રી આવશે કે જેઓ તુંને છુપી રીતે પાંચશો હજાર
આપી ચોપડી પરાતી લખ પોતાનાં નામે છપાવશે. તારા વિદ્વાન વીચારો
અને ગગજની જતી જાહોશી ખરીદી લખ તે પોતાનીમાં ખપાવશે ને એક
લેખક દાખલ તારું નામનીશાણ કોઈ જાહેરમાં જાણશેખી નહીં જો
તારું લખાણ ધણું ઉમદા હોશેતો ઝોરગી બીજા લખનારાઓ અ-
દેખાઈમાં પડશે; અને “રિવ્યુ”નું કામ તેવાઓનાંજ હાથમાં હોવાથી
તેઓ તારાં જાહેરમાં છાલ છોરાં કહારી નાંખવાને ચુકશે નહીં. ખો-
રશેઠ, મદોં કદીગી જાનુઓની હરીફાઈ યા તેઓની ચંચલાઈ પસંદ
કરતા નથી કે કમ્બલ રાખતા નથી મને એનો બહુ સારો અનુભવ છે. ”

ખોરશેઠ આ સાંભલી ઉઘાઈ ગઈ તેણીએ દાંતમાં આંગલાં ક-
રડીયાં “કેમ એ રસતો પસંદ છે ?” આંનરેબલે હસીને ચવઈ કીધી.

“ ખોદા સાહેદ છે કે એ સાંભલીને મને કમકમાટ છુટેછ.
અને શું ખરેખર પોતાનાં ભેંજનું ઉમદા ફળ કોઈકો છુપી રીતે બ-
ડેખાંઓને વેચેછ ? ”

“ મને એક જવાન જાનુ યાદ છે જેણીને આવી માંગણી એક
માતખર સખ્સે કરી હતી, પણ તેણીએ તુચ્છકારથી ના પાડી હતી.
હવે દોર જોઉં ખોરશેઠ ને મને એક તારી વાર્તા લાવી આપ, હું તે
વાંચવા માંગુછ. ”

ખોરશેઠ હસ્તે એહરેને ઉતાવલે પગલે પોતાના ઝોરડામાં દોડી,

પાંચ મીનીટમાં તે ચપલ હરણી પાછી ફરી. પોતાનો ખરો ખજાનો તે બધા ખચકાવાડ ગૃહસ્થને સપુર્ણ કરતાં તેણીનાં ગાત્રો શરમથી લાલ મારી ગયા. તે મેન્સફીપ્ટ ખુલ્લા મોતીના દાણા જેવા હરે લખાયેલું હતું.

મેં ધાર્યું તે કરતાં તમારું લખાણ “ બલકી ” છે. તેવન બોલ્યા. હું એ વાંચી રહીને મારો વીચાર જણાવીશ. ”

નારતા પછી તેવન કામનું બહાણું ખતાવી પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગયા અને ઇઝીચેર ઉપર ગોઠવાઈ તેવને મેન્સફીપ્ટ બોલ્યું. વીસેક પાણી વંચાયાં નહશે કે પેશોતનશાહ ચમકીને ખડા બેઠા.

“ આએ છોકરી એક જીનીયસ છે. તેવન બોલ્યા. શું એણીની કલમમાં તાકાત ! બાપરે ! બધી ફળુ લશ્કરીની હીમત એ છોકરીમાં ઉતરેલી લાગેછ. ”

આ વાર્તા એક પવીત્ર કુમલાં પણ સારી કેળવણીથી ફળદ્રુપ થએલાં બેંગ્લનું વખાણવાળેગ મોતેબર પરીણામ ખતાવતી હતી, તેમાં નહીં તાણી તોડીને સુદ્ધ ગુજરાતી લખવાનાં ફાંફાં મારેલાં, કે નહીં એકળી કઠણ કે કઠોર સ્પષ્ટ. તેણીની કલમ શીરીન, ફારસી શાહેરીથી ભરપુર ઇરાણી શામરોની મીસાલ ઠેકાણે ઠેકાણે ફસાહત, અને દાનાવોની સંખ્યા બંધ મશ્લથી એક ઝહવેરમાળા સમાન ઝમકતી હતી.

તેજ બપોરે વીકાજીને ઘેર જ્યારે ખોરશેઠ પેશોતનશાહને મળી, ત્યારે તેવને ખરાં દીલથી તે સુંદરીની કલમની સ્તુતી કીધી.

“ શાખાસ ખોરશેઠ તો આજતુલીક કદી બોલ્યું ન હશે કે ખાસ્સી લખનાર બાતુઓમાં તું પહેલે નંબરે છે. ”

પ્રકરણ પંદરમું.

હોમજી શેઠે તે સહવારે ખારો નજદીક ઉભા રહી તે ખતેની મુલાકાત લાંબો વખત સુધી જોયા કરી હતી પેશોતનશાહે જ્યારે વાતને દરમ્યાન ખોરશેઠનાં નાણુક ખભાં ઉપર મમતાથી પોતાનો હાથ મેલ્યો, ત્યારે જવાન હોમજીનાં જીગરમાં કંઈ અજબ ઉભરા થવા લાગ્યા પણ તે પોતાનેજ સમજી સક્યો નહીં.

ખપોરનાં ચાહ ઉપર તે દીવસે પેશોતનશાહ સૌથી મોડા આવ્યા નવલુ બે કપ તો પી ચુકી હતી અને ત્રીજું સીપ કરતી હતી. આલાંભાય ઉપરથી હેઠે સુધી ગોલાળી કપડાંમાં દીપાયમાન થઈ આવ્યાં હતાં. ખાનુઓએ ચાહ ઉપર બેસવા આગમજ પોતાની ખાસ્યત મુજબ સૌના ડ્રેસની પોતાને મનસે પરીક્ષા કરવા માંડી જેમાં આપણું ફેનીખાનુના ટીકા જખરા હતા.

“તમે આટલો વખત ક્યાં બરાધ બેઠાતા, પેશોતનશાહ ?” ફેનીએ જરા રીસાયલી અદાથી કહ્યું.

“જીંદગી કંઈ બધો વખત મોહમજાહમાંજ ગુમરવાને નથી સરખાઈ, ખાનુ,” તેવને જવાબમાં કહ્યું. “મને આજે ઘણું વાંચવાનું હતું અને તમામ ખપોરનો વખત તો મેં મારા ખુઝર્ગ મીત્ર વીકાજીને ત્યાં પાસ કરીધો.”

“કોઈ વખત એ વીકાજીને કાસ્ટલમાં કેમ નથી નોતરતા ?” ફેનીએ હોમજીને પુછ્યું. “તેવન જ્યાર ત્યાર આપણને પેશોતનશાહની કમપનીમાંથી ખાતલ કરેછ.”

“એક તેના જેવો જીનો ચોપરીમાંનો કીડો તે આપરી સો-

હવત શું પસંદ કરે. ” હોમજી બોલ્યો “ પણ હું ધાંઈ કે ત્યાં જવામાં તમને કંઈ બીજું બી ખેંચાય છે. પેશતનશાહ શેઠ, મારા ભાઈની પાલક સાથે વાત કરવામાં તમને લેહઝત મલેછ, કારણ હું બાણું કે તેણી પોતાનો કુરસદનો વખત વીકાજીને ઘેર પુરો કરે છે. ”

હોમીના આ બોલવામાં કંઈ અજબ કડવાસ સમાયલો હતો, આંનરેબલ શેઠ તે સાંભલી તદ્દન લાલ રાતા મારી ગયા.

“ આજે બપોરે તેવન ત્યાં હતાં ખરાં ” તે રાજદારી અદસ્ત બોલ્યા. “ હા, મેં કોઈ બી બાતુની વાતચીતમાં આગલ એટલો રસ મેળવ્યો નથી, મારે તમારી સાથે ખોરશેઠબાતુને લગતી લંબાણ વાત કરવી છે, હોમજી. ”

“ હું તે માટે તૈયાર છું, પણ હું ધાંઈ કે તેણીને મારાં માતાની કમપેનીયન દાખલ કરી ફર્યાદ કરવાની તો નહીં જ હશે. ”

“ આ વીચારો તો એકલપેટા કેહવાય દોસ્ત આ જવ્કન બહુલી બાતુ પોતાની ઉત્તમ જવાની અહીં ગોલામગીરીમાં પુરી કરે એ તેણીને જજારો ગેરમનશાદ છે. ”

“ શું તેણીએ તમારી આગલ ફર્યાદ કીધી ? ”

“ નહી, કદી જ નહી. તે સંતોષી બાતુનાં મોંહમાંથી ફર્યાદનો એક હર્ફ આચરાયો નથી, પણ તેણીએ મને કહ્યું કે હજુર તેણીનો પીતા મરણ પામ્યો નથી—બલકે તેણીએ પોતાના પીતાનું મરણ શાંભલ્યું નથી. ”

“ એનો બાપ પોતાની દીકરીનો જન જળતાં જ્ઞરમાંથી બચાવવા જતાં પોતાનો જન ખોડી બેઠો. તે વખતે એ છોકરી ફકટ પાંચ વરસની હતી, પણ પોતાના બાપની ગેરહાજરીથી એને રડીને

એટલું તોફાન કીધું કે મારા બાઇનું દીલ ખરી વાત કહી દેવાને વાધ્યું નહી. અને એને જમ્યું સમજી “કોઇ દહારો તારા બાવાને મનથું” કરીને વાહયા કીધી. તેવને નોકરોનેથી સખત તાકીદ આપી હતી કે તેણીની સાંમે તેના બાપની વાત કરવી નહી” હો-મજીએ ખુશાશો કીધો.

“હવે હજુરસુધી એને ખરી વાત નહી કેહવી એ ઘાટકીપ-છુંછે.” પેશતનશાહ બોલ્યા. “ગરીબ બીચારો ફળુ, મને એનો એહરો એની પોતાની દીકરીમાં કંઇક મલતો આવતો યાદ છે.”

“મને લીમજીની તીજેરીમાંથી એક દાળડો મલ્યોછ, જે ઉપર ફળુ લશ્કરીનું નામ છે. કદાચ તમુંને તે કંઇ કામનો થઇ પડતો હોય તો હું આપવા તૈયાર છું.” કાસ્ટલના માલેકે કહ્યું. “તેમાં ફ-કટ એક સખી અને થોડાંક નહી ઉકેલાય તેવી બાપામાં લખાયલાં કાગળો છે.”

“ઠીક છે હું તે ઉકેલાવશ મને તે આપજો.”

એક ગરીબ કામદાર છોકરી માટે હોમજીશેઠ અને ઑનરેબલ પેશતનશાહ વચ્ચે લંબાણથી વાત થતી સાંજલતાં ફેનીનું પાકીને પક્ષેર થઇ ગયું.

તે સાંજે જ્યારે જધા મ્યુઝીકની લહેજત આખતાં ડ્રોઇંગરૂમમાં બેગાં મલ્યાં હતાં ત્યારે પેશોતનશાહ લાયબ્રેરીમાં ગયા, ત્યાં હોમજી બીચારમાં ચુપ ચોપડી લઇને નીચી મુંડીએ બેઠો હતો.

“પ્રેલાં કાગલ્યાં બતાવશે કે દોસ્ત ?” ઑનરેબલના આ સવાલથી હોમજી ચોંકીને ઉઠ્યો, “હં, હાજી.” અને તે પોતાના મ-રફુગ બાઇની ખાનગી તીજેરી તરફ ગયો. વક્રારામાંથી એક ધાતુનો

દાખડો ખેંચી કહાડી તેને પેલા ખીજન અદસ્થના આતુર લંગાપલા હાથોમાં મેલ્યો, “ઓ આંખ કાગળ તો સહેલાઈથી વાંચી શકાશે.” તેવન કાગળ્યાંઓ જોઈ બોલ્યા, “એતો ધરાનાઓની દરી બાપા છે. જોકે ધુમારાથી એ બધાં કાલાં મારી ગયાં. હું એ મારી સાથે રાખું ? કંઈ કામસર મને કાલે પુણા જવું થશે.”

“જો સાથે રાખવા જોઈલાં અગત્યનાં તમો એને ધારતા હોવો તો જરૂર લઈ જાવો.” હોમી બોલ્યો. પેશોતનશાહે પેલા દાખરામાંથી એક સળી બહાર કાઢાડી તે એક ફેંટાવાલા ધરાની બચ્ચાની તસવીર હતી. “તદન ખોરશેઠની આંખ” તેવને અનુમાન્યું, આ અદસ્થ તેણીના ગમાવા હોવા જોઈયે. “કેવો તોરવંત દગ્ગાબયો ચેહરો.” હોમી વીચારમાં મુછ મરોડતાં બોલ્યો, “ખોરશેઠને આ ચહેરા સાથે શું નીરખત હશે ?”

“તમારા બાપની પાલકની આંખોમાં મોહટાઈની મગફળી લગુરખી પ્રકાશેછ, એક કામદાર દાખલ હવે વધુવાર બસ તેણી રેહશે નહી.” એમ બોલતાંજ પેશોતનશાહ ઉસ્કેરાયલા જેવા ઝોરડા બહાર નીકળી ગયા.

“એટલે ? એવન શું કહેવા માંગતા હશે ?” હોમજી ઉઠીને દરવાજા તરફ ધસ્યો; પણ પોતા પાછલ દરવાજો બંધ કરી લઈ આંનરેબલ પેશોતનશાહ ઉસ્કેરાયલા જેવા ચાલી ગયા.

હોમજી ગાફેલ જેવો પોતાની બેઠકમાં ડૂબી પડ્યો.

પ્રકરણ સોત્રમું.

ખોરશેઠે જે અસર ઔ. પેશોતનશાહ ઉપર કરી હતી તેની સૌથી છેલ્લી ખજર નાનંગમાયને થઇ, ફેનીથી વધારે વખત તામોશ ન થઇ શકવાથી તેણીએ નાનંગમાયના કાન સેકીયા હતા એટલે બાઈ સાહેબનો મીઝસ ગયો.

“ પેશોતનશાહ કેવા દાનાવ ને વિદ્વાન કેહવાયછ, પણ માટીઝ બધાજ એવા ! કોઈળી જવાન છોકરીની સીફારસ કરવામાં આધુ પાછું જેએજ નહી, પણ મેં સાંભળ્યું કે ગઇ રાતે દીનારઝાદીએ દીલરઝા ઉપર “ બજીયે તે દાના ખુદ ” તું ગાયણ ગાયું તે પેશોતનશાહે ખેવાર ગવરાવ્યું અને દીનારના મીઠા હલકની ઘણી તારીફ કીધી ? ”

“ હા વાત ખરી છે. ” ફેનીએ કહ્યું.

“ ત્યારે તો એ દીનાર જખરી બાએગશાલી. ” નાનંગમાય બોલ્યાં.

“ તે કેમ ? ” ફેનીએ પુછ્યું.

“ એવાય, પણ પેશોતનશાહને જે કોઈ પરણુશે તે ખરેખરી-જ ખખતાવર, દરેક આગેવાન મંડળીમાં પહેલું માન મેળવશે, અને ગવરમેંટ હાઉસમાંતો “ પ્રાઇવેટ એન્ટ્રી ” થી જશે. એ આદમીની આપણાં પારસીઓમાં જેડીજ કહાંછે ? ”

ફેનીએ એક ઠંડી હાય ગારી. “ પણ નાનંગમાય તમે પેલી એટલી ખીલારીને તમારે ત્યાંથી સદાની રખરફ આપોતો કેવું ? ”

ખોરશેઠ વગરં માઈ શું થાય ? ” નાનંગમાયને અંતે કપુલ કરવાની ફરજ પડી. “ એના જેવા મન રીજવનારા હજકે મારી આ-

ગલ વાંચે કાણુ ? ”

ત્રણ દીવસ સુધી ઑનરેબલ પેશોતનશાહ ગેરહાજર રહ્યા કે જે અરસામાં યાનુઓએ તેવનનો મીઠો મરદાનગીભર્યો અવાજ અને વિદ્વાન હાજરી ધણી ખોહી હતી. ખોરશેઠનોખી આ ત્રણ દીવસ ધણા ભારી લાગ્યા પણ ચોઠે દીવસે યાગના દરવાજા નજદીક તેણીને પેશોતનશાહ મલી ગયા. તેણીએ હસ્તે મુખડે તેવનને આવકાર આપ્યો.

“ મેં તમારું લખાણ એક અધીપતીને યતાવ્યું છે, તેને તે વાંચીને બહુ પસંદ કર્યું છે અને તે પોતે પોતાને ખરચે છાપી આપવાને કબુલ છે, નફાની વાત પાછલથી થશે. કેમ કબુલ છે ? ”

“ ઑ કેવી ખુશાલીની વાત ! તમારી કેરી મહેરબાની ! ” તેણીની રોશણ આંખો ખુશાલીથી દીપી રહી.

અહીં પેશોતનશાહે તેણીને ખરી વાતથી ઉડાવી હતી, બરમ તો એમ હતો કે તેવન પોતાને ખરચે છપાવા તે આપી આગ્યા હતા.

તે દીવસ ખોરશેઠ અસાધારણ ખુશીમાં હતી, નાજાંમાયે તે તેણીના ગોલાખી અનેલા રૂખશારા ઉપરથી નેઠ લીધું.

“ તુંને શું થયું છે, ખટલાં ? ” શેઠાણીએ પુછ્યું. “ કંઈ ધણી ઉશ્કેરાયલી લાગે છે ? ”

“ હાજી. ” તેણી એક ચોપડી લેતાં શરમાઇને બોલી. “ હું વીકાજી માસ્ટરને ત્યાંથી મોરી નીકલી, એટલે વખત થઇ જવાના ખ્યાલે હું અહીં સુધી દોડતી આવી. ”

એ વાતખી ખરીજ હતી; પણ વચ્ચે તેને પેશોતનશાહે રોકી જે ખુશ ખજાર આપી હતી તે અલગત તેણીએ ઉડાવી.

“ તું લેટ નથી થઇ ખીજ વખતે મારી હાજરીમાં આવી

ઉશ્કેરાયલી હાંફતી હુંફતી આવતી ના, તેનાં કરતાં પાંચ મીનીટ મો-
ડું થશે તે પાત્રવશે, લે ચલાવ, " આગલા જમાનાનો ફિલસુફ
" પાણે ૧૭૮ થી. "

મેગનેટીક ઉંઘની અસરમાં પડેલી એક છોડીના અદભૂત પા-
વરનું વર્ણન વાંચવામાં હાલ તરતતો ખોરશેદ પોતાની ચોપડીનો
ખ્યાલ ભૂતી ગઇ.

પ્રકરણ સતરમું.

ખોરના ખાણાં ઉપર એકવાર પાછાં " પારખ કાસ્ટલ " ના
બધાં પહોરોણાંઓ બેમાં મળ્યાં.

" તમારા વગર હમને જરા સોહવાયું નથી. " ફ્રેનીએ વાત-
ની શરૂઆત કરી.

" તેટલી તમારા સેવક ઉપર મેહરઆની. " પેશોતનશાહ હ-
સ્યા. આજે આ જવાંત સુંદરી હદખ્હાર ખુશસુરત લાગતી હતી,
તેણીએ ઘણીજ સફાઈથી પોશાક સજ્જો હતો અને કાલી મખમલ-
ની ટુકડી ખોંહેમાંથી અડધા ઉપર દેખાતા બરફ જેવા હાથોથી
તેણી સર્વેનું ધ્યાન ખેંચતી. હોમજી તે જવાન રૂપસુંદરીના
ચેનચાળા ઉપરથી મનસે વીચાર કરતો કે જો તે પોતે ફ્રે-
નીને પરણશે નહીં તો તેણી જરૂર પેશોતનશાહને જીતવાની કો-
શેષ કરવાની.

ટેંગલ ઉપર સ્વાદીષ્ટ ખાણાંને સૌ કોઇ ધનશાહ આપતું હતું.
હોર્ડની નવલુ આંખ વીચીને ચટણીને અચારનો ધાણુ કહાડતી.

આપણાં મુખે આલાંભાય પા રોટલીના દુકાની નાણુકાષ સાથ અ-
રધો ધાડવો અચારનો ખાલી કરતાં, દીનાર અને શેહરાની વચ્ચે રમુ-
જ હીરાજી બારીસ્ટર બેઠા હતા.

“નવલુ લોડ માટે શું ધાર્યું?” હીરાજીએ પુછી બેયું.

“એમના ટેસ્ટ હમારી પસંદગી પામતા નથી.” બંને બેઠ-
નોએ કહ્યું.

“કાં વાઈ?” હીરાજીએ પુછ્યું.

“જાનુઓને બરતી નાકુતથી એ બેશક ખીલકુલ જાતેલ છે.”
દીનાર બોલી,

“ખીલકુલજ ” બારીસ્ટરે ચહરાવી આપ્યું “તમે માનશો નહી
જાનુઓ, પણ નવલુઆઇતો આગલ ખીરી પીતીતી પણ જ્યારે એ
જોટલે હદ સુધી પોતાનું સ્ત્રીપણું છોડી ગઇ, ત્યારે કુદરતેજી પોતાનું
કામ કીધું, અને તે શું? એને મારીડા માફક દહાડીના બાલ લગી
નીકલ્યા, તમે બારીકીથી એની હડપચી નીચે જોશોતો દેખાશે રોજ
સાફ કરેછ, પણ જાડા ખુપરા જેવાને તેજ, કાઈની સમજવટથી નહી
સમજી પણ ખુદરતનાં પ્રાકૃતથી ઠેકાણે આવી ગઇ, અને ત્યારથી એને
ખીરી હોરવાનું છોડી દીધું.”

આ સાંભળી પેલી બંને બહેનોનાતો ડોળાજ ફાટી ગયા “યા
ખુદા” દીનાર બબડી,

“પણ હું તમને પુછું દીનારજાનુ કે એક ખીડી પીતાજ ધણી
તમને મલેતો?” હીરાજી બારીસ્ટરે હસતાં પુછ્યું.

“મારી ખાહેશ છે કે મને એક ખીડી પીતોજ ખાવીદ મલે;
કે જથી ખીડીની બદીમાં ફસેલા એક જવાનને સુધારવાની મને ટક

મલે.” આ જવાન ગુણસુંદરીના આવા ડાહપણના સ્ખંદેથી હીરાજી ઉપર બહુ સારી અસર થઇ.

“પેશોતનશાહ, મેં તમને આજે નાજંગાયની કમપેતીયન સાથે બગીચામાં ફરતા જોયા હતા.” ફેનીએ ટેબલ ઉપર મોટેથી કહ્યું. “તમારી નામાંકિત હાજરીથી તમે તે છોડીનું મગજ ફેરવીતો નહીં નાખતા હોવો?”

હોમજીએ પેશોતનશાહ તરફ ટીકી ટીકીને જોયું. “મારાબાઈની પાલક આગલ તમે પેલાં કાગડ્યાંઓ સખધી જાતો કરતા હતા?”

“નહી, હોમજીબાઈ, પણ આજે સાંજે હું તમો આગલ તે બાજે કંઈ વાત કરનાર છું.” તેવને શાંતીથી કહ્યું.

“જેવી મરજી.”

“તમે ધરાણી “દરી” બાપા જાણો છો?” ઑનરેબલે પુછ્યું.

“એક સ્ખંદખી નહી. લેટીન અને ફ્રેંચમાં દુખવેલું આ બેજું “દરી” બાપાનો એક બોલખી ધરાવતું નથી.” હોમજીએ જવાબમાં કહ્યું.

“ઠીક, ત્યારે હું તમને સમજાવશ.”

રાતના દસનો અમલ છે. હોમજી અને પેશોતનશાહ લાયબ્રેરી તરફનો રસ્તો લેતા માલમ પડે છે, છેલ્લા અદસ્થના હાથોમાં એક નહાનો પોર્ટફોલો પકડાયેલો છે, તેવને એક જતી નજદીક બેઠક લઈ પેલાં કાગડ્યાંઓ બહાર ઠહાડ્યાં.

“પેહલાં તો આ અસલ કાગડ્યાંઓ તમે તમારી પાસે સલામત રાખો, આ કાગજ પરણ્યા આગમજ ખોરશેદની મા, તે બિબ્બની મીસીસ ફરામરોજ લશ્કરીની સહી સાચનું લખાયેલું છે: અને

આ છેલ્લું કાગજ ખોરશેદનાં જન્મ પછીનું લખાયલું છે. ”

“તમે મને એ મોટે વાંચી સંભલાવશો ? ” હોમજીએ “દરી” જીવાનનાં પોતાના અજ્ઞાનપણા માટે મનસે અફસોસ કરી કહ્યું.

“ન-યમ ન-યમ” પેશોતનશાહ પેલાં કાગજ ઉપર નજર ફેરવતાં ગળુ ખંખારતા બોલ્યા. “પણ હોમજી તમને એ કાગલ્યાંઓ સાથે શું નીશાળત ! એક અદગયત્રી જાતુ પોતાના બલિષ્ઠતા ધારેલા ઉપર કાગજ લખે તે પરીચાઇ બીજાઓની નજર સામે ખુદત્રી થતી જોઇએ નહીં.”

“એકે એક શબ્દ મને ખુદત્રો જોઇશે. ” તે જવાન ઉસ્કેરાઇ જતાં બોલ્યો. “અને નહીં તો હું માનસ કે તમને “દરી” બાષા ખખારજ નથી ”

“ધીરે, ધીરે, મારા રશીક, લેવો સાંભજો. ” અને પેશોતનશાહે ગળું સાફ કરી પહેલું કાગજ ઉઘડી વાંચવા માંડ્યું.

[“અફસોસ, મારા બહાલા ફરામરોઝ, નસીમ આપણી સાંમે છે. મેં મારા જાવાને કહ્યું કે હું એક મહીનો મારાં માસીને ત્યાં રહેવા ગઇ હતી, ત્યાં જોલખાણુ પડેલા એક પારસી જવાન નામે ફરામરોઝ લશ્કરી સાથે હું મારાં માસીની પરવાનગીથી અદરામજ, પજુ બસ જાવાએ તો એ સાંભલી રણુ પાયાં, મને કેહછ કે જો હું તારી સાથે પરણુશ તો મને એવન એક દીરમખી આપનાર નથી. ઓ ફરામરોઝ તમે તમારી ગરીબાની કાંય એવડી કવડી ફર્યાદ કરોછ ? તમે જેવા કુશ્વ જવાન કંઈ સદા ગરીબીમાંજ રહી રકશે નહીં. ગમે તે થાઓ પણ હું મારાં વચનને મુસ્તકામ રેંહવશ, આવને અદવાડે હું મારાં માસીજીને ત્યાં આવશ. ખોદા હાફેઝ !

હવે પછીથી સદાની તારી પોતાની થનાર

અહતુવર. ”]

ખીજું કાગજ ધણુંજ અસરકારક હતું.

(“ઓ પીતાજી—તમે મારા ફરામર્જને જોશો તો ચાલ્યા વગર રહેશો નહીં. મેં તમારી ઉપર નામોશી આણી નથી, એક મારા જેવી મા વગરની છોકરી પોતાની માસીની મરજીથી પરણે તેમાં ખોટું શું છે ? અરે પીતાજી, મારા ધણીને હાલ કશો ધંધો નથી, શું તમે તમારાં પેટનાં બચ્ચાંને સાચા થશો નહીં ? ” (આ કાગજ “પાછું ફેરવવામાં ” આવ્યું હતું.)

ત્યાર પછીથી બે વરસનો ગાળો બતાવનાર એક છેલ્લું ધણુંજ કાકલુદીમરચું કાગજ લખાયલું હતું.

(“પીતાજી, હવે હું એક સુંદર બપ્તાવર બેટીની મા થવા પામી છું, ઓ કંઈ નહીં તો આ ફરેસ્તાઈ બાલક ખાતર હમારી ઉપર રહેમ કરો. તમારો ગંભીર દોલતમાંથી માત્ર હમુને ધરાવથી હિંદુસ્તાન જવાનો ખર્ચ આપોનો બસ છે. મુંબઈમાં મારા ફરામ કંઈની ધંધો કરી લેશે, ગમે અઠવાડીએ ૨૫ દીરમ અમારી પાસે હતા પણ એક નીરાધાર બુઝર્ગ ધરાનીની કુંગાશ્યત ઉપર દયા લાવી મારા ફરામરોએ તે બધાં નાણાં તેને આપી દીધાં, અરે આવા હાતમ દીજ જવાનને ધીક્કારવાને તમને શું સબબ હોય ? ”)

આ કાગજના જવાબમાં નીચલું એક હતું.

“ તેં જે રસતો લીધોછ તે તારી પોતાની મરજીનો છે, અને હવે ગમેતો તું જેહાનમમાં જ, એક બીખારી રવસ્તા પાસ્તી ખાતર તું મને નાતાબેદાર થયોછ તો હવે જ, તુને તેનો લાયક શિક્ષો

મહ્યોછે. તારી નવી જનમેલી દુકતી સાથ મને કશી પણ લોહીની સગાઇ હોવાનો હું ઇનકાર કરુંછ. ”

આ. અ. સો.

ફક્ત આટલીજ ટુંકી સહી હતી અને છાપ શીરાજ શેહેરનો હતો, “ લખનારની ઢપ શીખેલાં આદમી જેવી છે કે ? ” હોમ-જીએ પુછ્યું.

“ બેશક ” પેશોતનશાહ બોલ્યા. “ અને તમે હવે બેશો કે ખોરશેઠના મમાવા કોઇ ઘણા માતખર છે. ”

“ હા, આ સખીવાલા અહસ્થ તેજ પેલો કઠોરદીલ ખાપ હોવો બેધયે. ”

“અનવાજોગછે, હવે ધરાન જઈ એક પારસી, એક ઇરાની ખાનુને પરણી આવે તે કંઈ આપણામાં સાધારણ નથી. માટે વીસ ખાલીસ વરસની વાત ઉપર કયા ઇરાંણીની બેટી મુંગાઇ પરણી આવી હતી તેની શોધ કરવાને કંઈ મુશ્કેલ ખરો નહીં. ”

“ પણ તે પૈસે માતખર અને દીલે તંગ કંગાલ આદમીની બોળ કરવામાં વળ્યું શું ? ” કાસ્ટલના માલેકે વીચાર આપ્યો. “ તેને તો વળી ખોરશેઠની સગાઇ કયુલ કીધીજ નથી. ”

“ કોણ જાણે વીસ વર્ષે તેનામાં શું શું ફેરફાર થયા હોય, બે હજુર તે જીવતો હોયતો પોતાના બુઢાપામાં આવી એક સકરમન પુટલીને પોતાની નખીરી દાખલ કયુલ કરવાને તુરત ખુશી થાય. ”

“ તમે બધાને એવા તમારા જેવાજ આતુર ઈતેજાર માયાલુ ધારોછ પણ આ કોપીનું શું કરવા માંગોછ ? ”

“ માસે પાસે રાખીશ. ”

“ આજથી હું “ દરી ” ભાષા શીખવા માંડ્યો. ” તે જવાન બબડ્યો.

“ ઠીકછે ત્યારે સાહેબજી, હાલતો અગીયાર વાગી ગયા. ” અને આપણા આ રાજદવારી ગ્રહસ્થ પોર્ટફોલ્યો લઈ ઓરડો છોડી ગયા.

“ આ આદમી કંઈક પાણીમાં ફરતા જણાયછે. લોકો કહેછે કે ઓ. પેશોતનશાહ લોકોની દાંજ હેડે એટલી ધરેછે કે તેવન ગોયા લોકના ભલાં માટેજ જીવેછે; અને સંસારી ખ્યાલતો એવનને છેજ નહી. ઓ ખોદા કરીને તેમજ હોય, પણ નહી મારા માન્યામાં તે આવતું નથી. ”

મકરણ અઠારમું.

હવે હવે હોમજી શેઠ કંઈ ધણોજ ગંભીર ફરતો હતો. નાનુંમાયના મોટા બળાપા વચ્ચે તે ફ્રેનીથો આધો પાછો ફરતો, પહોંચ્યાઓને પોતપોતામાં ફેાડી લેવા દઈ તે જસ લાયબ્રેરીમાં બરાબ બેસવાનું પસંદ કરતો.

સાંહજનો દીલખુશ વખત હતો, “ પારખ કાર્ટલ ” માં તુરતનીજ બત્તી થએલી છે, આલાંમાય પોતાના સુરીલા કંઠે દીવાનખાનામાં ગાયણ ગાએ છે જે સાંભલવાને સર્વેનું મેજર મલ્યુંછે. હોમજી તેમાં જરાબી રસ લેવા વગર પોતાની લાયબ્રેરીના ઓરડામાં ચાલી ગયો. બારી નંજદીક ઉભો રહી બગીચા તરફ તે વીચારમાંજ જોતો હતો, તેટલાં તેની નજર સાંજના ઝઝકલામાં ફરતા બે આકાર

ઉપર પડી, પેલી કાલી સાડીનો લાંબો ટટાર ગુલબદન આકાર તે ખોરશેઠનો હતો, અને ખુલ્લે માથેના યુરોપ્યન ડ્રેસમાં સાથે પેશોતનશા હતા.

તે કદાવર તન સખસ વાંકેવલી લગભગ ખોરશેઠના કાનતુલીક હોઠ લપ ગયો હતો, તેનો ભારી હાથ તેણીનાં નાજુક ખભાં ઉપર હતો, ગોયા તે કંઈ કાકલુદી કર્તો હોય.

અચખુચ ખોરશેઠ જરા હઠી ગઇ, અને એકાએક પેશોતનશા હતો હાથ લપ આંખે દાખ્યો, બીજીજ પક્ષે તેણી ત્યાંથી ફરીને ઝાડીઓમાં ચાલી ગઇ.

હોમજીના ડોળા ફાટી ગયા. આ શું રંગ હતો ? તેનાં જવાન જીગરમાં અદેખાઇતો જવાલામુખી ફાટી નીકળ્યો.

“ આ છોકરીએ ખામખા આ આદમીને ઘેર્યોછ. એણી આંખ-માંની જાદુઇથી આ લડાયક સિંહ, ઘેટાં બરોબર થઇ ગયોછ, પણ હું એ વધારે વખત ચાલવા દેનાર નથી. ”

તે તુરત ખારી કુદાવી બાગમાં ઉતર્યો. દર્યાવનાં પાણીસાંતીમાં વેહતાં હતાં પવનની ધીમી લેંહકી દીલ બહેલાવનારી હતી, પણ માત્ર હોમજીનાંજ જીગરમાં ધીરજ કે સાંતી ન હતી. શા માટે તેનું દીલ શાંત ન હતું તે ઉપર વીચાર કરવાને આ મગરર શેઠીયો લ-જવાતો. તેને પોતાની નાસીપાસીનો તમામ ખાર તે જવાન છોકરી ઉપર કહાડવાનો કસદ કીધો.

“ આહ ! એજ મીસાત્તની ઓરતો દાનશ આદમીઓનો નાશ કરેછ ! ” તે બળડ્યો.

પેશોતનશાહ અંદર ચાલી ગયા, હતા પણ તેને ખોરશેઠના ના-

જુલુક આકારને એક સરોવરનાં ઝાડને અડેલી ઉભેલો જોયો. તેણીનું સર ગોચા ગમથી ઝુમાઈ ગયું હતું.

તે પોતાના સ્વભાવ ઉપર કાબુ રાખી શક્યો નહી, તેનો મગફળી ગુસ્સો તમામ ઉભરાઈ આવ્યો. તુરત તેને નજદીક જઈ કરડા અવાજે કહ્યું.

“ જાણ સાહેબ, તમે ઠીક ભાગ બજવો છો. ઑનરેબલ પેશો-તનશાહ ઉપર તમારા આ ન્હાના નાટકે ઠીક અસર કરેલી હોવી જોઈએ.” તેણી હોમજી તરફ ફરી. ઝઝકલાંમાં તે જવાનને ખોરશેઠનો એકરો મોહત જોવો શીઝો પડી ગયેલો લાગ્યો, તે લાંબી કાલી આંખોમાં સ્વચ્છ પાણી ઝંકતાં હતાં.

“ તમે શું છુપાઈને હમારી વાત સાંભળતા હતા, હોમજી શેઠ ?” તેણીએ તુચ્છકારથી પુછ્યું.

તેવું નામોશીનું શરમભરેલું કામ “ પારખ કાસ્ટલ ” ના કોઈ પણ માલેક તરફથી થએલું નોંધાયું નથી ” હોમજીએ તોરથી કહ્યું પણ હું મારી બારી આગલ ઉભો હતો લાંબી મેં તમુંને પેશોતનશાહનો હાથ લઈ આંખે દાખતાં જોયાં, અને અલખતાં જોયાં, અને અલખતાં તમારા ધાર્યા પ્રમાણેની અસર તેથી થશેજ. ”

“ખરેખર! અને કઈ જાતની અસર થએલી જોવાને હું ચાહતી હોઈશ વાં? તે કહેસો ?”

“મીસ ખોરશેઠજીનું, તમારાં જેવાં બહેલાં કેહવાતાં બાતુને સમજતો હોવીજ જોઈએ કે એક કુંવારા મદદનો હાથ લઈ આંખે દાખવો એ તેને પોતા પાસ ખેંચવા બરોબર છે. ” તમે એમ કેહવા માંગો છો કે હું, ઑનરેબલ પેશોતનશાને મારા પાસ ખેંચી મારા

ધણી કરવાને ઈનેગર છેડે ? એમ થાએછા !” તેણીએ પ્રગટ તુચ્છકારના નેણ ફેરવતાં ખુલ્લું પુછ્યું.

“ હમણાં મારી નજરે જોયલા દેખાવ ઉપરથી હું એ સીવાય બીજું શું અનુમાની શકું ?” હોમજી ગુરસાથી પોતાની મુછ ખેંચતા બોલ્યો. “આંનરેબલ પેશોતનશાહ તમારી સાથે કંઈ સગાઈનો સંબંધ ધરાવેછ કે તમે તેવન આગલ તમારા મરનાર બાપનો વાતો કીધી. કંઈ બી મેળવવાનાં હેતુ વગર હોય ? ”

“મેળવવાનો હેતુ ?” તે જવાબ બાનુ ગુરસાથી બોલી. “તમારાં માતાની રાતે અગ્યાર વાગતા તુલીક આકરી કરી, એક ગોલામ માફક રોટલી ખાઈ કોરી વગરની તદન ઓશયાલી જીંદગી ગુજારવી એ કંઈ મેળવવાનો હેતુ કહેવાય સાહેબ ?”

હોમજી પોતાના જીવનમાં અચપ્પચ ઉતપંન થએલો દુખનો ઝટકો અટકાવી શક્યો નહીં; પણ તેની મગફરી જીવીને તેવીજ રહી. તમારા બાપ જીવતા હોતે તો આજે તમારી હાલત એ કરતાં કંઈ વધારે હોતે ?”

“જો તેવન જીવતા હોતે તો ? એટલે, શું તેવન ગુજરી ગયાછ ? એમ માનવાને તમને કંઈ સબબ છે ?” આ બોલતી વેળા તેણીનો સાહદ ઠરઠર ધ્રુજતો હતો.

“જેમ બીજાં બધાં જાણે છે તેમ મને પણ ખબર છે કે બળતાં ધરમાંથી તમારો જીવ બચાવવા જતાં તેવન મરણ પામ્યા.”

“મરણ પામ્યા ! તમારા બાપએ તો” મને કહ્યું હતું કે તેવન ફરની મુશાફરીએ ગયા હતા, એ પણ હમણાં તુલીક મને ઠગાવવી

એ ઘાટકી અને ધીક્કારવા જોગ છે.” તેણી ઉશ્કેરાઈ આવીને ગમથી ગોયા તનખદન કાંપતી હતી.

“તેમાં મારા બાઈનો વાંક હતો.”

“નહી પણ જ્યારે હું મોટી થઈ ઉમરમાં આવી, અને મારા ઉમરાવ પાલનદારના કવખતનાં મરણથી મને શેઠાઈમાંથી વહીત્રામાં ગળરાવવામાં આવી, જ્યારે મારાં દુખની કોઈને દાઝ લાગવાની નહતી, ત્યારે મને કેમ નહીં સાચી વાત કહી દેવામાં આવી. વર્ષો પછી વર્ષો તુલીક એક વાહીયાત કદી ન અને તેવા સ્વપનામાં મને ગોતાં ખાતી નાખી અને જો પરવરદેગાર આ નાસીપાસી !”

તેણીની આંખોમાંની હલ્કુદાર ગમી જોતાં હોમજી દીવાના જોવો થઈ ગયો પણ પોતાનાં મન ઉપર કામુ રાખવાને તેને દીવ સાથે જગરી લડત ચલાવી, અને મોહટાઈની ગરૂશમાંજ તેને કહ્યું. “આનરેબલ પેશોતનશાહની નવી મેળવેલી દોસ્તીમાં તમે તે તમારી નાસીપાસી જલદીજ ભુલી જશો.”

“શું તમને એટલુંજ કેલવુંછ, હોમજી શેઠ ?”

“હા એટલુંજ, સીવાય કે તમારાં આવાં પાખંડ પછીથી હાથ કીધેલાં ઉંચા બખતમાટે મુઆરકબાદી.”

“તમારી આવી મહેરબાની અને માયા માટે મોટે આભાર થયો, સાહેબ, સાત વરસની વાત ઉપર લાયએરીના ઓરડામાં તમોએ તેવીજ લાયકી વાપડી હતી, અને તે વખતે તમોએ મને” ચાલ, રસ્તો પકડ “કરી કહ્યું. હવે; પણ આજે હું તે સ્પષ્ટો શાંબલવા માટે થોભનાર નથી. તમારા કેહવા આગમજ હું રસ્તો પકડશ” અને તેણી એ પોતાની કાલી આંખોમાંથી ગુસ્સાનો એક બળતો ચમકાટ તેના

ઉપર તેટલીજ જોશભરી અદાએ ફેંકી ત્યાંથી તુરતજ ચાલ મુકી.

હવે ગુસ્સો, મગરૂરી, મોટાઇ તુંડાઈ, બધું હોમજી શેઠ ઉપર-થી ઉતરી ગયું. તેને પોતાની આંખે હાથ દાખ્યા, તેનાં જવાન જી-ગરમાં મગરૂરી અને માયા માટે જળરી લડત ચાલી રહી. ઓ તે-ને હવે ચાલું કે તે જવાન જાનુની પુકે જઈ પોતાના બેઅદબ બો-લો માટે માફી ચાહે. ખોરશેઠ બોલી હતી કે તેણી વગર થોભવે દ-વે “ હવે રસ્તો પકડશે ” અને હોમજીએ વીચાર્યું કે આમ બોલ-વામાં તેણીની શું મતલબ હશે. જો હજીરખી તેણી પાછી ફરે તો હોમજી તેણીની આગળ માંડી માગવા જેટલો હલકો પડવાને તૈયાર હતો.

પ્રકરણ ઓગણીસમું.

પોતાના મોજલાં પહોંચાણાંઓ તરફ ધ્યાન આપવાને હોમજીને હવે પહાડ જેવું ભારી લાગતું. ફેણીની મીઠી વાતચીત કે પીલાંમાયની રમુજ બકવા, તેનાં કાન ઉપર હાલ તો લોહડાંનાં દહામ જેવી પડતી, ખાંણાની પાંચ મીનીટ આગમજ નાજાંમાયે પોતાના બેટાને એક નવીજ ખબર આપી.

“ તું જાણતો હતો કે પેશોતનશાહ જવાના છે હોમજી ? ”

“ નહી, શું તેવન ગયા ? ” હોમીએ અજાણેખીથી પુછ્યું.

“ હા એક કલાક થયો તેવન પુણાની ફેનમાં ઉપડી ગયાછ, મને હમણાંજ તેવન તરફથી ચીઠી મળી, કંઈ આવતી કાઉનશીલ-નાં ઇલેકશનનું કામ નીકલી આવ્યું હશે. ”

“મને કંઈ ખબર નથી.” હોમજીએ એક લાંબો છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો. “ચાલો પાપ પત્યું.” તે ધીમેથી બબડ્યો.

તે રાતે ખાણાંની ટેબલ ઉપર કાસ્ટલના માલિકનો હાલ એક ઉધરેટા જેવો હતો. પાસે બેઠેલી ફ્રેનીએ નીસાસા ઉપર નીસાસા મેળ્યા, પણ હોમજીના કાન ગોયા બેહર મારી ગયા હતા. ખાણાંબાદ તે વીચારમાં ઉભો હતો. તેટલાં તેની માના ઓરડામાંથી ઘણાજ જ્ને-સમાં ઘંટ ઠોકાયો. હોમી ઉઠ્યો, શું નાજાંમાયને એકદમ દરદનું જો-ર ઉભરી આવ્યું હતું ?

ના, બાધ સાહેબ બીમાર નહતાં, તેવનના મીઝસની લગામ હાથથી ગધ હતી.

હોમજીને જોતાંજ તેવન પુકારી ઉઠ્યાં. “ખોરશેઢ કહાંછે ?”

“હું નહીં જાણતો, શું તેવન મલતાં નથી કે તમે આટલાં ચીરડાધ ગયાંછ ?”

“તે આ આખાં ઘરમાંથી મલતી નથી. મેં એને સાહજા નવ વાગતે ગારા પાસ વાંચવા બોલાવી હતી અને આજે પહેલીજવાર તેણીએ મારા હોકમનો અનાદર કરીધોછ.”

હોમજી ગાફેલ જેવો બની ગયો.

“પણ ક-કદાચ તેણી વીકાજી માસટરને ત્યાં હોય ?”

“તેમ હોમતો આપણે તુરતજ ખાત્રી કરી લઇએ.” અને શે-ઠાણીએ પોતાની સ્પ્રીંગનો ઘંટ ઠોક્યો, નોકર આવે તે આગમજ બીજી તરફથી તેવનની ખાસ કારમારણ બચુ બીજી નવી ખબર સાથે આવીને ઉભી રહી.

“જી, હીલ્ડુ કેહછ કે તેને ખોરશેઢખાધને સાતવાગે હાથમાં એક

કોઠરો લઇને દાદરપરથી ઉતરતાં જોયાં હતાં, અને હીલ્લુએ પુછ્યું કે “કહાં જવો છ?” તો તેવને કહ્યું કે “કાસ્ટલમાંથી હું ચાલી જાઉં છ.” હીલ્લુએ ધાર્યું કે શેઠાણીએ તેવને રજા આપી હશે અને તેથી કંઈ વધારે પુછ્યું નહીં. ”

“મારાં નોકરો બધાં મુખોના પાદશાહ છે.” નાનંભાય ક્ષર્યા.
“વારું બચ્ચં જ ને કાદરને મોકલ.”

“ઓ પરવરદેગાર, તે નાવારેસ, નીરાધાર બાળા, આવા રાતને કંઈએ વખતે કહાં હોસે?” હોમજી ઠરઠરતાં જીગરે મનસે બોલતો હતો.
“માયજી હું વીકાજી કાસ્ટરને ત્યાં ખોલ કરી આવું છ.”

“તું ? તું પોતે ? પારખ કાસ્ટલના હોમજીશેઠ પોતે પોતાનાં માની કમપેનીયનની શોષમાં જવા ચાહેછ ?” શેઠાણીએ એણે કીધા.

“હા ! માયજી આપણે તેણી તરફ ઘણાંજ ઘાટકી થયાંછ, ઓ હું ખરું કહુંછ કે આપણી સખ્તીથીજ તે કાસ્ટલ છાંડી ગયછ.”

“આપણી સખ્તાઈ !” બાઈ સાહેબે ધુન્નરો કીધો. “આજ જે વરષ થયાં મારી કમપેનીયન દાખલ તેણીએ સાહેબેસોખ એક લેડીની લાઇફ ચુમ્મરીછ.”

“કમ્બલ કીધું, પણ તમે કદીજી તેણીની તરફ માયાથી વર્તયાં હતાં ? ઓ માયજી બોલો એક વિશ વર્ષની ખીલતી જવાની શું ઓરડામાં ભરાઈ ચોપડી વાંચવામાંજ સુખ સમજ શકે ? તેણીને કોઈ દીવસજી તમે કંઈ સુંદર પોશાક પેહડવા આપ્યાછ ? લીમજીના મરણ પછીથી તેણીએ દાગીનાઓ તો જોયાંજ નથી. ઓ બોદા, હું કેવો બેરેહમ, બેસમજ, કે મેં મારી આંખ હેઠળ આવી હોનપસ્તીભરી ગેરમનસાઈ ચાલવા દીધી.”

“ હોમજી, શું તારૂં ભેંજી ફરી ગયુંછ ? ” નાનંભાયે હદ ખ્હાર અજાયબીથી પુછયું.

“ નહી, પણ ખોદા સાહેદ છે કે હમણાંજ મારૂં મગરર ભેંજી ઠેકાણે આયુંછ. અરેરે આપણી સપ્તાઈથી તે કેવી આપદમાં આવી પડી હશે. આ ખેઠંગી દુન્યાના દગા ફટકાથી અજાય એક ન્હાનાં બચ્ચાં જેવાં ખાત્રેસ હૈયાંની તે સદગુણો નાવારેસ કહાં ગઈ હોશે ? આ ખોદા કરીને તે વીકાજીને ત્યાંજ હોય. ” અને શીકરથી શીકકો મારી ગએલો હોમજી, દરવાજો ઢકેલી ઉતાવળમાં માતો ચોરડો છોડી ગયો.

હવે નાનંભાયનો નજલો બજલો સૌ ઉડી ગયો, તેવને પુઠે લાગી હોમજીને ખભાંમાંથી પકડયો “ અરે થોભ હોમી, એમ શું ઘેલા કાલાડેછ, શું તું પોતે આજે નોકરનું કામ બજાવવા માંગેછ ? ”

“ હા, હું પોતે જવશ જ્યાં સુધી ખોરશેદ મલશે નહી ત્યાં સુધી મારા દીલને કરાર રેહશે નહી. આજની મારી તે બાતુ તરફની કમસમજ બેઅદબી મારા મોહતના દહાડા સુધી હું ભૂલીશ નહી. ” અને પોતાની માતો હાથ ખંખેરી નાખી ને ઉતાવલમાં ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ખ્હારની ઠંડી લેંદકીએ હોમીના તપતાં મગજની ગમીની ધુમરીને શાંત કીધી નહીં. તેની માતી સપ્તાઈ હેઠળ તેને તે નાજુક કુલને કરમાતું બેયું હતું, અને તોપણ તેને તેણીનો બચાવ ક્યો નહી. અને આજે તો તેને વળી આગળ વધી તે સદગુણી નાવારેસ છોડીને અણુધટતા સ્પ્દોએ અપમાન કર્યું હતું. તેને ઉશ્કેરાટમાં પે-શોતનશાહનો ખાર ત્રેણી ઉપર કહાર્યો હતો. હમણાં તેને કસમ

ખાધા કે જો ખોરશેદ વીકાજીને ઘેર મલશે તો તે પોતાની ટાપી ઉતારી મારી ચાલશે.

તે બુઝર્ગ ચોપડીના કીડા વીકાજીના ઓરડામાં બત્તી બળતી હતી. અને તેવન પોતાની એરીસટોટલના પોઠામાં મુકું ખોશી બેઠા હતા. હોમજીને મોઢડે ખોરશેદના શુભ થવાની ખબર સાંભળી તેવન તો ગાફેલ જોવા થઈ ગયા. તેણીએ એક સ્પંદથી તે વીષેનો તેવન આગલ કહ્યો હતો નહીં. જો કે તેણી પોતાના પાલનહારના મરણ પછી કદીથી કાસ્ટલમાં સુખમાં રહી હતી નહીં.

“ શેઠાણીનો સ્વભાવ ઘણો કરડો છે હોમજી શેઠ ગાફ કરજો હો. પણ મારી બુચી તમારે ત્યાં સુખી નહીં હતી. ખીચારો મારી અને પેશોતનશાહની હાજરીમાંજ કંઈથી ખુશાલી માનતી હતી,”

“પેશોતનશાહ એવન ઉપર ઘણું ધ્યાન આપતા હતા, કાં નહીં એમ હોય કે તેવન એની ગેરહાજરી માટે જાણુતા હોય ?” હોમજીએ સુફેદ મારી ગએલા હોઠે પુછ્યું.

વીકાજી જેવન તદત લાઈલાજ બની ગયા હતા, તેવનને હોમીના આ સવાલથી અચબુચ આશા આવી. “ખોરશેદ જો પેશોતન શાહની સંભાળ તજે હશે તો આપણને ફકર કરવાનું કારણ નથી. કારણ ખટલાંના એક બાલનેથી બચાવવા તેવન પોતાનો જીન-ખી આપે.”

હોમજીએ તે સાંભલી એક ખીજ હાય મારી.

મકરણ વીસમું.

એક રોટીખી ખરીદવાનાં સાંધણ વગર ગરીબ ખીચારી ના-
ખરેસ ખોરશેદ તે મગફરીનું ધામ છોડી ગઈ, હોમજીશેઠના છેલ્લા
સુખનોનો તેને સજડ ડંખ લાગ્યો, જે ઘરમાં તેણીએ આટલી હલ-
કાઈ સેદવી હતી તેજ ઘરના માલેક તરફની આ છેલ્લી સખ્તાઈ અને
તુંડાઈથી તેણીને ત્યાં એક પલખી વધારે કહાડવાની પહાડ જેવી
મુશ્કેલ લાગી, અને તેણીએ ત્યાં અને ત્યાંજ નક્કી કીધું કે તે કદાવર
ખુશસુરત પણ મોહટાઈની તકોગરીમાં તુંડ અનેલો ચેહરો હવે પ-
છીથી કદીખી જોવો નહી.

તેણીએ યાદ કીધું કે તેવીજ મોહટાઈનો દમામ ખતાવનાર
ચેહરો તેણીએ પોતાની વાર્તાના નાયકનો ચીતાર્યો હતો, જે પોતાના
મગજમાં રમી રહેલા ચેહરાને તેણીએ પોતાનાં ખાલેસ મનથી પુંજ્યો
હતો, તેજ ચેહરાથી તેણીએ હવે સદા સુધીનાં દુર થવાનો મનસે
પકકો નીશ્ચય કીધો.

જ્યારે હોમજી વીકાજ સાથે વાત કરતો હતો, ત્યારે તો ખોર-
શેદ 'કાસ્ટલ' થી ઘણી દુર નીકળી ગઈ હતી, જે જોડી કપડાં અને
થોડી પોતાની માનીતી ચોપડીઓ એક કાઠળામાં લઈ તેણી તે
કંઈક ભારી બોજો ઉપાડતી રસ્તે પડી હતી. તેણીએ પોતાના પીતા
સાથના અસલ મકાન ધોબીતલાવ પાછડીવાલાની આહલી તરફ જ-
વાનો વીચાર રાખ્યો હતો, અને "યથા" ના કલામ હોઠ ઉપર લઈ
આ નીરાધાર નાવારેસ બાળા રસ્તે રાહદારીઓને ધોબીતલાવનો રસ્તો
પ્રગટી આલતી હતી.

પોતાનાં ભવિષ્યનો ખ્યાલ કર્યા વગર ખોરશેઠ ઉતાવલાં ઝતુનમાં “કાસ્ટલ” છોડી આવી હતી, તેણીએ વીકાજી માર્ટર ઉપર પાછલથી લખીને ખુલાસો કરવા ધાર્યું હતું. તેણીએ મનસે માન્યું કે ધોભીતલાવ ઉપર તેના મરહુમ આપના ઘણા આગલાં ઓલખાણ વાલાંઓ મલી આવશે, જેઓમાંનું કોઈપણ ફળુ લશ્કરીની નીરાધાર છોકરી ઉપર દયા કરશે.

ગરીબ ખીયારી ! આ ઉપરથી જણાય છે કે તેણી દુન્યાના દગા ફટકાથી કેવળ અજાણ્ય એસમજ હતી.

વીકાજી તો છેક ઝેરી તરફ ઘસડાઈ ગયા હતા અને તેણીના ખ્યરખ્યાલ દાખલ આ જગમાં માત્ર પેશોતનશાહ બાકી રહ્યા હતા, પણ હાલમાં તો મદદ માંગવીથી ભારી લાગે, કારણ આજેના સાંજે ઑનરેબલ પેશોતનશાહ સી. એસ. આઈ. એ આ રખડતી છોકરીની હાથની માંગણી કીધી હતી, અને તે તેણીએ ના પાડી હતી ! ખોરશેઠને લાગ્યું કે જસ સારી ખલકતમાં તેણીનો કોઈપણ રશીક હવે રહ્યો હતો નહીં.

તેણીની મુખ્ય ઉમેદ પોતાની કલમમાં હતી, તેજ તેનો દોસ્ત અને ખજનો સર્વે હતી. અંતે ધોભીતલાવની ગડબડભરી વસ્તો આવી લાગી. કહાં મહાલક્ષ્મીનો સાંત અને એકાંત રસ્તો ! કહાં આ જીવતાં આદમીઓનો દર્યાવ ! ત્યાંની ઘોંઘાટી ગડબડથી ખટલાં ગભરાઈ ગઈ. અહીં નહીં હતા બાગ કે બગીચા, ના દર્યાવ કે નદી, ના ઠંડી લેંદકી કે નીછટ ચાંદરણી; જ્યાં નજર ફેરવે ત્યાં આદમી અને આદમીનીજ કલાબકારભરી વસ્તો, ઠેકઠેકાણે કચરાના ઢગ ! ધોભીતલાવના તલાવ આગલ આવી પોંદચતાં ખટલાં ચોંકીને ઉભી

રહી ગઈ. તેણીની બાળપણની યાદદાસ્ત એકવાર પાછી તાજી થઈ, અને ઉંઘમાં ચાલતી હોય તેમ તેણી સંતોડના તમેલા તુક્કીક ચાલી જઈ ગળી વટાવી, મારકેટને નાકે આવી ઉભી. આહ ! તેણીનાં તે કુમલાં બેંજમાં આ દેખાવ કંઈ તદ્દન નવો નહતો. લગભગ પોણાં નવનો વખત થયા આવ્યો હતો ખોરશેદ એક દુકાન આગલ થોભી ગઈ, ત્યાંથી રાઈ મર્યાનો ખુબ બેંહકાટ આવતો હતો જે ઉપરથી તેણીએ અનુમાન્યું કે તે દુકાન કોઈ અચારીયાની હોવી જોઈએ. નજદીક જતાં તેણીએ ત્યાં બે પારસી ઓરતોને ઉભેલી જોઈ. તેઓ બન્ને મા બેટી લાગતાં હતાં. માની ઉમર આસરે પીસતાલીસેકની દેખાતી, તેવન બહેણાની બરણી જેવાંને કુલ ડ્રેસમાં હતાં ! દીકરી વીસેકની ઉમરની, સારા દેખાવની, અને માતાં કદથી તદ્દન ઉત્તરી વાએ ઉડી જાય તેવી હતી. દુકાન ન્હાની અને કામ ચલાક હતી અને ત્યાં અચાર સરકો ઉપ્રાંત, ચાહ સાકર અને ખાધાની થોડીક જીનસો પણ વેચાતી હતી.

“ જી, અહીં પાંચડીવાલાની ચાહલી હતી, જેમાં ધણું વરષ ઉપર આગ લાગી હતી તે પાછી બાંધવામાં આવીછ ? ” ખોરશેદે નજદીક જતાં પુછ્યું.

“ હાસ્તો ” તુરત પેલી જવાન છોડીએ જવાબ આપ્યો. “તમે જરા આગલ ચાલસો તો જોશો કે તે ઉતી તે થાને તો વધારે મોટી બાંધીછ. ”

“ તે આગ લાગી સારું આ દુકાન અહીં હતી ? ” ખોરશેદે પુછ્યું.

“ મારી દુકાનને જી, તે એતો આજે કંઈ તીસેક વરષ થયાં

અહીં છે.” પેલી માતા ખેલી ઉઠી. “ મારી જીભરમ્મ દીકરી માણે-
કનોખી અહીંજ જનમ થએલો, એતો માએ હમુને જોઈને આંધળીજી
પસતાગીયાઓ અહીં ઉભાઈ જાએછ. મારા પાલનજી તો હંમેશના
એવાજ કેની તે એવને પોતાના હાથ નીચે રાખેલા દુકતા રસતઈને
મસાલો કેમ કરવાનો તે શીખવ્યો એટલે તે એજામનો ગોલામ
હવે હમારી સાંમે દુકાન કદારીને છડી ગીયોછ.”

“ અને તમે અહીં આટલાં વરસ સુધી રહ્યાંછ તો ફરામરોજ
લશ્કરો નામના પારસીને ઝોળખતાં હશેજી, ? ” ખોરશેઠે નરમીથી
પુછ્યું.

“ કોણ લશ્કરી ? આપરો ફળુ લશ્કરી ? ” દુકાનની અંદરથી
એક ધોંધાટી અવાજ આવ્યો, અને તે સમેતજ દુકાનના માત્રેક
પાલનજી પસતાગીયા ઉંમર ઉપર આવી ઉભા. તેવને બદીયાનની
ખોંહે ધુંટણીની ઉપર ચહરાવી દીધી હતી, અને તીખા તમતમતા
રાખના લેપરામાં તેવનનો અડધો ઉપર હાથ લપેટાઈ ગયો હતો.

“ કાંઈ મારી પોરી, તુંને લશ્કરીનું શું લાગે વલગે ? ”

“ તેવન મારા પીતાજી થતા હતા. ” તેણીએ શોકાતુર હલકે
જવાબ કર્યો.

તારા બાવા ? શું જે છોકરીને બચાવવા જતાં ફળુએ પોતા-
નો બહાદર જીવ ખોહ્યો તે ? ”

“ હા, ” ડચકાંથી ચુંગલાતાં તેણીએ કહ્યું.

“ અને પછી પેલા ખુદા શેઠે તુંને બચાવી પોતાના મેહલ-
માં લઈ જઈ તુંને પોતાની દીકરી કરી લીધી ? ”

“ હાજી, પણ તેવન ધણાં વરસ થયાં ચુકરી ગયાછ અને હું

મોટા લોકોની ચાકરી કરતાં કંટાળી ગઈછ. ”

“ હા ખરી વાત, મારો ફળુ ખી એમજ કહતોતો મોટા લોકોની ગોલામગીરીનોજ તેનેખી જખરો અભાવ હતો, પણ બલા આદ-મી ધણો હુલ્લલડ દાદાર ઓરમજ તેને ઉંચા બેઠસ આપે, અને ત્યારે તું તારાં મોટાં ઘેરથી કંટાળી ગઈછ મારો પોરી, અને તારાં બાપનાં ધોભીતલાબ્યાં દોસ્તોને મલવા આવીછ ?”

“ શું તેવનના અહીં કોઇ દોસ્તો છે ?” તેણીએ આશ્ચર્ય વચ્ચે પૂછ્યું.

“ હા ધણીખી આખું ધોભીતલાવ એની ઉપરથી મરી શીટતુંતું. મરનાર કંઈ જોવો તેવો ગરોબ ઉપર મેહરખાન હતો, ગરીબી છતાં ગરીબોનો પાલનદાર હતો. જોકે દીકરી તારું મોહકું, હા જરા ફળુ જોવો તોર લાગેછ ખરો, પણ રાતની વખત તું અહીં શું કરેછ માય ?”

“ હું મારાં ગુજરાણુ માટે કંઈ કામ શોધવા આવીછ. ”

“ કંઈ જાતનું કામ ?” પાલનજીએ અજાણેખીથી પૂછ્યું

“ હું સાં રૂં સીવી તેમજ લખાણુ કરી જાણુંછ ”

“ લખાણુ ! હા, ફળુખી ખડો લખનાર હતો. ખડેખાંઓની ઢીંગ કહાડવામાં તેનો કલમ આધુપાધું જોતીતીજ નહીં, અને બે ત્રણ વખત આપદામાં આવી પડતાં તો સેહજે બચી ગએલો. ત્યારે તું ગુજરાણુ માટે કામ કરવા માંગેછ ખુચી પણ તારો દેખાવ તો મેહલમાં શોકાઈ કરવા જોવો છે. ”

“ ત્યાં રહેવું મને ધણુંજ પહાડ જેવું ભારી લાગ્યું અને તેથી હું ત્યાંથી નીકળી આવીછ, હું દોસ્ત આસ્તાવ વગર આ મોટી ગંજવર મુંબાઇમાં એકલી પડશ પણ મારો કમાઇની રોટી હું મેળવી આવશ. ”

“હારે, તારામાંથી બધી બાપનીજ મગરો છે. આવ, આવ દીકરી, આજનો દહાડો તો તું અહીં રહે કાલે આપણે શું કરવું તેનો વીચાર કરીશું, ચાલ મોટા, માણેક, આંધળીચારીને અંદર લેવો.”

“ઓ તમારો કેવી મેહરબાની.” ખોરશેદે મ્હા મુસ્કેલીથી કહ્યું લંબાણુ ચાલ્યા પછીથી તેણી ઘણી ઠાકી ગઈ હતી એટલે ઉપકાર માની અંદર આવતાં તેણી એક લાકડાંના ટુલ ઉપર બેઠી, ચોપાસ આદમી જેટલાં ઉડાં, અને ડુંગર જેટલાં પોહળાં પીપોનો ઢગ હતો લસણ મરચાંનો બેહકાટ નાખનાં શીફરાંને ફારી નાખતો. માણેક આ નાણુક મોટે ઘેરની દેખાતી બાતુ આગલ આવી વાતે ઉતરી.

“તમે ઘણાં ઠાકી ગીયાંજ નરા જમવા આગમજ થોડું મોવડું લાઉં ?”

“નહીંજ એવી કંઈ તસદી લેતાંજ ના.” ખોરશેદે મીઠાસથી હસી આવી પરોણાગતની ચોખ્ખી ના પાડી ! પાલનજનાં ધરીયાંણી રાંધણીમાં તૈયારી કરવા ગયાં હતાં.

“મેં એકજ વખત બહારથી” પારખ કાસલ “જોયોચ, જાણે જાણે જીવતું બેહસ, મરે મને ત્યાં કોઈ જીહાદએ રાખે તોખી હું તો ત્હાંથી ખીસવાની વાત નહીં કહું”

“જ્યાં તમને કોઈ ચાહે નહીં ત્યાં તમે સુખી થઈ શકોજ કેમ કરીને ?”

ખોરશેદનો એ મુખ્ય સવાલ હતો. પણ મગરો કે મોહટા-પના ખ્યાલ વગર ઉધરેલી મરીખ ખીચારી માણેકને તે સમજવું મુશ્કેલ હતું.

“તારે તમે લીમજીશેઠના રાજમાં સુખી હતાં, અને પેલા હો-

મજીશેઠ જેવણુ એ ઘોરાની રખરનાં પૈડાંની ગારી ફટકાવતા બેસેછ, પેલા ગોરા ગોરા અંગ્રેજ જેવા ને મોટી મૂછના તેવન શું બલા નથી ? ” માણુકે સવાલો જારી રાખ્યા.

ખોરશેઠે હાલ થઈ આવેલા ચેહરાએ એક હાથ મારતાં કહ્યું, “ મહેરજાની કરીને મને તેવનને લગતું કંઈ પૂછો ના. ”

“ ચાલ માકી સતાવના, ” તેણીની માએ અંદર આવતાં કહ્યું, “ લે ચાલોય કે પાલનજી બોણું તાહરું પરેછ. ”

તેઓ જમવા બેઠાં. તીખી તીખી તીતોરી, તાજ તરેલી માછલી, પાણીનાં અચાર અને ચોખાની રોટલી, ખોરશેઠ ભૂખી હતી એટલે તેણીએ શુકાના કીધા.

પેલાં માતજરોને ત્યાંના તોર અને તકોખરી બર્થા મીષ્ટાણો કરનાં આ ખરાં જીગરથી ચાહીને આપેલું સાદું ખાણું તેણીને વધારે લાડઝતદાર લાગ્યું.

માણુકનાજ ઝોરડામાં તેણીને માટે એક ન્હાની પાટીની ધોલકી તૈયાર કરવામાં આવી હતી, તે ઉપર તેણીએ આરામ લીધો, અને ઠાકેલી હોવાથી તે નિર્દોષ નાર તુરત ઉંઘાઈ ગઇ.

“ જો માય તુંને ભરતાં સીવતાં આવરતું હોય તો વહાડ્યાના રતનમાયને ત્યાંથી ઘણું કામ આવેછ, ને એક એક કોરના સાત સાત રૂપ્યા ભરામણુ આપેછ ”

ખોરશેઠ અલગત ચાલાક હોવાથી ડોસીખાઇ દરજનના હાથ હેઠળ બધી વાતે સંપૂર્ણ થઇ હતી, તેણીએ તુરતજ તે કામ કમ્યુલ કીધું.

“ પછી મારા પાલનજી તમારી ચોપડી વરેતો વાત કરશે. ” અને એ પ્રમાણે ખોરશેઠ હાલ ભરતો તેવનને ત્યાંજ ઠરીકામ થઇ.

“ ચાલ આવ માકી, ત્યાં શું કરેછ ? ” પાલનજીએ પોતાની

દીકરીને બોલાવી. “વરી પાસેની ખરકીમા જમને ટાહેવે ઉભી ? તે જરા ખોરશેઠાઈની સોરે બેસી સારી શીખામણુ લે.”

માણુક ઓસકાતી આવી તે જવાન સુંદરીની પાસે બેઠી જોણી પોતાની એક માનીતી ચોપડી વાંચતી હતી.

“તમે શું વાંચોછજી ? ઝો ઝેતો છથેજી ચોપરી દેખું તમે કંઈ ગુજરાતી ચોપડીઓ ચોપાન્યાં વાંચોછ કે ?” માણુકે પૂછ્યું.

“હા, હું હમેશાં સારી ચોપડીઓ વાંચું છ મેં છેલ્લાં “બદગીની અસર” નામની ચોપડી વાંચીછ તે ધણીજ વિદ્વાતબરી છે, એવી પવીત્ર ચોપડીઓ વાંચવાની હું તમને ભલામણુ કરુંછ.”

“મેં તો તે હમણાંજ મોદીના સુનામાયને ત્યાંથી લાવીને વાંચવી શ્હર કીધીછ ખરેખર હાથમાંથી મુકવા નથી ગમતી.”

“હરવાઘ જાયરે તું, તેથીજ દુકાનમાં ગ્રાહક આવીને કહ્યા પારેછ તોખી તું જરા થઇને બાચા રોડાએલા હોયછ તોખી જતી નથી.” તેનાં માએ ફર્યાં. “મુવું વાંચવા લખવાતું તે કંઈ દીકરીની જાતને શોભે ?”

“જા, જા, ઘેલી” પાલનજી ચીરડાયા. “ખરકીમાં બેસીને તારી મારી નાંદા કરે તેનાં કરતાં તો મારી છોકરી પાધરું લખવા વાંચવા બેઠી હોય તો સારું.”

ખોરશેઠને તેઓ ધણું માન આપતાં. પારખ કાસ્ટલમાં ઉધરેલી એક બણેલી બાંતુને પોતાને ત્યાં રાખવા માટે માણુકતો જાણુ ઝોદધ પંઢરધ જતી હતી અને આ તરફ પેલાં ભોળાં વર બૈયર પણ થોડાં થોડાં થઇ જતાં હતાં એટલે હાલ તુરતતો ખોરશેઠે ત્યાંજ પોતાને કસીદામ અને સલામત ધારી.

પ્રકરણ એકવીસમું.

હોમજીશેઠે તારથી પેશોતનશાહ ઉપર બોરશેઠનો પત્તો પુછાવ્યો. જેના જવાબમાં ખચર મલી કે તેવન બપોરની ટ્રેનમાં પુણાથી ઉપડશે.

હોમજીનો ઉદાસ ચેહરો જોઈ ફ્રેની બહુજ મનસે કચવાતી.

“ હું નહીં ધારતીતી કે નાજનંમાયની કમપેનીયન “ પારખ કસ્ટલ ” માં કંઈ ખાસ અગત્યતા ધરાવતી હતી. ” ફ્રેની બોલી.

“ તેવન મારાં માયજીને ધણાંજ કામનાં છે. ” હોમજીએ નીચી મુંડીએ જવાબ વાલ્યો. “ તેવન જેવા મીઠા હલકે કોઈ વાંચી શકતું નથી, અને તમે જાણોછ કે વાંચણ એજ મારાં માતાનાં દુખની દવા છે. ”

“ મરે કોતકજતો, ” ફ્રેનીએ ટીચકું કીધું.

“ અરે તેણીને “ મીલટન ” કે “ શૅકસ્પીયર ” વાંચતી સાંભલવી એ વાજીંત્ર જેવું દીલખુશ હતું. એક દહાડો હું કામસર મારાં મમાના બોરડામાં જતો હતો અને ત્યારે તેણીનો મોહક હલક સાંભલી હું ઉંચર ખહાર ડંગ થઈ ઉભો. ” હોમજીએ સ્વપ્ના જેતી હાલતે બેધ્યાન બબડવા માંડ્યું.

“ ત્યારે તમે કોઈ જોશી માહારાજને કાંય નહીં તેવનના પત્તા માટે પુછી જેતા ? ” પીલાંમાય પોપટ બોલ્યાં, “ એવાંઓ તો જરૂરજ ગુમ થએલાંઓનો પત્તો આપે. ”

“ પણ હું તેવાં હંબગો માનતો નથી. ”

“ સતેભલો, હોમજીશેઠ, જે આ જવાન બાતુની તમુને અને તમારાં માતાજીને ધણીજ અગત્ય હોય તો એક “ કન્સેલ્વેયન્ટ ” ને

પુછી જોવો. હું એક જવાન ઇમેજ બાનુને ઓલખુંછ જોણી છુપું જોઇ તેમજ જાણી શકેછ. છે મરજી, તેવો રસ્તો લેવાની ?” હીરાજી ખારીસ્ટર ગંભીર થઇ બોલ્યા.

હોમજી વીચારમાં પડ્યો.

આ તરફ નાજીમાયની દુખથી કાંસતાં પડ્યાં હતાં, પણ પોતાના બેટાની બેનરી અને બેકારી તેવનથી ખમાતી નહી. હોમજી અંતે મન મક્કમ કરી નોકરોનાં કાઠરાં તરફ ગયો. તેને નજીને બોલાવી મંગાવી ખોરશીદની આગલી દાસી નજી રડતી સુજેલી આંખ અને લાલ ચણેરી નાખે ત્યાં આવી ઉભી રહી.

“તું રોકેછ કાંય, નજી ?” શેઠે મમતાથી પુછ્યું.”

“ઓ શેઠજી, બસ મારી હેબતજ નહી ભાંગતી જો ખોરશીદ બાનુએ કુવો તલાવ.”

“કુવો તલાવ !” ખોખરા અવાજે હોમજી પુકારી ઉઠ્યો એ એટલે એમ બોલવાની કાંઇ મતલબ ?” આ આફતના ખ્યાલથી તેનું ઠપકતું જીગર ગોચા બધાઇ ગયું; અને છતી ઠંડીએ તેનાં કપાલ ઉપર પરસેવાના ટીપાં ચલકી રહ્યાં. તેની અને નાજીમાયની તુડાઇમરી સખ્તાઇએ તે સકુમાર અબજાને કુવો તલાવ કરવાને સુજ પડ્યું હોયતો ! એવા ખ્યાલમાં તેની આંખે અધારાં આવી ગયાં. આનીગમ નજીનાં ડચકાં ચાલુજ હતાં.

“નજી, મને કંઈ ખોરશીદબાનુને લગતી ચીજ જોઇયેછ તેવન કંઈ હમેશ પેહડતાં વાપડતાં હોય તેવી.”

નજીએ શટલે ડાળે સેઠ બણી જોયાજ કીધું.

હોમજીએ એક “કલેરવોયન્ટ” ને ત્યાં જવાનો મનસે પકો

કસદ કીધો હતો તે જાણતો કે એક ખોલવાયલાં આદમીને લગતી કંઈ ચીજ તે છુપ્યાં જોનારનાં હાથમાં મેલી હોય તો તે તુરતજ તેની હાજરી કહી આપે અને તે માટેજ તે ખોરશેદને લગતી કંઈ ચીજની શોધમાં હતો.

તથા ખોરશેદની વપડાયલી એક કાલી સારીનો ન્હાનો ટુકડો શેઠના હુકમ પ્રમાણે લઇ આવી. તે લઇ હોમજી, હીરાજી ખારીસ્ટર કને ગયો.

“ તમે જે છુપ્યું જોનારી અદભૂત બાઇ માટે જોલતા હતા તેને મલવાનો મારો વીચાર છે, ” હોમજી સેહજ બેદરકારીથી હસવાના ઢોંગ કરી બોલ્યો. “ મને જરા તેનું ઠેકાણું કેહશો ? ”

“ હા દોસ્ત, પરેલની કોનવેન્ટની સાંમે મીસીસ મુલસીબરનાં નામનું પાટીયું ખંડારજ ગારેલું છે હું પોતે ત્યાં કોઇ દીવસ ગયો નથી, પણ મીસીસ મુલસીબરનો એક છોકરી આ છુપી સ્ક્રી ધરાવેછ તેની મેં ધણી તારીફ સાંભળીછ. ”

“ થેકયુ ” હોમજી બોલ્યો.

પ્રકરણ બાવીસમું.

ખપેારનાં પેશોતનશાહ પુણ્યાથી આવી પુખ્યા. તેવન શીક્ષા કાકેલા નખાઇ ગએલા દીસ્તા હતા. હોમજીનો તાર મલતાંજ તેવન આવતી કાઉનસીલની રાવખ્દાદુર ગણપતરાવ સાથની વૉટની હરી-દાઇ આઇતી ધડીએ છોકી પુણ્યાથી તત્કાળ નીકળી પડ્યા.

“ તેવન મેલ્યાં કે ? ” કારટલનાં દીવાનખાનામાં ધસી આવતાંજ પેશોતનશાહે પુછ્યું.

“ નડી. ” હોમજીએ જવાબ આપ્યો. “ મારી સાથે લાયબ્રેરીમાં આવો; હું તમારી આગળ ખુલાશો કરીશ. ”

“ ઓ ખોદાને ખાતર કહો જલદી કે તેણી આ મકાન કાંય મુકી ગઈ. ” લાયબ્રેરીમાં જતાંજ એક બેઠક ઉપર ટુટી પડતાં તે કદાવર તનનાં સખ્સે ગમીથી પુછ્યું. “ એનું કારણ શું ? ”

“ એનું કારણ એ કે હું ધાટકી હેવાનછું. ” હોમજી પોતાનું માથું ઝુગાવી નાખતાં બોલ્યો. “ હા, તેણીએ મને એક તેવો આજ્ઞાદ ચીતારી આપ્યોછ, હું ખસારથી એક દૈવતમંદ શેઠીયોછું અને ખાતેનમાં હીચકારો, તુંડ મગર હેવાનછું. આનરેજલ પેશોતનશાહ આ પળે હું તમારા સનમુખ ખોદાતાલાના પવીત્ર નામથી કહુંછ કે તે જવાન ખાતુને હું મારાં તનોગ્નનથી ચાહતો હતો, પણ તે મારા જુસ્સાને હું મારી મગરૂરી તબ્બે દાખી રાખતો. હું ખામખા સખ્સ દંડો અને કરડો થતો, પણ તેણીની નજરનો એકજ પલકારો મારા જીગરને તપાવી પાણી પાણી કરી નાખતો. તેણીની ખાત્રેસ ખુશશુ-રતી મનસે વખાણવા માટે હું મારાજ સાથે છેડાતો, જેમ જેમ હું તેણી તરફ દીલસે ખેંચાતો ગયો તેમ તેમ હું તેણીથી મારી મો-ટાઇની અબીમાની ખાતર દુર થવાનું કરતો. મારાં મોહટાઇની મ-ગરૂરીમાં મસ્ત થએલાં મસ્તકમાં તેણીને મીઠે ખ્યાલ થતો તેને ખંખેરી નાખવા જોડલો હું બેચકલી ઢોર બનતો. અને આ આવી મારી હાલતમાં મેં તમો બન્નેને બાગમાં વાત કરતાં જોયાં, ખોરશેદ તમારો હાથ લઈ આંખમાં દાખ્યો, અને હું તેથી ઘેલો દીવાનો બની ગયો, અને-અને-ઓ પરવરદીગાર મેં તે નીરોષ નાર ઉપર તોહમત મુક્યું કે તેણીએ તમારાં માટે છટકું માંડ્યું હતું. ”

“આવું તોહમત! આવી જોઅદખી!” સિદ્ધ જોવી બરાડ સહીત ઓનરેળવ પેસોતનશાહ ઉડીને ઉભા થયા. તેવનું જોહા જેવું બદન, ખદ્ગીથી ઠરઠર કંપતું હતું. “હોમજી પારખ, તું આટલે સુધીનો હીચકારો ઠડયો? અરે સાંભલ ઓ એસમજ જવાન, મેં પોને તેણીના હાથની તે વખતે માગણી કીધી હતી અને તેણીએ મને ના પાડી. આંખે હાથ દાખીને તેણીએ મારો પીતા તુલ્ય પ્યાર માંગ્યો હતો, અને મારા સત યકીનથી કહુંછ કે તેજ વખતથી મેં તે સુંદરીને મારી દીકરી દાખલ લેખવા મનસે પકકો કસદ કીધો.”

“તમારી માંગણી ખોરશેદે ના પાડી! મારાં માની કમપેનીયને ઓનરેળવ પેસોતનશાહ જહાદુરજી સી. એસ. આઇ. ની યાતુ થયા ના પાડ્યું!” હોમજી સ્થંભ થઇ ગયો.

“હા કારણ તેણી ખાત્રેસ નીરદોષ હૈયાંની છે.” પેસોતનશાહ જોહ્યા “તેણી પૈસા કે મોહટાઇની પરવાહ કરનાર નથી.”

હોમજી ગાફેલ જોવો ખુરસીમાં બેસી રહ્યો તેનાં જવાન જીગરમાં આંસુઓના ઉછાલા ચતા હતા. પેસોતનશાહ પોતાના સદાના ફરેસ્તાઇ ઉમરાવી જીગરે જાપના પ્યારથી તે જવાન શેડીયાનો ગમગીન ચેહરો દીકતા બેઠો.

“હોમજી, ખોરશેદે મને ના કહ્યું તેનું કારણ જાણેછ?” તેવને અંતે પુછ્યું.

“નહી.” તે જમ તેમ જોહ્યો.

“કારણ તેણીનાં બીચારમાં હું નહી પણ તું હતો.” પેસોતનશાહે સાંતી રાખતાં કહ્યું. તેણીને મેં બારીકીથી બધી રીતે તપાસીજી, તારાં નામની યાદ થતાં તેણીના ચેહરા ઉપરના ફેરફારો મેં

ખારીકીથી જોયાછ, અને તે મેં પેહલાં કેમ જાણ્યું તે તું ધારી રકશે ? ખોરશેદે એક ઘણીજ ઉમદા કેતાબ લખીછ. બહુજ બોધદાયક રસીલી, તે વાર્તાના નાયકનો ચેહરો હુબહુ તુંને મલતો આવેછ, મેં તે વાંચીછ અને જગેજગ તારાં જ્ઞાન સાધનાં ખોરશેદનાં જો-રીજીનલ વીચારોના ઇસારાએ મેં એ શોધ કીધીછ. જા, મારા બેટા, તુંને હું કત્તેદ ઇચ્છુંછ. તારાં ધન ભાગ્ય કે તું એક આવી શુભસું-દરીને મેળવે, ખાકી રૂપસુંદરી દાખલ ફેનાંઆછને તો સો સો સલામ. ખોરશેદઆનુની કમેદવારીમાં હું હાર્યો તે હું હમણાંજ તારાં પહોંચાણોને કહી સંભલાવશ, અને ત્યારથીજ તેઓ તે કેળવાયલી બાતુને ખરાખર ઓલખતાં શીખશે.”

આ અવસ્થાનું આવું હાતમ દીલ જોઇ હોમજીએ ધરી જઇ તેવનનો હાથ લઇ આંખે ચાંપ્યો. તે ઉધરતા જવાનનાં શુલાળી તંદરસ્ત રોખશારા ઉપર હર્ષ અને ઉપકારના ઉભરાથી તરતર આંજી ગળડી પડ્યાં, અને તેને તુરત મીસીસ મુલસીખરની વાત તેઓને કહી સંભલાવી. ઠડેલ પેશોતનશાહે ધ્યાન દઇ આ નવો ઠડાવ સાંભલી લઇ તેમાં પોતે સામેલ થવાને કબુલ્યું.

“ અને હવે મારા જવાન દોસ્ત, હું જરા તાજે થઇ મારા વીકાજીને મલવા જવશ; તેટલાં સાહેબજી.”

પેશોતનશાહ શાંત ગંભીર ચેહરે વીચારમાંજ વીકાજીને ત્યાં જવા નીકળ્યા, તેવને તે યુર્ગ અવસ્થાને હાથમાં એક ખુલ્લું કાગળ પકડી વીચારોમાં ઝુકતા બેઠેલા જોયા.

તે કાગળ ખોરશેદ તરફનું હતું, સરનામું અંદર ‘કશુ’ નાહતું. પણ પહોર પોસ્ટમાર્ક ધોલીતલાવનો હતો.

તે રાજદવારી નરને એકવાર પાછા પોતાને મકાને જોઈ વી-
કાજી હર્ષથી ઘેલા થઈ ગયા, જાનને વિદ્વાનોએ એકમેકને ચાંપીને
કોટી કાપી.

“ વાંચો, ભાઈ આ કાગજ વાંચો, એમાંથી તમને ખટલાંની
કંઈ ખબર મલશે. પણ એ કાગજ માત્ર આપણી બેની જાંખ મા-
ટેજ છે. અંદર સાફ લખ્યું છે કે હોમજી શેઠના એક બાલકનેથી ખ-
બર પડવા દેરી નહીં જો કે તેવન અહીં દહાડામાં દશવાર ખોરશે-
ઠની ખબર મેળવવા આવેછ.”

પેશોતનશાહે તે કાગજ વાંચ્યું જે મોતી જેવા સાફ ખુલા હ-
રોએ નીચે પ્રમાણે લખાયલું હતું.

“ મારે ખાતર દલગીર થતાના, મારા મેહરખાન બહાલા મીત્ર
અને બહા હિસ્તાદ ! મારાં સુખને ખાતર જે મને વાજખી લાગ્યું
તે મેં કાપ્યું. મારા પાલનદારનાં મરણ પછી કાસ્ટલની જાંબી
મને બહુ કડવી લાગી, તેમાં ગઈ કાલે જે બનાવ બન્યો તેથી
તો ત્યાં મારેથી વધારે વખત રેડવાય એ બનવા જોગજ નથી.

“ ખુદરત મારી ચારીએ આવી, અને મને મારા પીતાજીના
થોડાંક દોસ્તો મલી ગયાં જેઓની સાથે હું હાલ રહું છું, મારી ફ-
કર રાખશેના કારણ કલમ અને સોયથી હું મારું ગુજરાણ ચલાવી
લઈશ. ગુજરાણનું પાકું સાંધણ હાથે લાગ્યા પછીથી હું તુરતજ
તમારી પાસ આવીશ, અને તમારી સાથે વસી આપણે એકવાર પા-
છાં સુખી થઈશું, મારા બચપણના બધા મીઠા દેખાવો મારી નજર
સાંમે દેખાશે; તે બોહજો દર્શાવ, તે સુંદર બાગ બગીચા તે મીઠી
પવનની લેહડી આ બધું મારી ઉંઘમાં મારા સ્વપનાઓમાં મને

આણુ દેખાયછ.

ઑનરેબલ પેશોતનશાહને મેહરબાની કરીને કેહજે કે હું તેવનની માયા મેહરબાની માટે ઘણીજ આભારીછું: અને મારાં પહેલાં પુસ્તકનું છેવટ તેવનનાજ હાથમાં સોંપુછ.

“ખોદા તમુને સલામત રાખે મારા ખુર્જ રશીક, કદી આ જીંદગીમાં ફેરવી શકું નહી એટલા તમારા આભારમાં હું ડટાયલી છું.

“હું સુખીછું એવી ખાત્રી રાખજો, સાહેબજી.

લી. તમારી સદાની આભારી.

ખોરશેદ.

તા. ક.—“કાર્ટલમાં કોઇને પણ જણાવશો ના જે તમે મારી તરફથી સાંભળ્યુંછ, સીવાય પેશોતનશાહ.”

“ખોદાના હઝારો ઉપકાર કે તેણી કોઈ આખરદાર હાથોમાં જઇ પડીછ.” કાગજ વાંચી તેમન બોલ્યા. “ગરીબ નિરદોષ બાળક આવી દગલબાજ દુન્યામાં એકલું પડવાનું કેવું જોખમભર્યું છે તેનો એણીને ખ્યાલખી હતો?”

બપોરનાં કામનું ખહાણું બતાવી ભાડેની ગાડી કરી પેશોતનશાહ કાર્ટલમાંથી એકલા ખહાર નીકળી પડ્યા, અને ઘોબીતલાવ તરફ હંકરાવ્યું.

ફરામજી કાવરજી ઇન્સ્ટ્રીટયુટ આગલ તેવન ઉતરી પડ્યા અને પછી પગે ચાલી મોહલાઓ પછી મોહલાઓ વટાવવા માંડ્યા, પણ ઘોબીતલાવની વસ્તી અને ગીચ મોહલા એવા કે ચોક્કસ ઠેકાણાં વગર કોઇનોખી પતો મેળવે એ કેળવ મુશ્કેલ હતું. તેમને લાંબો વખત શુધી ખોરશેદની શોધ આણુ રાખી પણ નસીબ તેવણની સામે

હતું. તેજ ચોક્કસ મોહલો અને તેજ દુકાનવાલું મકાન તેવનની ન-
જરેથી છટકી ગયું અને પોતાની શોધતું ફળ મેળવ્યા વગર, તેવન
ખાલી હાથે અને ગમગીન જીગરે ઘર પાછા ફર્યા. પોલીસના હાથ-
માં આ કામ સોંપવાનું તેવનનું દીલ થતું નહીં.

“ પારખ કાસ્ટલ ” માં આવી ચઢતાં તેવને હોમજીને આતુર
એહેરે સીલડી ઉપર ઉભેલો જોયો.

“ ઓ ચાલશોકેજી ? ”

“ હા ચાલો. ” તેઓ બંન્નેએ ગાડીમાં બેસી પરેલ તરફ હં-
કરાવ્યું; પેશોતનશાહે આ બે કલાક ક્યાં ગુમાવ્યા હતા, તે જાણે
હોમજીને કશું કહ્યું નહીં.

પ્રકરણ તેવીસમું.

મીસીસ મુલસીયરને મકાને હોમજીની ફાયટન જમ ઉભી. ખ્હા-
રથીજ પુછાવતાં ખજર મલી કે બંન્ને મા દીકરી અંદર હતાં, અને
તેઓની મુલાકાતનો પણ તેજ વખત હતો.

તે બંન્ને ગ્રહસ્થો ઉતરી અંદરના ઓરડામાં જમ બેઠા, જ્યાં
તેઓને પાંચ મીનીટ થોભવું પડ્યું. ઇતેજર હોમજીને તે વખત પ-
ચાસ કલાક જેવો બારી લાગ્યો. અંતે દરવાજે ખુલ્યો અને અંદર
બે જાનુઓ દાખલ થઇ. પેહલી ઓરડા અંદર ઉમરની સાદ કાલા
પેહરવાસની ન્હાનાં કદની અને ઠાવકા દેખાવની હતી; જ્યારે બીજી
એક પાતલી નાનુક અતી ઘણા શીક્ષા એહરાની ખુબસુરત અને ઘો-
વાયલી ગાફેલ આંખોની જવાન છોકરી હતી. તેણીની આંખો આ અને

પેલી જાંને દુન્યા તરફ જોતી હોય તેવી હવાઇ હતી. જો મહાઆત્માઓ અને હવાઇ આકારો આ છોડી સાથ સંદેશો ચલાવતા હોય તો કશો શક નહી કારણ તેણી આ દુન્યાને ખરતી હતીજ નહી.

હોમજીએ પોતે પોતાની ઓલખ આપી, અને પછી પેશાત-નશાહને ઓલખાવ્યા. આવા નામાંકિત માતખરોને પોતાને ત્યાં જોઈ મીસીસ મુલ્લસીજર છલકાઈ ગએલાં લાગતાં, પણ પેલી કલેરવૉયન્ટ છોડીના રૂપાલા એકરા ઉપર આથી કરીંગી અસર જણાઈ નહી.

“આવો સાહેબો, શું તમે મારી ઓસેલડાને પાવર જાણવા આવ્યાછ?” મીસીસ મુલ્લસીજર બોલ્યાં.

“હા, શું એ જવાન જાનુનું નામ ઓસેલડા છે?”

“હા, એને સ્પીરીટ (હવાઇ આકારો) એ એ નામ આપ્યુંછ.”

“તમે શું લાંબો વખત થયાં મહાઆત્માઓ સાથ સંદેશો ચલાવોછ?” હોમજીએ પુછ્યું.

આ સવાલથી પેલી જવાન છોડીનું તનખદન ધુજવા લાગ્યું.

“સાહેબો તમારાં કામને લગતાજ સવાલો પુછો. બોલો તમને શું પુછવું છે?” પેલી મોટી સ્ત્રી વચ્ચે પડી.

“એક બાઈ જેવન મને ઘણાંજ પ્રીય છે, તેવનનો પત્નો હું મેળવવા માંગુંછ,” આપણા જવાને કહ્યું.

“ઠીક. એ જાતના સવાલોનો જવાબ તમને મલશે. આવો આ ટેબલ ચોપાસ બેસો, મી. પારેખ, તમે મારી ઓસેલડાને જમણે હાથે બેસો.” ત્યાર બાદ તેણીએ બે સ્લેટ લાવી બીજાંવેલે સ્પંજો તે તેઓની સાંમે નુછી સાફ કીધી અને એક મેદા પેનવો દાખડો કઢાડ્યો..

“ શું હવાઈ આકારો આ પેનથી સ્લેટ ઉપર લખશે ? ”

“ હા. ”

“ ત્યારે હું જોકે પેન ઉપર માર્ક કરું તેજ પેને લખાશે ? ”

“ હા, તમારી ખાત્રી કરવી હોય તો તેમ કરો. ”

પેશોતનશાહે એક પેન લઈ તે ઉપર P અક્ષર પોતાની ચાકુથી કાઢ્યો. ગ્રીસેલડાએ ચાર ખુરસી ટેબલની ગોળાકારે ગોઠવી, અને પેલી બન્ને સ્લેટો એકમેક ઉપર મુકી તેની ફ્રેમની વચ્ચે પેલી મા-ફંવાલી પેન ખોસી. ત્યારબાદ તેઓ ચારે જણુ ગોળ ફરતાં બેઠાં. ગ્રીસેલડાએ પોતાનો ડાહવો હાથ હોમજીને પકડવા આખ્યો, જ્યારે જમણો હાથ સ્લેટની તળ્યે મુકી પોતાનો શીક્ષો દુબલો અંગુથો સ્લેટ ઉપર કહાડ્યો. ચારે જણુ એકમેકના હાથ ધરી બેઠાં હતાં. ગ્રીસેલડાએ હવે હોમજીને કંઈ સવાલ કરવા કહ્યું. તે જવાને બેશક પોતાનાં દીલમાં રમી રહેલી વાત પુછી.

થોડા વખતે પેલી કલેરવોયન્ટ બાનુએ હોમજી અને પેશોતન-શાહની જગ્યા હેરફેર કરાવી, જે પ્રમાણે હવે ગ્રીસેલડાનો હાથ ધરી પેશોતનશાહ બેઠા.

“ એનું કારણ શું ? ” હોમજીએ પુછ્યું.

જવાબમાં પેલી સ્લેટ ઉપર કંઈ મોટા હર્ફે લખાતું હોય તેમ જણાયું અને નીચલા હર્ફે સ્લેટના કાલા પથર ઉપર પ્રદીપ્ત થયા.

“ બળવંત બેંગ આ તેમજ પેલી બન્ને જેહાંનમાં પુંજાયછે. ”

ગ્રીસેલડાના હાથે એવી રીતની રોકાનમાં હતા કે તેણીથી લખાઈ શકાયજ નહીં. તે મા દીકરીના કેહવા મુજબ આ તો હવાઈ જવાબ હતો. અલગત પેશોતનશાહને તે બધા માન આપનાર

શબ્દો હતા.

“ હવે સ્લેટના એજ ભાગ ઉપર તમારો સવાલ લખો.” શ્રીસેલગ્રાએ હોમજીને કહ્યું.

ત્યારબાદ તેણીનાં ફરમાનથી તેઓ બધાં ઉઠીને ઉભાં થયાં. એકાએક સ્લેટ ઉપર ત્રણ ઠોકા પડ્યા આતું બતાવવા કે જવાબ મળી ચુક્યો હતો. હોમજીએ બલતી ઇતેબરીની ઉતાવલમાં સ્લેટ ફેરવી નાખી, તે હવાઇ સંદેશો એક ખુણામાં લખાયેલો હતો અને તે નીચલા શબ્દો ધરાવતો હતો.

“ દર્યાવમાં તેણી માટે શોધ કરો.”

તમ્મર ખાઇ હોમજી પોતાની બેઠક ઉપર ફરસદ પડ્યો. નજીની કુવો તલાવ કરવાની ફકર શું અને ત્યારે ખરી હશે? આ ગમે એવી ખોટી બનાવટી ઠગાઇ હોય પણ હોમજીનો જીવ માન્યો નહીં. એક બચકર કાલો પરદો તેની આંખ ઉપર આવી પડ્યો.

પેશોતનશાહ તરફ ધુજતે હાથે તેને તે સ્લેટ ફેરવી, અને તે બેતાંજ તે ખહાદુર નરના ગાલ દેહસ્તથી બે પલ શીકા મારી ગયા.

“ તમુને કંઈ બીજા સવાલો પુછવાછ?” શ્રીસેલગ્રાએ ઠાકથી હાંફતાં પુછ્યું.

“ નહીં એ શેતાનનો સંદેષો મારે વધારે ચલાવવો નથી.” અને તે જવાબ ઘેસો દીવાનો જેવો તે કંગાલ મકાનમાંથી ખહારની ઠંડી હવામાં નીકલી ગયો.

મીસીસ મુક્તસીજર નાસીપાસ થએલાં લાગતાં. પણ પેલી હવાઇ છોકરીની જાણે બળા! તેણી તો ખુરશીના હાથા ઉપર પોતાનું માથું નાખી દમ લાંગા દમ ખેંચતી હતી. પેશોતનશાહ ચુપકાઈમાં

શ્રી આપી બહાર આવ્યા.

“બેટા, તારે બીન ફાકટની ફકર કરવી સજવાર નથી.” તે-
વને હોમજીનાં ખભાં ઉપર હાથ મેલી કહ્યું. “આ ફકટ પૈસા કમા-
વાના ઢોંગ જણાય છે. લે તને ખરું કહી દઉં. આજે વીકાજીને
આપણી ખટલાં તરફથી કાગજખી મલ્યું હતું, અને તે ઉપર ધોભી-
તલાવના પોસ્ટનો છાપ હતો.”

આહ ! શું પેશોતનશાહ આ જગમાં માણસાધ અવતારમાં
ફરેસતા હતા ! હોમજીને તો તેમજ લાગ્યું. આ છંદી વધાર્થી તો
તે ઉમરાવ દીલ મહસ્થનાં પગલાંખી પુજવાને તે તૈયાર થયો.

“જો ખોદા તમને સુખી રાખે સાહેબ, હુંતો કંઈખી બોલી
સ્કતો નથી, પણ આટલું તો ખરું કે ઇચ્છેજે આપણાં કરતાં ધણ
ડાહ્યા, તેઓ આવી ધુતારી ડાકેણોને જીવતી બાળી નાખવામાં દુન્યા-
નું ડાપણ વાપડે છે.”

“દર્યાવમાં, તેણી માટે શોધ કરો.”

શેતાનનાં ઢોકા મીસાલ ઉપલા સ્ખંદો હોમજીનાં કાનમાં વાગ્યા
કરતા હતા. તેને મનસે તેના બધાં પહરેણાંઓ ઘેરેયારે કહરાંયાં
હતાં ! ફેનીનાં મ્યુઝીકે, દીનાર શેહરાનાં ગાયણે તેને આ તેની ભ-
યભીત ઝુંફણમાંથી જરાખી જમ્યુન કીધો નહી. સર્વેને ગમે તે ફાડી
લેવાનું સોંપી તે પોતાની માના ઓરડામાં ગયો, નાનંતમાય હોમજીનો
સોહરખ સુકાધ ગએલો, અવતાર જોઈ સજડ ચોક્યાં.

“કેમ ભલીકે ?” તેવને પેહલાં પુછ્યું.

“નહી, પેશોતનશાહે અને મેં આખો દીવસ ધોભીતલાવ ઉ-

પર શોધ કીધી સાથે પોલીસ પણ હતી પણ ફેકટ. ”

“ ત્યારે અંતે તે ચાલી ગઇ. ” નાનંભાય દુખથી બોલ્યા.
“ કેવી નશુણી. ”

“ અરે માયજી, આપણી તરફ ગુણ જતાવવાને આપણે એને શું કારણો આપ્યા હતાં ? આપણે શું માયા એને જતાવી હતી ? ”

“ આવી ચઢતી કીસમની કેળવણી લેવાને આપણે તેને ટક આપી, આપણે તેને આ મેહલ જેવું મકાન રેહવા આપ્યું; આવી મારી મેહરજાની નહતે તો એ લુખે મરતે. ”

“ નહીં તે એક ઝલવેર હતું, અને આપણે તેને અંધારામાં ડાટી રાખ્યું હતું. ” અને હોમજીએ, હવે પછીથી ખુદાર પડનારો ખટલાંની ચોપડીની વાત જે તેને પેશોતનશાહે કહી હતી તે પોતાની માતાને કહી સંભલાવી.

નાનંભાય ડંગ થઇ ગયાં. “ પણ દીકરા મારા તું શું જોઇ શકતો નથી કે આવી કેળવણી લેવા તેણીને આપણી મેહરજાનીથી જ ટક મલી, અને હવે જ્યારે તેણીના મીઠા હલકથી હું મારું દરદર લગભગ ભૂલી જતી હતી ત્યારે તે મને છોડી ગઇ. ” તેવને બન્યાપો કીધો.

“ હા માયજી, ત્યારે તમને તેણીની ગેરહાજરીની ખોટ માલમ પડેછ ખરી, તમને ખોરશેઠ ગમેછ ખરી ? ”

નાનંભાયે દીકરી દીકરીને પોતાના દીકરાનો ચેહરો જોયો. “ એટલે હોમજી ? ”

“ હા માયજી, તમે જાણો છ કે એ છોકરીએ તમારાં દીલમાં જોડે કીધો, મારીજ માફક તમે જાણો છ કે એના વગર તમને

એક ઘડી ચાલનાર નથી, અને તોળી મારીજ માફક તમે મગરૂરી-
ને ઉશ્કેરી રાખોછ, તેમ કબુલવાને તમે મનસેળી માનવાને ના પા-
ડોછ, બદકે તેવી તજવીજ કરોછ, ઓ ખોલો મમા કે તમે ખોરશે-
ઠને દીલથી ચાહતાં શીખ્યાંછ. ”

હોમજી પોતાનાં માના પગ પાસેનાં રટુલ ઉપર બેસી ગયે.
નાનંગાએ પોતાના બેટાની બારીક નજરેથી પોતાની આંખો છુપાવા
ઉપર હાથ ઢાંકી દીધા. તે મગરૂર જોરતના દીલમાં મોહટાછ અને
માયા માટે સખ્ત કપાઝખી થતી હતી.

“ ખોલો માયજી કે તમુને ખોરશેઠ વહાલી છે, મારા ખાત-
ર ખોલો. ”

“ પણ તેણી હલકાં કુલની છે. ” શેઠાણી નાનંગાએ હાંકતાં
હાંકતાં કહ્યું.

“ નહી મમા એતો આપણી માત્ર સુગ છે. રેની જેવી પૈસા-
ની પુટલી જેણીનાં સંગેમરમરની સુફેદીવાલાં દીલમાં એક ખરી મા-
યાનો કત્રો નથી, કે જેણીનાં રૂપાળાં કપાલમાં સુકાં ભેંજાનું લુસું
માત્ર છે, તેવી એકને પરણી હું કદીથી સુખી થઈ શકશ નહી. શું
નવલુ લોડના જેવી એક રોઠોડ કદની, મદોમાં મલી ગએલી પોણી
માટીડાની ખવાસવાલી તમુને વડુ દાખલ ગમશે ? મેં પક્કે પાચે
સાંભલ્યુંછ કે એ પોતાને શીખવવા આવનાર કોઈ આજ્યુએટ સાથ
અદરાયલી હતી, પણ પાછલથી વધારે સદ્દર ખીલુ હાથ કરવા તેને
રખડતો કીધો. શું આજ્ઞાંમાય જેવી બે કલાક સુધી પોતાનો ચેહરો
રંગનારીને વશને કાચું દીવાલું પુંકાવનારી જેવીને મારી બૈરી થએલી
જેવા તમે રાજી થસો ! અરે એકજ, માત્ર એકજ બાનુને મેં સાચી

સીદ્ધી કેળવાયલીને સદગુણી જોઈ; તેવી એકનેજ હું માન આપી પુનઃ, તેવી એકનેજ હું મારી રાણી કરશ.”

હોમજીએ ધાર્યું કે આ સાંભલી તેણી સદાની માલેતુજીનાર મા, વાદલ તોડી પાડે તેને એક નાકરમાન દુકતા દાખલ હટકારી કહારસે; પણ તે બદલ નાજમમાયતો ચુપ અને ગંભીર થોડોવાર બેસી રહ્યાં.

“ મેં એની ખોટ જોઈ, ” તેવન અંતે બોલ્યાં. “ ખરેખર એની જોરહાજરીથી મોટી ખુટ મને ગઈ, પોતાના મીઠા દીલજીત હલકે તે માફ દુખ જીલાવતી હતી. કેવી ફરમાયરદાર, કેવી સાંત, કેવી સખુરીવાલી હા તું ખરો છે હોમજી, હું કોઈ દહાડોખી તેણી તરફ માયાલુ થઈ હતી નહીં. આપણે જાંને સખ હૈયાનાં બનેલાં છેએ, આવી અનેક સખુરી અને સાંતીની પુટલી, આવી વિદ્વાન અને તેજી રોશ્નુ આંખની ગુણુ સુંદરી અને આપણે તેણીનાં તરફ કેવાં કઠોર બન્યાં. ” બાઈ સાહેબની સુદ્ધ ઠેકાણે આવતી ગઈ.

મગરૂરી ઉપર માયા અંતે ફાવી. !

“ ઓ, પણ શું મારો બેટો આ “ પારખ કાસ્ટલ ” નો માલેક એક વગર નામની છોકરીને પરણે ? શું પારખ ખાનદાન માટે એ નામોશી નથી. ? ”

“ એનો બાપ એક ગ્રાન્ડ્યુએટ હતો, આંતરેબલ પેશોતનશાહના જીવેજનન મીત્ર, વળી પેશોતનશાહે આપણાં પહરોણાંઓના કાન ઉપર વાત નખાવીછ કે તેવને ખોરશેઠના હાથની માંગણી કીધી જે તે જવાન બાનુએ નાકબુલ રાખીછ એ કંઈ જેવું તેવું માન નથી. અરે પણ માયજી હું જાણતો નથી કે ખોરશેઠ કહાં છે, હું આજે સહવારે એક કલેરવૉયન્ટને ત્યાં ગયો હતો, અને તે કુતારીના બોલો મને

ધણાં દુખથી પલેપલ સાંભરી આવે છે.”

“તે બોલો શું છે?”

“દર્યાવમાં તેણીને માટે શોધ કરો.” તેને વીગતવારે પોતાનાં મા આગળ સર્વે ખુલાશો કરીધો. નાજાંમાય ઠાવકાં હતાં તેવને પોતાના દીકરાની ફરતે હસી કહાડી.

“માયજી તમે મારી સાથે ગુસ્સે તો નથીની?” હોમજીએ પ્રશ્ન્યું.

“નહી દીકરા હું તારી સાથે નહી પણ નસીમ સાથે ગુસ્સેહું માણુસ ધારેછ શું ને ખોદા કરેછ શું. ખ્યેર હું ધારું કે મારી મગરૂરીને એ વાજખી ફટકો છે.”

“જ્યારે મારી ધણીયાણી તમારી ખરેખરી દીકરી થઇ રેહશે, ત્યારે એવું કંઈખી તમને લાગશે નહી. તમે હવે ધણાં ઠાકી ગયાં હશે માયજી, હું જઈને જાયુને મોકલું.”

“જયુ?” નાજાંમાયે હાથ મારી. “અત્યારે ખોરશેઠ હોતે-હા જયુને મોકલ બેટા, હું ખીલાંણે જવા માંગુંછ.” અને તે મા દીકરાં બેટીને છુટાં પડ્યાં.

મકરણ ચૌવીસમું.

“દર્યાવમાં તેણી માટે શોધ કરો.”

આ મુજબાએ હોમજી ઉપર કેવી બેચેની લાગી નાખી હતી, તે તેને પેશાતનશાહને જાણવા દીધું હતું નહી. જોકે તેને ખોરશેઠની

સંગીન કેળવણી ઉપર પુરેપુરો ધતગાર હતો કે તેણી આપઘાત જેવું હીચકાઈ કર્મતો કદી કરેજ નહીં તોય પેલી હવાઈ છોકરી શ્રીસેલગના અદ્ભુત પેગામથી તેનામાં કુદરતી શાંતી રેહતી નહીં.

ખીજ સહવારે વેહલો ઉઠી તે નાસ્તાના ઓરડામાં ગયો. ફ્રેની ટેબલ નજદીક ઠોઠડો ચઢાવી બેઠી હતી. “હોમજી શેઠ, હું આજે કાસ્ટલ છોડી જઈશ મારા બાપા સીક છે, એટલે મારે જવું જોઈએ.”

“હું ઘણો દલગીર છું.” હોમીએ બેપરવાહીથી કહ્યું.

ફ્રેનીએ પેશોતનશાહ તરફ હાથે નજર ફેંકી જોઈ, તેવનનો આપસના હુંગર જેવા દેખાતા હતા, નવલુ પોતાની રામડીંગ હેબીટમાં તૈયાર થઈ ચામુક લઈ ઉભી હતા અને તેણીએ તો જુદાઈએ ફ્રેની તરફ જોયુંજી નહીં.

બપોરે અગ્યાર વાગતે જાનુ ફ્રેનીઆઈ ખુરશેઠજી ખાનખ્દાદુર હારેને ને ટુટેને દીલે ઠંડગાર જેવાં પોતાની બે ઘોડાની ગાડીમાં નોકર ચાકરોના રસાલા સહીત પોતાના “દુઆસ હોલ” માં પાછાં ફર્યા; (લીલું નાળાયેર, સુઝો ગોળ !)

ખીજ પદરોણાંઓએ પણ ફ્રેનીનેજ પગલે ચાલવાનું ડાપણું બર્થુ ધાર્યું, અને હોમજીએ માન્યું કે આ ધાઈખોરાંઓ પતે તો તેનાં મગજ ઉપરથી સબ્યતાનો એક મોટો બોળે દુર થાય.

આજે એકાએક તેને ખ્યાલ થયો કે જે મકાનમાંથી તેનાં મરહુમ બાઈએ પેલાં બચ્ચાંને બચાવ્યું હતું, તે ચાહલી જેવા જવું.

એકવાર પાછો હોમજીશેઠ ઘોબીતલાવના પોહલાઓમાં બટકતો દીસે છે, તેને પુછી પરછી પાઘડીવાલાની ચાહલી શોધી ખોલી કહાડતાં કંઈ વીલંબ લાગ્યો નહીં, એકવાર પાછી જો નવી હાલતમાં

હિભી થવા પામી હતી. ઝોટલા આગલ કોલમીના કોટલાં, કાંદા પ-
પેટા અને દોધી કેળાંની છાલ વગેરેનો ગંધ મારતો નજીસ કચરો
પડ્યો હતો. દરેક બારીએથી ધુમારા નીકળતા હતા અને નીચે ખ-
ડકીમાં ડુલ ટ્રેસ પારસણો બીરાજી નીકલી હતી !

આપણાં હોમજી શેઠ, બીજી વખત આવા ગંધીલા વાસથી કંટાળી
તેજ પક્ષે ત્યાંથી ચાલી જતે પણ આજેતો આ નૌજુવાન ખુશસુરત
શેઠીયો પોતાનો સઘલો દોર તોર અને તુમાખ તકોગરી ભુલી જઈ
એકી ટગરે ઉપલી બારીઓ જોતો ઉભો હતો. “આહ લીમજી, મારા
બ્હાલા બીરાદર, તેં કેવું ખ્હાદુરીનું કામ કરીયું અને તેં તે નીરોધ
ખચ્યાંને મારે માટે કેળવ્યું, ઉધાર્યું ?”

આદમીઓના આ જીવતા દયાર્વમાં ખોરશેઠનો પતો મેળવવો
એ તદન મુશ્કેલ હતું, તે ધીમે ધીમે આગલ ચાલતો હતો તેટલાં
એક ડાસાં હાથમાં મસકલી જેટલી જમીન લઈ આગલ સુધી સોડ
તાણી સપક સપક ચાલી જતાં તેની નજરે પડ્યાં.

“હું તમને પુછું મોટામાંય કે તમે અહીં ધોભીતલાવ ઉપર
લાંબા વખતના રહેલાં છેએકે ?” હોમીએ પુછ્યું.

તે ડાસાંએ હોમજીનો ઉમરાવી એકરો અને શેઠીયાનો રોજ જોઈ
ધમરાટને માર્યા ડાહવા હાથમાંથી જમણા હાથમાં જમીનનો ફેરફાર
કરવા લાગ્યાં. ધોભીતલાવના આ ગીચ મોહલાઓમાં તેવને કદીબી
આવો રોજવતો શેઠીયો આગલ જોયો હતો નહી. “હા, બાવા મફ.”

“ત્યારેતો તમને આ ઘરમાં આગ લાગી હતી તે યાદ હોશે ?”

“અરે હારેજી, મનેજતે નહી યાદ હોય ? અહીં ત્રીજે મારે
રેહતી માણેક મકોરીને મેં મારી કેવી મજાની ખાસ્તી ડુમસની પાટી

આપીતી તેખી જરી ગઇ, ને બેહસ રે મારા મામા સસરાને તેવ-
નખી અહીંજ ખીજે મારે રેહતાથા, તે બેહસ્તી ખીચારા હોંજ્યા
ઉતા, તે કેહતીને દીકરી કરી લીધીતી ને ગાએ મરે મારા મંચુ
પરતો બધો બધો જીવ પરાન ઉતો; પોતાનું ફર ફાનેટર સૌ મને
આપી જવાના ઉતા પણ કારમખો શેતાંન આરે નરીયો ને જસ
સહુ જરી ગયું, કેવી મજની ખાસ્સી ઉમા કાચની કપ્પાટ, ને કેવું
માફ નફે.—”

હોમજીએ આ “ઑટોળાયોગ્રાશી” અટકાવવાને યત્ન કીધી
પણ ડોસાં દમ લેવાને થોભેજ શાના ! !

“ ઘણું ખરાગ થયું માય, પણ તમુને ફરામરોજ લશ્કરી ના-
મના એક પારસી યાદ છે ? ”

“ ઓ વાય કાણુ ફળુ ? જેને ખીચારાએ આગમાંજ કાળગરો
જનન ખેહયો તે ? ઓ હારે બાવા કેહતીને તો ઘણી સારી ઓલખ
છે. બેહસતી બોલવે જગરો બહાદર તેની ન્હાલી દીકરીનેતો મ્હાલ-
છમીવાલા લીમજી શેઠે કરી લીધીછ. તેનાંખી શું નસીય હોશે. ”

“ લશ્કરીના કાંઈ ખાસ સગાં બહાલાં કે દોસ્તો અહીં છે
કે ? ” હોમજી પોતાના મુખ્ય સવાલ ઉપર હવે ઉતર્યો.

“ તે તો હું શું જાણુંજી. જરીયો મારો જીવ તેવો નહી કે
કાંઈની વાતમાં મુકું મારું. ”

“ માફ કરજો મમાઇ તમુને નકામાં ખોટી કીધાં. ” હોમજીએ
નાસીપાસ દીધે કહ્યું.

“ ઓ કંઈ નહીરે મફ, જીભફ તેમાં શું છે. બજારમાંથી લા-
વેલો છમનોખી તદન તાજે ને તફરતો છે તે કંઈ થોડોજ બેસી
જવાનો ઉતો ! મારા કુમરજીને તો મ્હાવરાનો ધણો શોખ, તેથીજ

એ અરધી વધારે આપીને નરો તાળે જોડને લીધો. લે ચાલો મફત હુંતો નહીં. “ ડોસાં જતાં જતાં મનસે બગડ્યાં. ” જહાં છે ત્યાં જીભરાયા બાટલીવારા સર ફરવા નીકળ્યાય. ”

હોમજી મારફેટ છોડી ડુકર ગળર મુકી મરીન લાઈન્સનું રેશન પટ્ટાવી, દર્યા કીનારે આવી ચડ્યો. તે ક્યાં જતો હતો કે શું કરતો હતો તેનો તેને જરાખી ખ્યાલ નહતો. ઉછાલતા દર્યાવના શીશુશીશ્યા મોઝનો ધમધોર અવાજ સાંભળતો તે કાલા પથર ઉપર ગંભીર ગમગીન થઈ ઉભો હતો. ફરો પાછા એકવાર પેલાજ શબ્દો—

“ દર્યાવમાં તેણી માટે શોધ કરો. ” તેનાં મગજમાં ધાઈ આવ્યા. એકદમ તે ચોંક્યો, તેની બાજુમાંથી એક પાટલો નાજુક આકાર ઉઠીને ઉભો થયો, હોમજીનાં તનગદનમાં ખુશાલીનો જલુજલુટ ફરો વહ્યો; તેને પોતાની મનની મુર્તી માટે દર્યાવ આગળ શોધ કીધી અને તેણી તેની નજર સનમુખ જીવતી જાગતી તનદરસત હતી.

ખોરશેઠ સખ ચોંકી, પણ અજબ જેવી હીમતથી સાંત થઈ તેણી સેહજ નમી ત્યાંથી ચાલી જવાને ફરો, પણ હોમજીએ તેણીને યાદાવી.

“ ખોરશેઠ ! ” તે જવાને પોતાનો હાથ લાંબો કર્યો.

“ હોમજીશેઠ ? ” તેણીએ સવાલ કરતી ઢપે પુછ્યું. પણ હાથ જોવાના અખારા કીધા.

“ ખોરશેઠ, તમે શું મને માફ નહીં કરશો ? તે રાત પછીથી હું તમારી કેવી ઇતેજરોથી ખોળ કરુંછ. ઓ તે દીવસથી મેં મને દુન્યામાં તમારો મારી સીવાય બીજું કંઈખી ચાલું નથી. તમે શું મને માફ કરશો નહીં ? મને શેકહેન્ડ કરશો નહીં ? ”

તેની કાકલુદી દીલ પીગલાવનારી મગજ ફેરવાવનારી હતી. તેણીએ ધામેથી પોતાનો હાથ આપ્યો. આજે પેહલીજવાર તેઓના હાથ એકઠા મળ્યા હતા. હોમજીનો હાથ મજબુતીથી તેણીનાં નાન્યુક આંગણાંઓ ઉપર વોટલાઈ ગયેલો જોઈ ખોરશેદ ચક્રીત થઈ ગઈ. તેણી અડધા ગભરાટ અને અડધા ગુસ્સાથી પોતાની ચલકતી કાલી આંખોએ તે જવાનનો એકરો જોતી હતી. શું આ ખરેખરજ “પારખ કાસ્ટલ” નો હોમજી શેકજ હતો કે તે તેણીએ ચક્રામ થતાં મગજે જોયું !

તે વેહતા દર્શાવના ઉજલતા મોજાઓ આગલ આ બંને જવાન જીવ એકલા ઉભા હતા “ખોરશેદ જે હેમકાઈલરી મગરીથી હું તારી તરફ તે સાંજે વર્તયો હતો તેના બચાવમાં મને એકજ અરજ છે કે હું તે વખતે અદેખાઈથી આંતરો બની ગયો હતો. લીમજીભાઈનાં મરણ પછીની મારી ચાલુ ઘાટકી સપ્તાઈના બચાવમાં હું એટલુંજ કહીશ કે મોટાઈની તકોગરીમાં હું તુંડ અને મસ્ત બન્યો હતો. ઓ ખોરશેદ, અને તે બધું છતાંજી મારી નજર આગલ માત્ર તારી અને તારીજ મુર્તી હતી. બોલ, બોલ મારા રોશણ સેતારા કે તું મને માફ કરેછ ? ખોદા સાહેદ છે કે હું જીવુંછ તે તારેજ માટે છે.”

આ અજાબીથી તેણીને ચક્કર આવી ગયા. આ અણહદ સુખનો ખુશાલી હેકળ તેણી ફ્રેન્ટ મારી જવા જેવી થઈ ગઈ, તેણીની પ્રકાસ્તી આંખો નીચે નમી ગઈ અને તેણીએ બે પલ આઝેજ બની માયું જુમાવી નાખ્યું.

“બોલ, મારો ખોરશેદ કે તે મને માફ કીધોછ.” હોમજી, તે નાન્યુક આકારને પોતાનાં બદનનો ટેકો આપતાં બોલ્યો.

તેણીના શીકા હોઠો સેદજ દાદ્યા. પોપચાં ધીમે ધીમે ઉચકા-
યાં અને પેલી કુલ ખલકતને રોશણી પુરી પાડે તેવી ખીનઝીર ચશ્મે
હોમજી તરફ ફરી.

“જે આદમી મને હીણતું હતું તેની તરફજ મારા માયાના ઝુ-
સ્સાને ઉછળતો જોઈ હું મને પોતાને ધીકારતો હતી.” તેણી બાગે
ટુટે સાદહે બોલી.

“ત્યારે આપણા જન્મેના ઝુસ્સાઓ અને વીચારો સરખા
હતા, આપણુ જન્મેમાં મગફરી અને માયા એકસરખી વેહતી હતી,
આપણુ નસીજ સાંમે લડતાં હતાં પણ શુકર તે યજ્ઞાંનનાં કે તેને
આપણુને એકઠાં મેળવ્યાં. મારી ખોરશેદ, મારા જેવા એક તદન
નાલાયકને ખોદાતાલા તરફની આ કેરી મોટી બક્ષેસ! ચાલ, ડીયર
આપણે “કાસ્ટલ” માં પાછાં ફર્યે. હવે એક સાદી કમપેનીયન દા-
ખલ નહી પણ “પારખ કાસ્ટલ” ની શેઠાણી, મારાં જીગરની રાણી
દખલ. મારાં મા આ બધી વાત જાણેજ અને તેવણુ તુંને મળવાને
ધણાં ઇતેજર છે.”

“અને તેવણુ શું તમારી આ “ચોયસ” ઉપર ખદ્દા થશે
નહી?” તેણીએ પુછ્યું. “નહી, તેવન મારા વીચારોથી એ આગ-
મજનાં વાકેફ છે અને હવે તે આગલાં નાજંમાય તું તદન ફેરવા-
ઈજ ગએલાં જોસે. ચાલ ડીયર, હું એક ગાડી બાડે ફરું આપણે
તરત પાછાં ફર્યે.”

ખોરશેદ ધણી સમજી હતી, તેણી હોમજીની આ ઉતાવલ ઉપર
મીઠાસથી હતી. તેણીએ મનસે વીચાર્યું કે આવી રીતે તે જવાન
સાથ કાસ્ટલમાં પાછું ફરવું એ નીંદાને રસ્તો-આખ્યા બરાબર થશે;

અને વળી પોતાનાં નવાં મેળવેલાં મેહરગાન દોસ્તોને એકદમ તરછોડી પણ શકાય નહીં. તેણીએ પોતાના બિવિધના ધણીને આ બધાં કારણ સમજાવ્યાં.

“ જો નાનખાંચ પોતે જે લાઇનની ચીઠી લખીને મને બોલાવે તો સાફ. ”, “હા, હા ખોરશેઠ, એજ વિચાર બરાબર છે. ” તે જવાન તુરત કબુલ થયો.

તેઓ ચાલતાં ઘર તરફ નીકળ્યાં. કંઈ વરસોની તેઓની દોસ્તી હોય તેમ એખલાસથી તેઓ વાતો કરતાં ચાલ્યાં.

પાલનજી પરતાક્યાની દુકાન કાંઈ ધણી દુર નહોતી તેઓ તેની લગોલગ આવી પોંડ્યાં. “સાંજનો વખત સોહવરાવવા હું પાલનજીની દીકરી સાથે રોજ દયે કીનાર જતી હતી, પણ આજે તેવન મારી સાથે આવી શક્યાં નહીં. ”

“ મારાં સારાં નસીબે; ” હોમી હેતથી હસ્યો. મને પેશોતનજાહે તારી ચોપડીની વાત કહીછ અને વધુ એમથી કહ્યું કે તે તે રાજદારી મહસ્થનો હાથ નાકબુલ કીધો. જે એક આસામીને ઓરત-બત પુઝે, તેની સાથે એક થવામાં પોતાનાં ધનબાગ્ય સમજે તેને તે ના પાડી, એંહ મારા ફરેસ્તા ? ”

ખોરશેઠનો એહરો લાલ થઇ ગયો.

“અને તેનું કારણ કીયર ? ” હોમીએ પુછ્યું.

“ કારણ જે મારેથી હીમાલયનાં પર્વત જેટલું દુર અને સખ હતું તેનોજ ખ્યાલ મારાં જીગરમાં હતો. ”

“ હા, અને તે નસીબની સાંમે ડાલ્યો થતો હતો. હું મારાં માજીનાં કેહવાથી ફ્રેની ઉપર ધ્યાન આપવાને મારેથી બનતું કરતો.

પણ તે બધો વખત તારા અને તારાજ ખ્યાલથી ચક્રાવળ થતો હતો.”

તેઓ હવે દુકાનની અડોઅડ આવી પોંદચ્યાં. “હું તમારી સાથે અંદર આવવા માંગુછ. ખટલાં હું કોઈ દહાડો અચારની દુકાને ચહડયો નથી, પણ આજેતો હું જરૂરજ અંદર આવીશ.” હોમજીને લઈ ખોરશેઠ અંદર ગઈ.

“કેની ખાસ્સી દુકાન વાહ શું અચારનો ખેહકાટ ! આતો માઈ માનીનું ખોરનું અચાર !” હોમી હસ્યો.

તે જવાન સુંદરી તેને પહેલા ઓરડામાં લઈ ગઈ. પાલનજી જામેમાં છપાયલી પોતાની દુકાનની જાહેરખખર વાંચતા હતા, મોટીઆઈ વચ્ચેની ટેબલ ઉપર દીવો સલગાવતાં હતાં, અને માકી, વહાડયાની રતનમાયની સ્ત્રીપર બરતી હતી.

હોમજીશેઠનો તોરવતો દેખાવ જોતાંજ તે ત્રણે જણ ઉભાં થયાં. પાલનજી કિતાવલમા દરવાજા નજદીક રીસીવ કરવા ધસી આવતાં ઉંઘાડે પગેજ દોડી આવ્યા, મોટીઆઈતો “બાવા આવો મ-ઈ જીમઈ આવોજી, માણેક, શેઠને ખુરસી આપ.” કરવામાં પર્યા હતાં; જ્યારે જવાન માણેકથીતો, ખુદ “પારખ કાસ્ટલના” માણેક હોમજી શેઠને પોતાને ત્યાં જોઈ ખીજાં બરમાડુતોમાં પોતાની કેરી ચહડતી થશે તેના ખ્યાલમાં હસાઈ હસાઈ જવાનું.

“એવન પારખ કાસ્ટલના હોમજી શેઠ.” ખોરશેઠે ઓલખાણ કરાવો.

“હું અંદર આંઉકેજી ?” હોમીએ હસ્તે ચેહરે પુછ્યું. તેને પોતાનું કદાવર સર ખેઠાં બારણાં આગલ નીચે નમાવવું પડ્યું.

“મને કાલ સુધીમાં તમાઈ ઘર છોડી જવું પડશેજી, પણ ત-

ગારી મેહરખાની હું કોઈ કાલે લુલી શકવાની નથી. ” ખોરશેઠ બોલી.

“ આજેજ ખોરશેઠ, કાલે નહીં. ” હોમીએ આમ કેહતાં પાલનજીને ચાંપીને શેકહેન્ડ કીધી. અને તે બલાં કુંડુંગનો ખોરશેઠ તરફનાં હેંશાન માટે ખરાં જીગરથી આભાર માન્યો.

“ થોડા વખતમાં ખોરશેઠખાનુ પોતાનું નામ બદલશે. ” હોમીએ ખુશાલીથી હસતાં કહ્યું. “ અને જ્યારે એવણુ ” પારખ કાસ્ટલ “ નાં શેઠાણી થશે, ત્યારે પાલનજી શેઠની દુકાનેથી અચાર મસાલાની વર્દી કરવાની એવન સંભાલ લેશે. ”

“ ઓ શેઠજી, મારા મુરંખી તમારી ધણી મેરખાની. ” પાલનજીએ બોળાધથી કહ્યું. “ પણ યાદ રાખજો સાહેબ, કે હમોએતો ફળુ લશ્કરીની દીકરીને આશ્રા આપ્યો હતો, કાસલનાં શેઠાણીને નહીં. ”

“ અને ફરામરોજ લશ્કરીનાં બેટી તે હેશાંન લુલવાનાં નથી, ” હોમીએ કહ્યું. “ ખોરશેઠ ડીયર ત્યારે એ એક કલાક તારાં દોસ્તો આગલજી તુંને હું મેલી જાઉંછ, હું તુરત જઈને ગારી મોકલશ, સાહેબજી. ”

તેને હસતે ચેહરે પેલાં બંને મા બેટીને શેકહેન્ડ કીધી, મોટીગાઇએ ઓવારણાં લીધા, જેવણના હાથમાંથી ઉઠેલા લસણના બણકારાએ હોમજીના શીફરાં ખોલી મેલ્યાં. માણેકને મનસે આજનો તેનો દહાડો સૌથી સુખી હતો. ત્રીજે માળની મેહતાની મની જે એક વકીલ સાથે અદરાયલી હોવાથી છેકજ ધત્રાતી હતી તેણી ઉપર આ કેવી ફતેહ ! કેવી ચહડાઈ હતી ! જે શેઠીયાએ વેલાતની પાલ્લામેંટના બલમલા ઉમરાવોને શેકહેન્ડ કીધેલી, પ્રીન્સ. ઓફ-વેલ્સની લેવીમાં તે બાદશાહઝાદાના હાથસે હાથ મેળવેલો, તેના તરફની શે.

કહેન્ડ એ તે કંઈ જોવી તેવી વાત હતી ?! ગરીબ બોળી માણેકું દીવ પોતાની સહી મીટીઓ આગલ પોતાનાં ઉંચ તાલેની વાત કરવાને ટપુ ટપુ થતું હતું.

હોમજીના જવા પછી ખુશાલીથી આજેજ બની ગયલી ખોરશેદને બધાં મોટીયાઇએ આંપીને કોટી કીધી, તે માતેલાં ડોસાંની બગલ-ગીરીમાં ડગાઈ જતાં તે જવાન છોકરી ખુશાલીનાં આંસુએ રડતી હતી. “ મારી માય સુખી થજે ને જીવતી રેહજે. ” એ તેવણની દુવાએ ખટલાંએ માન્યું કે તેણીની મરહુમ માવતરની જગ્યા તેવને રાખી હતી.

પાલનજીએ તેણીની માયાથી પીઠ પસવારી, અને માણેકે તેણીને કોસ લેતાં મુગારકઆદી ચાહી “ કેવા મજેનાને ખુશમુરત હોમજી શેઠ છે. ” માણેક બોલી. “ નકરા જાણે દમાવંદના કિલ્લા ” માંનાં તહેમતન તીરંદાઝ ! ”

મકરણ પચીસમું.

હોમજીના કેહવા પ્રમાણે તેજ સાંહજે ત્યાંથી ઉઠાંગરી કરવાને ખોરશેદે તૈયારી કરવા માંડી, જે માનીતી ચોપડીઓ તેણી કાસ્ટલ-માંથી લાવી હતી તે તેણીએ પાછી એકઠી કીધી, અને કોઠજો તૈયાર કરી તેણી નાજાંમાય તરફની ચીકીની રાહ જોતી બેઠી.

એ કલાક વહી ગયા પણ કશું ઠેકાણું ન મળે. ખોરશેદ શીકરમાં પડી. શું ખરેખર શેઠાણી નાજામાય પોતાની કમપેનીયન જોવી ઉપર ચીઠી લખશે? તેણીને ખાતર તે મા બેટા વચ્ચે કશો અધડો.

તો ના થતો હોય ? દાનાવ ખટલાં તે કેમ તામોસ કરી શકસે !

તેણી હોમજના ખ્યાલમાં સુખથી માથું અઢેલી ખુરસીમાં બેઠી હતી, તે સુંદર તાંદરોસ્ત ગુલેગુલાબ જેવો તોરવંતો મગફર, મોટી ભારી મુછનો ચેહરો તેણીની દરેક વાર્તાના નાયકનો ચીતાર હતો. સદા તેણીની નજર અને જગરમાં ભમતો હતો. તેણી ગાસીનાં પૈડાંનો અવાજ સાંભળતી બેઠી હતી તેટલાં શાંભળો ! આ ડોક ડોક ડોક કરતાં ઘોડાનાં ઠઠરામયોં પગલાં રજર ટાયડ ગાડીને ખેંચી લાવવાની ગુલાહી પુરતાં હતાં. ખોરશેઠ બારી નજદીક દોડી, ગાડીનો ઝલકતી ખતીએ આખા મોહલામાં ઉજસ ફેલાવી દીધો હતો.

તે ગાડી નાનુંમાયની પોતાની માનીતી રજર પૈડાંની મોટી પાલખી જેવી લેન્ડો હતી જે તે ન્હાના બાઝાર મોહલામાં હાથીની આંબારી સમાન અજબ જેવી લાગતી.

એક પુટમેને ગાડીનો દરવાજો ખોલ્યો કે અંદરથી ખુદ શેઠાણી નાનુંમાય પોતે પોતાની રૂવાંની ભારી શોલમાં લપેટાયલાં, તમામ કાલા પોશાકમાં સજ્જ થએલાં ઉંચાં ટટાર પોતાના સદાના ઠઠરામાં નીચે ઉતર્યાં, પણ તેવણનો ચેહરો શીઝો અને સદાની ઠઠરાવનારો આંખોમાં નરગાસ જણાતી.

ખોરશેઠ તેવણને આવકાર આપવા પહેલાં આગળ દોડી. તેણીનું તનખદન ધુજતું હતું. પરતાગ્યાનું કુટુંબતો વાને વેગે ઉંખરતુલીક દોડી આવ્યું હતું. અને એક યુદ્ધ ડોસાં જેવન ફડીયાનું અચાર ને બે પૈનો સરકો લેવા આવ્યાં હતાં તેવણતો આ દમામ જોઈ ડાયું વકારતાંજ ઉભાં.

“ ખોરશેઠ, હું તુંને લેવા આવીછ દીકરા, નાનુંમાયે નરમાશ-

થી કહ્યું. એક જવાન્યાના ઉતાવલા બે બોલોથી તેં તારૂં ઘર છોડી આવવું નહતું. લે, ચાલ દીકરી, તું તૈયાર થા, તેટલાં હું આ બલાં આદમીઓને મળું. ”

પાલનજીએ ગાંગી લીધું કે કંઈથી બોલીને તેવનને સરમાવવા નહી, તેઓએ માત્ર પોતાની ફરજ બજાવી હતી. ખોરશેદ, શેઠાણીને કાંદા લસણના બહેકાટમાં વધારે વખત રાખવાનું ડાપણુબધું ન ધારી તુરતજ પોતાની ચોપડીઓનો કોઠજો લઈ આવી.

“ વીલ્યમને કોથજો આપ, બેટા. ” નાનંગામયના હુકમથી તેવણના એશ્કી ઇંચેજ ઘોડાવાલાએ તુરત કોથજો લઈ ગાડીમાં મેલ્યો.

નાનંગામય તે બંને મા બેટીને ભેટયાં, પાલણુજીને શેઠહેન્ટ કીધી, અને જતી વેળા પાછો તેમનો આભાર માનતાં તેવણે માણેકના હાથમાં એક ગખમલનો ઝહવેરાતનો ન્હાનો દબ્બો મેળ્યો.

“ મારી ખોરશેદ તરફથી એટલું કપુલ રાખજો. ” બોલતાં સાથજ તેવને ગાડી તરફ ચલાવ્યું.

આપણી જવાન સુંદરી, હેશાનથી ઉમરાતાં જીગરે પોતાના મદદગારોને ભેટી નાનંગામય સાથે ગાડીમાં ગોઠવાઈ. જેવું ઘોડાઓએ ચાલુ મુક્યું કે નાનંગામય ખોરશેદને ભેટી પડ્યાં.

“ મારી દીકરી, મારી ખોરશેદ, મારી તકોબરીને વાજખી શીક્ષા થઈછ. આ તારી ગેરહાજરીના ત્રણ દહાડા મેં જીવતાં જોહાનમમાં કહાર્યાછ, ખોદાની મારા ઉપર કેવી મેહર કે મારા જતા દહાડા મુખમાં કહાડવા તેને મને એક તારા જેવી સકરમન વહુની સાસુ કીધીછ. મેં છોક ધણે પાછલથી જણ્યું કે હું તુને ચાહતી હતી, તારી ગેરહાજરીએ મારી તેવી ખાત્રી કીધી. ”

“ નાનંગાય, ત્યારે શું ખરેખર તમે મને ચાલશે ? ”

“ હા, બહાલી દીકરી, મેં આ ઉપર લંગાણુથી વીચાર કીધોછ. હું આગળ ધારતી હતી કે મોટે ઘેરની માતાખર વહુ લાવવી, પણ નહી તારા જેવી સંગીન કેળવાયલીને સંપુરણુ શીખેલી એક બાહોશ લખનાર જેવી વહુમાંજ માફ ધર માન મેળવશે; મારો દીકરો સુખી થશે. બોલ ખોરશેદ, તું મારા બુદ્ધાપામાં મારી દીકરી થઈ રેલશે ? ”

“ ઓ નાનંગાય, હું તમારી માયા મેળવવા માટે કેવી તરસતી હતી. ” ખોરશેદ તેવનનાં ખમાં ઉપર મોહડું દાખતાં બોલી. તેઓ જાંને વચ્ચે અંતે દીલ ખુલ્લાં થયાં. ગાડી, ‘પારખ કાસ્ટલ’ ની સંજેમરમરની સીલડી બણી જેંચાઇ આવી કે અંદરથી ઇંતેજાર હોમીએ દોડી આવી જાંને બાનુઓને હસ્તે ચેલરે આવકાર આપ્યો.

હોમજીને મોંહડે પેશોતનશાહે સાંબલ્યું કે અંતે તે જવાન સુંદરી પેલો હવાઇઆંખે જોનાર ઓસેલડાના મહાઆત્મીક પેગામ મુજબ ખરેખર દર્યાવ આગળથી મળી હતી, અને તે જાંને જવાન જીગરોએ એકમેકસે જોડાવાની કબુલાત કીધી હતી; એટલે તેવને હોમજીને છેલ્લી સલામ કીધી.

“અરે પણ તમે શું હમોને એકદમ છોડી જશો ? મારી ખોરશેદને મળશે પણ નહી ? ” હોમજીએ અરજ કીધી.

“ નહી, મારા બહાલા દોસ્ત હજુરતો મારો જખમ તદન તાજોછે. જ્યારે તું સંસારી બચરવાલ બાપ થશે, ત્યારે હું “પારખ કાસ્ટલ” ની પાલશાહી પહરોબાગત યાદ કરશ. હાલતો સાહેબજી.” અને આંતરેબલ પેશોતનશાહ તેજ ધડીએ કાસ્ટલ છોડી ગયા.

બાનુ ફેની અને પેશોતનશાહનો હાજરી વગર કાસ્ટલના પ-

હરોણાંઓ હોમજીશેઠ સાથે ખાણું લેવા બેઠાં. તે જવાને અત્યાર આગમજ ખોરશેદનો નવો દરજ્જો તેઓને કહીને કાન ખોલ્યા હતા. નવલુ હોડની ઘોડેસ્વારીની બકવા, કે આલાંમાય આગ્રાવાલાનાં નવાં જ્ઞપાનીસ હોજરીયાંની સહરાગાતો, અને દીનાર શેહરાના નવાખી ઝાહો ઝલાલીના વીચાર, તેમજ માટીડાઓની ટ્રાન્સવાલને લગતી વાતોથી હોમીનું મગજ ચક્રમગ થતું. તે પોતાની ખોરશેદનાં સંગીન બેઠાં અને આ ઉછાછલાંઓના પોકલ ભુસાંની તુલના કરતો હતો.

પણ આ નવાં મેળવેલાં સુખમાં તે પેલી હવાઈ છોડી શ્રીસેલ્ડાને ભુલ્યો નહીં. તેને ખીજેજ દીવસે પોતાની સલામ સાથે પાંચ-સોનો એક એક મીસીસ મુલ્સીયરને નામે ખીડ્યો. શ્રીસેલડાના કે-હવા પ્રમાણે ખરેખર દર્યાવમાં શોધ કરતાંજ ખોરશેદ હાથ આવી હતી. પેલી સ્ટેટ ઉપર આ હવાઈ હર્ષ કેમ ચીત્રાયા હતા તે સમજવું અલગત ઘણું મુશ્કેલ હતું. પણ હોમજીએ એટલુંતો કયુલ કીધું કે “મેગનેટીક પાવર” ને લોકો જેમ વાહીયાત કહી હસી ક-હાડેછ તેમ છેક નહતું!

પદરોણાંઓ સર્વે પોતાને સગવડ પડતે વખતે “પારખ કાસ્ટલ” છોડી ગયાં, અને એક અઠવાડ્યાં પછી તો કાસ્ટલ પોતાની અસલ હાલતમાં આવી પડ્યો.

નાનંમાય ઉપર એકવાર પાછું નજલાનું દરદ ઉભરી આવ્યું હતું, અને ખોરશેદે તનમનથી તેવણની મદદત માથે ઉઠાવી લીધી. એક રાતે નાનંમાયે પોતાની આંખ ખોલી આપણી સુંદરીને કહ્યું “ખોરશેદ દીકરી, આપણી આ દુન્યાઈ મુસાફરીમાં ખાકી બંદને માટે સુખનો ગંજ એકજ છે, અને તે “પ્યાર” છે. આવા મોટા મેહલની

શેઠાણી દાખલ મે કથું સુખ આજ તુલીક ભોગવ્યું નથી, કારણ મેં મારાં જીવનમાં હેત કે માયાનો ઝરો વેહવા દીધો હતોજ નહીં. મારી દીકરી, મારી ખોરશેઠ મને તેં ખોદાઈ રસ્તો ખતાવ્યોછ, કારણ મા-યાથીજ માઈ જીવન પવીત્ર થયુંછ. ”

“ નાનંભાય, તમે—”

“ નહીં મને માયજી કેહ, આજ પછીથી આપણ વચ્ચે જી-દાઈ જેવું કથું રેહશેજ નહીં. ”

મુંબાઈની ગવરનરની કાઉન્સીલનો ચુંટણીનો વખત આવી ચ-હડ્યો હતો. હોમજીએ અજમાયસ કરવા ધારી હતી, પણ પેશાનન-શાહ જેવા એક જખરા હરીફથી તેને હારી ખાધું હતું. પણ આજે તેને તેજ રાજદારી ગ્રહસ્થ તરફથી તાર મારફતે ખબર મળી હતી કે તેવને મેળવેલા દરેક વોટ તેવન હોમજીને સપુરદ કરવા ચાહતા હતા. કેવા ખરેખરા નોખલ !

હોમજી વગર મેહનતે અને ચહડતી હરીફાઈએ કાઉન્સીલનો મેખર ચુંટાયો, અને નાનંભાયની ભારે ખુશાલી વચ્ચે તેવનનો જી-વાન ખેટો “પારખ કાસ્ટલ” નો માલેક, આનંદેખલ હોમજીશેઠને નામે ઓળખાવા લાગ્યો.

જાનુ ફેની ખુરશેઠજી ખાનખ્દાદુર પોતાની પેલી કાલી આંખની હરીફની ફતેહ જેવા મુંબાઈમાં રહ્યાંજ નહીં. તેવન પોતાના પીતાનાં મર-ણથી, આજે ઓછામાં ઓછી ત્રીસ લાખની મીલકતનાં શેઠાણી થયાં હતાં, એટલે એક ઈમેજ મડમ ગવરનેસને લઈ તેવન યુરોપની મુસાફરીએ નીકળી ગયાં.

જગશેઠી નૌરોઝના જગજહેર ફળદ્રુપ પવીત્ર રોઝે હોમજી અને ખોરશેઠ પરણીને એક થયાં. “ પારખ કાસ્ટલ ” માં થએલી તે અ-

સાધારણ ધામધુમે મોટે ઘરનાંઓને દીવસો તુલીક વાતનો ખોરાક આપ્યો. નવી મુંઝાઈ માટે કેટલીક બીલડીંગોના પાયા નાખવા, કલકતાથી લેફ્ટનન્ટ ગવરનર અને વાયસરાયની સામગ્રી સવારી આવી હતી તેઓની ઉમરાવી હાજરીમાં આ બપકાદાર લગન થયાં હતાં.

તે વખતે આપણાં વિકાજી વિધ્વાન, અને પાલનજી પરતાપ્પાને તેમનાં કુટુંબ સહીત ભૂતી જવામાં આવ્યા હતા નહીં.

લગન પછી એક અઠવાડયે હોમજીને એક સોલીસીટરની ફર્મમાંથી કાગજ મલ્યું કે જે બાનુને તેવન પરણ્યા હતા તેણી ફરામરોજ લશ્કરીની બેટી થતી હતી કે, અને જે તેમજ હોય તો ઇરાનના એક બુઝર્ગ તાલેવંત સોદાગર આદરશાહે અરદશીરની બેટી અહુનવરની તે બેટી થતી હતી. અને તેણીના સોદાગર મમાવા જેઓ હમણાંજ શ્રી કાશ્મીરમાં મરણ પામ્યા હતા, તેવનનાં વગર વસીયતનાં મોહતે તેમની બધી અસ્કેયામતની તે જવાન બાનુ એકલી માલેક થતી હતી. છેક મોહત ડોળા ધુરકવા લાગ્યું ત્યારે તે ઝનુની સોદાગરે પરતાપને પોતાની બેટીના કળીલાની શોધ કરવા માંડી, અને તે કામ તેને મુંઝાઈની એક આગેવાન પેહડીને સોંપ્યું. પણ તેઓ ખોરશેઠની શોધ કરે તેટલાંતો સોદાગરના હક થવાનો કાશ્મીરથી તાર મલ્યો. અને તે એકવારની નાવારેસ કેહવાતી આપણી ખોરશેઠ પોતાના તે આગલા જેરેહમ મમાવાની ગંજવર દોલતની એકલી માલેક થઈ.

તેઓ ત્યાર પછી ઉત્તર હિંદુસ્તાનની મુલાકાતે નીકળ્યાં જ્યાંથી તેઓ કાશ્મીર ગયાં. ખોરશેઠનો ઇરાદો પોતાને વતન ઇરાન જવાનો હતો, અને હોમજી પણ તૈયાર હતો,

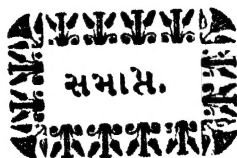
વીકાજી વિધવાન ફરી એકવાર પાછા “પારખ કાર્ટલ” માં આવીને ગોઠવાયા હતા.

ખોરશેદે પાલનજીનાં કુટુંબને બનતી મદદ કીધી, અને માણેકને સારે સાસરે પરણાવી મોટીઆઈની દુવા લીધી.

ખોરશેદની પેલી મહાભારત નોવલ અંતે છપાઈ બહાર પડી, અને તે વાંચક વર્ગે અતી અતી ઘણી ઉત્કટથી હરખાઈને વાંચી, આવી વિદ્વાતમયી ચોપડી એક મદની કલમનેથી બાજુ એસાડે તેવી હતી એમ સંગીન વાંચકોએ કબુલ કીધું. ખોરશેદે જોયું તેમ સ્ત્રી જાતીજ પોતાની બેહનપણીની બાહોશી તરફ અદેખાઈ અને બલાપાની નજરે જોતી હતી. આવી ઉછાછલીઓના તંગ દીલ અને સાંકડાં મગજ ઉપર તેણી અફસોસ કયાં વગર રહી શકી નહી.

વીકાજી વિદ્વાન એટલા પોતાનાં લખાણમાં ખીચારા ફાવ્યા નથી; તે બુઝૂર્ગ મહસ્થની ઍરીસટોટલ હજુર અભરધએ પડી છે, અને તે જાહેરની રોશ્ણી કદી જોવા પામશે કે નહી તે બાબે હજુર તેવન શંકાશીલ છે.

એ મીસાલ આપણી નાવારેસ ખોરશેદે અંતે પોતાની ધીર-જનું ધન મેળવ્યું; અને નાજનંભાગે જોયું તેમ માતખર વહુ કરતાં ખરેખર એક કેલવાએત્રી વહુમાંજ ઉંચ ખાનદાનને ખરી શોભા અને માન હતું.

મેહેરખાની કરીને પાછળ ફેરવી જોશોજી.

સરસ્વતી ! સરસ્વતી !! સરસ્વતી !!!

અધીપતી અને માલેક ઢાવર બેહેનો અમદાવાદ.

આ માસીક ચોપાનીયું ગુજરાતી ભાષામાં પેહેલ વેહલુંજ બાનુઓની માલેકી અને અધીપતીપણું હેઠલ પ્રગટ થયું હતું. અને ચાર વરસ સુધી નીચમીત દર માસે બાહાર પડતું હતું એનું વારસીક લવાજમ રૂ. ૩૫) પો-સ્ટેજ સુધાં હતું. હાલમાં એની સંપુરણ ફાઇલો એની અ-રધી કીમતે ધણીએક ખપી ગઇ છે અને થોડીક બાકી છે જેનાં ઉપર હમો ચંચલ વાંચનારાંઓનું ધ્યાન ખેંચીયે છીએ. થોડા વખતમાં એ માસીકે મુંબાઇનાં આગેવાંન જાહેર પેપ-રોં તરફથી ધણી પ્રસંસા મેલવી છે જે વાંચક વર્ગથી અણુજ-ણીયું નથી આ સરસ્વતી માસીકમાં ચાર વરસનાં અરસામાં ધણાં એક ઉમદા લખાંણો, ધણી રસીલી અને ખેંચાણુકારક ચાલુ વાર્તાઓ તેમજ ટુંકી નસીહત રૂપી જ્ઞાનો વાર્તાઓ વાંચવા લાએક વીષયોને બોધરૂપી અનેક બાબદો સમાવ-વામાં આવી છે અને તે સરવે ગુજરાતી વાંચનારાં દરેક કોમનાં વાંચકોમાં ધણાં વખાંણુ સાથે આવકાર પામીયાં છે. આ ચાર વરસનાં લગભગ ૨૪૦૦ પાણાનાં દલદાર પો-ઠામાં સંગીન વાંચણોનો એક મસ મોટો ગંજ સમાએલો છે જે દરેક કુટુંબોમાં દુરસદની વખતે એક મનપસંદ વાંચણુ પુરૂં પાડશે અને એ ચાર વરસની ફાઇલો હમે સાં-મટી લેનારને માત્ર રૂ. ૫) માં આપવાને ખુશી છઇએ,

(૧૭૮)

જેથી કુંડુઓમાં સંગીન અને નીદોષ વાંચણોનો ફેલાવો થશે માટે શોખીન વાંચકોને આ હુમારો ફાઇલો એકવાર વાંચી જોવાને હુમે બલામણ કરીએ છીએ.

આગલા જમાનાનો ફીલસુફ કી. ર. ૨) હાલમાં ર. ૧

રચનાર—મીસીસ જરથાનુ' મેહુરવાનજી કોઠાવાલા.

આ ચોપડીની એક હજાર નકલ લગભગ ખપી ગઈ છે ને થોડી બાકી રહી છે. એ પુસ્તક ફ્રાંસનાં રાજ્યની તમામ હીસટરીથી ભરપુર છે એની વાર્તાનો નાએક જોસફ બાલઝમો એક અદ્ભુત સકતોનો વીદવાન આદમી છે તેની સક્તી અને વીદવતા વાંચનારને હેરત કરે છે એ સીવાએ અઠારમી સદીમાં ચઉદમાં લુઈ રાજની નબલી હાકમીથી ફ્રાંસનાં રાજ્યની થતી ઉઠલ પાઠલ, પ્રજાનો બલવો અને સોલમાં લુઇનાં તાજ પોશી વેળાના જાણવા જોગ હોવાલો આ પુસ્તકમાં ઘણી સુંદર ઢપે સમાવવામાં આવીયા છે. આ ચારસો પાણાનું દલદાર પુસ્તક એકવાર હાથમાં લીધા પછી સેવટ લાવવા સીવાએ મુકવા ગમતું નથી માટે જેઓએ વાંચીયું નહીં હોય તેઓને આ હીતીયાસોક ચોપડી વાંચવાની ટક છે મંગાવી લેવી.

દાવર બેહેનો.

અમદાવાદ.

અહેવાલે અશો જરથોસત વ દાસ્તાંને દલેર દારાયસ.

કી. ૩. ૩)

હાલમાં ૩. ૨)

રચનાર—મીસીસ મેહેરબાનું ફીરોજસાહ એદનવાલા.

આ ચોપડીમાં આપણા નેકજદ અશો જરથોસત તથા ઇરાંનનાં નામીયા હુખામનીયાંન પાદશાહ દારાયસનાં વખતનું દાસતાન સમાયલું છે અસલ બાબીલોનનાં બુત પરસત શાહ નેબુઝદનેઝરનાં રાજ્યની પડતી પછી અશો જરથોસત બાલપણથી જવાનીમાં આવી પછી ગોફ્રેનસીન થાએ છે, તે વખતનો તે પાકજદ પેગંબરની ગોફ્રેનસીનીમાં પરવરદેગાર અને ફરેસતાઓ સાથે થતી મુલાકાત એક આપણુ જરથોસતીઓને વાંચવાને ઘણી હોંસ ઉપજાવે છે. તયારબાદ દાદાર હોરમજદની ગેબી ખસારતથી આપણુદ અશો જરથોસત ઇરાનવેજના જગજહેર ઇસતખર યાને પરસીપોલીસનાં બુલંદ આતસબેહેરાંમમાં દાખલ થઇને પોતાનાં પવીત્ર હાથમાંથી વીજલીક આતશ કાહારી ત્યાં શાહા દારાયસની હાજરીમાં રોશન કીધો એ અહેવાલ દરેક જરથોસતીઓને વાંચવા જોગછે. તેમજ શાહ દારાયસ જેવા સમ્બાઈ ઉપર સદા ઓસતવાર રહેનાંર જગપ્રસીદ્ધ ઇરાંની પાદશાહની હુમેશાં ફતેહમંદ કારકીરદીનું જાહોજલાલી ભર્યું રંગીન દાસતાંન ઘણુંજ વાંચવા જોગછે જે એટલું તો રસીલું છે કે તે આપણને એકથી અનેકવાર વાંચવાને લાલચાવે છે.

દાવર બેહેનો.

અમદાવાદ.